

Universität Duisburg Essen
Fakultät: Geisteswissenschaften
Fachbereich: Turkistik
1. Prüfer: Prof. Dr. Nihayet Arslan
2. Prüfer: Berin Uyar
Abgabedatum: 25.02.2013

Staatsarbeit

Wie entwickelten sich die beiden Romanhelden Hay bin Yakzan und Robinson Crusoe bei der Auseinandersetzung mit der Natur: Eine literarische Analyse und ein Vergleich eines westlichen und eines orientalischen Werkes

Erfasst von:

Münire Handan Kaya
Matrikelnummer: 2235628

Hatice Çağan
Matrikelnummer: 1305267

Inhalt

1. GİRİŞ (Hatice Çağan / Handan Kaya)	3
1.1 18. Yüzyıl İngiltere'si Ve Adasal Roman (Handan Kaya)	5
1.1.1 Daniel Defoe ve oluşum aşaması	18
1.1.2 Robinson Crusoe'nun Özeti	21
1.2 12. Yüzyıl Endülüs Emevi Devleti (Hatice Çağan)	24
1.2.1 İbn-i Tufeyl- Oluşum Aşaması	28
1.2.2 Hay bin Yakzan'ın Özeti	32
2. Roman Karşılaştırması (Handan Kaya / Hatice Çağan)	43
2.1. İktisadi Motif	43
2.1.1 Hay bin Yakzan (Hatice Çağan)	43
2.1.2 Robinson Crusoe (Handan Kaya)	48
2.2.Dinsel Motif	53
2.2.1 Hay bin Yakzan (Hatice Çağan)	53
2.2.2. Robinson Crusoe (Handan Kaya)	62
2.3 Toplumsal Motif	70
2.3.1 Hay bin Yakzan (Hatice Çağan)	70
2.3.2 Robinson Crusoe (Handan Kaya)	74
2.4 Doğasal Motif (Hatice Çağan / Handan Kaya)	79
3. SONUÇ (Hatice Çağan / Handan Kaya)	94
Kaynakça	97

1. GİRİŞ

Her edebi eser, yazarın hayatının, hayata bakış açısının, gözlemlerinin dile gelişidir. Eser sahibinin bu bakışı yaşadığı çağın izlerini taşır. Edebi türler arasında özellikle roman; tarihin kalıcı izlerini yansıtmak için en elverişli metin türüdür. Tersine bir ifade ile söyleyecek olursak, roman tarihi de, toplumsal tarihin, dolayısıyla medeniyetin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geçmiş zamanlardan günümüze kadar devam eden edebiyat araştırmalarında oluşturulan bir eseri daha iyi tanımlayabilmek için, mutlaka o eserin oluşturulduğu zaman dilimi göz önünde bulundurulmuştur. Halkın yaşayışı, fikir alt yapısı, dönem insanlarının hayat ve doğa hakkındaki düşünce farklılıkları araştırılmıştır. Eserin arka planını oluşturan tüm motifler böylelikle yapılan araştırmaların merkezine oturtulmuştur. Çünkü bir milletin coğrafi çevresiyle, siyasi, iktisadi, dini, ahlaki hayatıyla edebiyatın arasında bağlantı olduğu yadsınmaz bir gerçektir.¹

Bu araştırmanın amacı “doğa” kavramının; 12. ve 18. Yüzyıl gibi birbirinden oldukça farklı çağlarda insana öğretisini incelemektir. Yine değişik dönemlere hitap eden, yazarları Daniel Defoe ve İbn Tufeyl’in kahramanları Robinson Crusoe ve Hay bin Yakzan’ı betimlerken kullandıkları metod ve bu metodların benzerlik ve farklılığını gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır.

Birçok edebiyatçı tarafından farklı karşılaştırmalara sebep olan bu çalışma, özellikle Defoe’nin Hay’dan etkilenip-etkilenmediği paradoksunu taşıdığından sürekli gündemde kalmayı başarmıştır. Ülkemiz yazarlarınca da “doğu-batı” insan prototipleri arasında medeniyet araştırmalarını kapsayan çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Akşid Göktürk’ün “İngiliz Yazınında Ada Kavramı”² adlı kitabı, Ali Ural’ın “Diri ve Uyanık Bir

¹ Köprülü, M. (2009). *Türk Edebiyat Tarihi*. İstanbul: Akçağ Yayınları, s.27

² Göktürk, A. (2012). *İngiliz Yazınında Ada Kavramı*. İstanbul: YKY

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe Medeniyet"³ adlı makalesi yapılan çalışmalardan sadece birkaçıdır. Ancak Daniel Defoe'nun, ilk robinsonad roman türü olma özelliği taşıyan "Hay bin Yakzan"dan ilham alarak, eseri "Robinson Cruose"yu yazdığı tartışması, bu çalışmanın konusu değildir. Adasal roman türünde oluşturulmuş eserler arasında en tanınmışlarının "Robinson Cruose" ve "Hay bin Yakzan" olması ilgimizi çekmiştir.

Bu bağlamda İbn Tufeyl'in "Hay bin Yakzan"ı ile Daniel Defoe'nin "Robinson Crusoe" adlı eserleri çalışmamız için seçilmiş, roman kahramanlarının doğanın eğitici ve öğretici vasfı karşısındaki tutumları incelenecektir. Yazarlarının içinde bulundukları çağın durumundan hareketle, 12. Yüzyıl Endülüs romanı olan "Hay bin Yakzan" ile 18. Yüzyıl İngiltere romanı olan "Robinson Cruose"nın ada yaşamları ele alınacak, her iki roman karakterinde çağın izleri aranacaktır. Bu nedenle tezin giriş kısmında kahramanların yaşadıkları çağın bilgisi verilecek, 12. Yüzyıl dönemi Avrupası'nın kültürel mirasçısı Endülüs Emevi Devleti ile 18. Yüzyıl Aydınlanma Dönemi'nin İngiltere'si hakkında bilgi verilecektir.

Eserin oluşumunda yazarın şahsi hayatı büyük bir önem taşır. Bu bilgiden hareketle yazarın hayatındaki önemli noktalar, eserini oluşturan düşünceyle bağdaştırılarak verilecektir. Bununla birlikte yine giriş kısımda romanların oluşum aşamalarına değinilecek, roman özetiyle birlikte bir sonraki bölüme geçilecektir.

Gelişme bölümü, dört ayrı motifte incelenecektir. İlk olarak iktisadi motif ele alınacak, bu kısımda geleneksel iktisadi anlayış ile modern iktisadi anlayış, hitap ettikleri romanlar bağlamında anlatılacaktır.

İkinci olarak dini motif ele alınacak, Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe karakterlerinin Yaratıcı ile kurdukları ilişki, tarihsel ve toplumsal farklılıklar gözetilerek incelenecektir.

Toplumsal motifte ise, dönem toplumunun genel özelliklerine kısaca değinilecek, adaya diğer insan ya da insanların gelişiyile

³ Ural, A.Ali,(7 Ekim 2012) *Diri ve Uyanık bir Medeniyet*.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe kahramanlarımızın davranış değişiklikleri gözlemlenecek, yaşadıkları çağ ile bağlantıları araştırılacaktır.

Son olarak ele alacağımız motif; tezin sorusunu oluşturan “doğa” kavramına yönelik olacaktır. Diğer üç motif “doğasal motif” başlığı altında bir araya getirilecektir. “Hay bin Yakzan” ve “Robinson Crusoe”nun barınma, yeme, içme, giyinme gibi insana özgü ihtiyaçları karşılaştırılacaktır. Doğanın eğitici rolünün karakterler üzerindeki etkisinin nasıl olduğu sorusuna cevap aranacaktır.

Sonuç bölümünde yaptığımız çalışma genel hatlarıyla özetlenecek, inceleyeceğimiz motiflerde çıkan sonuçlar değerlendirilecektir.

1.1 18. Yüzyıl İngiltere’si Ve Adasal Roman

Bir felsefi hareket ve toplumsal-siyasal bir süreç olarak Aydınlanma, 18.Yüzyıl Batı Avrupası’nda ortaya çıkmış, belli bir sınıfın (burjuvazinin) istekleri ve idealleriyle uyum içinde olan tarihsel öneme haiz bir dünya-görüşünün adıdır. Bu hareketin amacı, insanları esasta ‘kötü’, bu nitelikte ‘köleleştirici’ olduğuna inanılan mit, önyargı ve hurafenin (dolayısıyla da bunları üreten ve kurumsallaştırdığı varsayılan kurulu dinin) temsil ettiğine inanılan ‘eski düzen’den kurtararak, yine esasta ‘iyi’ ve ‘özgürleştirici’ olduğu çekincesiz kabul edilen ‘aklın düzeni’ne sokmaktır. Aydınlanma’nın entellektüel yapısında aklın düzeni, bütün insanlar için “a priori” olarak iyi adledilen bütün öğeleri kapsamaktadır. Dolayısıyla her türlü felsefi ve toplumsal proje akılda somutlaşan ilkelere yaslanmak zorundadır.⁴ “Aydınlanma Nedir?” adlı makalesinde Immanuel Kant şöyle söyler: “Aydınlanma nedir? İnsanın, kendisinin sorumlu olduğu bir ergin olmama durumundan çıkışı. Ergin olmama yani başkalarının yönlendirmesi olmaksızın, idrakinden yararlanamama durumudur. Kişi, bu durumdan kendisi sorumludur; çünkü nedeni idrakin bir kusuru değil, başkasının yönlendirmesi olmadan idrakten yararlanma karar ve cesaretinin

⁴ Çiğdem, Ahmet. *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 13-14.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe gösterilememesidir. *Sapere aude! Kendi idrakinden yararlanma cesaretini göster. Aydınlanmanın sloganı budur.*” /Kant, *Aydınlanma Nedir?*’⁵ Bu bilgiler ışığında, 18. Yüzyıl Batı Avrupası’nı felsefe-düşünce tarihi kitaplarında alışlagelen şekliyle ‘Akıl Çağı’ olarak adlandırmak, isabetli olacaktır.

Aydınlanma düşünürleri, gerek felsefi gerekse toplumsal ve politik birçok konuda birbirlerinden oldukça farklı bakış açılarına sahipti. Onları homojen bir yapıdaymış gibi ele almak, indirgemeci bir tutum olacaktır. Dahası, tek bir Aydınlanma’dan bahsetmek de mümkün değildir. Fransız, İngiliz ve Alman toplumları; kendi toplumsal, siyasi ve ekonomik gerçeklikleri çerçevesinde, kendi toplumlarına has bir aydınlanma tecrübesi geçirmişlerdir. Bu bağlamda edinilen tecrübeler, Modern Batı Medeniyeti’ne kaynaklık teşkil etmiştir.

Genel hatlarıyla İngiliz, Fransız ve Alman Aydınlanmalarını ele alacak olursak, Fransız Aydınlanması’nın toplumsal karakterinde burjuvazinin ölüm-kalım mücadelesi içinde savaşımlar verdiğini, toplumsal olarak uzlaşma mümkün olmadığı için ancak bir devrimle “ancient regime”in sona erdirilebildiğini söyleyebiliriz. Fransız Aydınlanması’nı oluşturan temel düşüncenin, aklın düzeniyle varolan toplumsal kurumların ve dinin rasyonel eleştirisinin mümkün olduğu ve bu eleştiriyle beraber akılda varolan toplumsal düzenin insanlar için, evrensel ve genel iyiliği temsil ettiği anlayışının hakim olduğunu görebiliriz. Almanların ise toplumsal projeleri, ideal bir toplumun varolduğu öncülüğünden yola çıkmaktaydı. İdeal toplum, ideal felsefe, ideal devlet, ideal din vardı ve bunlara varabilmenin şartı, varolan gerçeğin ideal olana dönüştürülebilmesine bağlıydı.⁶ Böylece Marx’a kadar Alman idealist felsefi geleneği sürecekti, Marx ise Marxist felsefenin ilk izleklerini taşıyan “Alman İdeolojisi” eserinde bu geleneği eleştirecekti.⁷ Nihayetinde, Almanlar rakipleri İngiliz ve Fransızların aksine, bir burjuvazi sınıfı

⁵ Russ, Jacqueline; Baudart, Anne& Çev.:Yergüz (2012).*FelsefeTarihi-Cilt 3-Aklın Zaferi*, İletişim Yayınları,s.15.

⁶ (Çiğdem, 2011),s. 97.

⁷ Marx, Karl (2010). *Alman İdeolojisi-Feuerbach*.Ankara.Marx şöyle diyor: “Bu filozoflardan hiçbiri Alman felsefesi ile Alman gerçeği arasındaki bağın, kendi eleştirileri ile kendi maddi ortamları arasındaki bağın ne olduğunu kendi kendine sormayı düşünmedi.”

üretmemiş ve Aydınlanma'nın arka planını oluşturabilecek tarihsel-ekonomik dinamiklere sahip olamamışlardır. İdealize edilmiş bir felsefi anlayışın ve Kant'ın rasyonalizmin ve ampirizmin verilerini kullanarak onları aşma çabasıyla kurduğu Kritisist felsefenin Aydınlanma'dan bir sapma olup olmadığı tartışmasının arkasında böyle bir tarihsel-ekonomik arka plan olması, şüphesiz tesadüf değildir.

İngiliz Aydınlanma düşüncesi ise, Kıta Avrupası Aydınlanması'ndan farklılaşan kendine özgü karakteriyle aristokrasi ve burjuvazinin belli bir anlaşma ve uzlaşma yolunu benimsemesiyle, toplumun dönüştürülmesi hedefini güttü.⁸ İngiliz Aydınlanması için toplum, iyi olanı, kamusal ve evrensel olanı kendi deneyimleriyle bulmak zorundaydı.⁹ Bu tarihsel deneyim düşüncesi, İngiliz Aydınlanması'nın toplumsal karakterini "reformist/ ihyacı" olarak belirledi.¹⁰ Bu bölümde asıl ele alacağımız İngiliz Aydınlanması ve bu aydınlanmanın kurguladığı birey-toplum taslaklarına geçmeden önce, Anglo-sakson düşünce hayatını köklü bir biçimde etkileyen ve aydınlanmanın ön-temellerini oluşturan öncü isimler olarak Isaac Newton'un yeni bilim anlayışına ve John Locke'un yeni epistemolojik, felsefi tavrı ile siyasi düşüncelerine ve Thomas Hobbes'a kısaca göz atalım.

Şüphe yok ki, Batı Avrupa'da 16.Yüzyıl'da başlayıp 18.Yüzyıl'ın sonlarına kadar geçen evrede Isaac Newton ve çağdaşlarının çalışmalarıyla zirveye

⁸ Cihangir,Melek(2007). *İngiliz Aydınlanması'nın Düşünsel ve Dinsel Kökenleri*. Ankara."Hiç şüphesiz böyle bir aydınlanma modelinin ortaya çıkmasında, Ada'daki siyasal gelişmelerin Kıta Avrupa' sına göre oldukça farklı bir seyir izlemiş olması oldukça belirleyici olmuştur. Melek Cihangir'in çalışmasında kısaca İngiliz siyasi tarihi şöyle anlatılıyor: ``İngiliz siyasal yönetimini geçirdiği gelişimler açısından esas olarak üç farklı dönemde ele alınabilir. 11. ve 17. yüzyıllar arasında, kralın iktidarının sınırlandırılması ve meşruti monarşiye geçiş çabaları dikkat çekerken; ikinci dönem,parlamenter rejimin, kurumları ve kurallarıyla kurulması yolundaki gelişmelerin görüldüğü 17. ve 18. yüzyılları kapsamaktadır. Üçüncü dönem olan 19. ve 20.yüzyıllara gelindiğindeyse, parlamenter rejim artık işlemektedir ve siyasal demokrasi gerçekleşme yolundadır'' Oysa Fransa'da kralın iktidarının sınırlandırılması ve meşruti monarşiye geçiş çabaları 18.yy'da mümkün olabilmiş, hatta Almanya ve İtalya'da 19.yy'da ancak merkezi devletler kurulabilmiştir. İngiliz Aydınlanması'nın özgünlüğü, işte bu tarihsel ve siyasi koşullarla yakından ilintilidir.

⁹ Age, s.96.

¹⁰ Bu meselede İngiliz Siyasi Tarihi'nde 1215 tarihli *Magna Carta Libertatum* (Özgürlüklerin Büyük Şartı) ile başlayan özgürlükçü siyasi belgeler önemlidir.Ayrıca bu belgeler, bize İngiliz Aydınlanmasının düşünsel kökleri hakkında ciddi ipuçları sunarlar.Çünkü İngiliz Aydınlanması, siyasal yönetimdeki gelişmelerin rolünün çok büyük olduğu ve düşünsel kökenlerinin, bu gelişmelerle birlikte şekillendiği bir harekettir./ age yüksek lisans tezi. Daha fazla bilgi için aynı tezin "İngiliz Siyasal Yönetiminde Özgürlükçü Belgeler" ss.21-30'a bakılabilir.

ulaşan bilimsel gelişmeler, modern Batı medeniyetinde oldukça önemli bir değere sahiptir. Bu bilimsel gelişmelerin sonucunda Ortaçağ doğa felsefesinden, Aristotelesçi fizik anlayışından ve Batlamyuscu astronomiden tam anlamıyla kopuş yaşanmıştır. Tarihçilerin yaşanan dönüşümü 'bilim devrimi' şeklinde kavramsallaştırmaları, işaret ettiğimiz kopuşla ilgilidir. Bilim devrimi Newton'un yeni bilimiyle tamamlanmıştır diyebiliriz. Principia¹¹ 'nın yayınlanması, 16. Yüzyılda başlayan, doğa felsefesinin matematikleştirilmesi yöneliminin tamamlandığını gösterir.¹² Bilim devriminin önemi, aslında içeriğindeki buluşlardan ziyade bilimsel yöntemde yaptığı değişiklikte kendini gösterir. Matematikçilerin statüsünün yükselmesi ve "doğanın matematikleştirilmesi", deney ve gözleme dayalı yeni yöntemin geliştirilmesi, hep bu süreç içerisinde oluşmuştur.¹³

Newton'un kurduğu yeni evren tasavvuruna bakacak olursak; kurulmuş olan yeni bilime mekanistik bir doğa algısının hakim olduğunu görürüz. Bu anlayışa göre, doğa belli yasalara göre işleyen büyük bir mekanizmadır. Bu hareketler, yasalar bilindikçe tabiatı ve tabiatın gizlerini çözebilmek mümkündür. Evreni bilinemez bir bütün olmaktan çıkaran, Newton'un evrensel yerçekimi yasası –evrendeki her madde başka bir maddeyi, büyüklüklerine ve aralarındaki mesafeye bağlı olarak değişen bir güçle çekmektedir- sadece maddenin hareketini açıklamakla kalmıyor, aynı zamanda yeni bir evren de tasarlıyordu. Buna göre evren, hareket halinde maddeydi ve bu hareketin yasaları her yerde, aynı biçimde matematiksel olarak ifade edilebilen güçlerce yönlendirilmekteydi. Böylece yeryüzü artık güneşin etrafında dönen gezegenlerden sadece bir tanesiydi. Newton kendi kendine işleyen bir makine olarak evren tasarımına en büyük katkıyı yapmış ve Tanrı'yı bu sistemin işleticisi olarak görmüştü. Sonuçta Newton'un buluşları ve yorumları, cevapladığı sorulardan daha fazla

¹¹ Newton,Isaac(2011).*Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri*,İstanbul;İdea Yayınları

¹² Henry,John (2011)John Henry, *Bilim Devrimi Ve Modern Bilimin Kökenleri*,İstanbul;Küre Yayınları.

¹³ Bu süreçle ilgili Cihangir şöyle diyor:“ Bilimsel ve teknolojik ilerleme, 15. yüzyılda matbaanın bulunuşu, kültürel alanda belirleyici etkiler doğurdu. Yeni icatlar, birçok bilginin doğrulanıp kesinleşmesi olanağını yarattı ve bilime olan güveni artırdı. Galileo Galilei(1564-1642); Francis Bacon (1561-1626); René Descartes (1596-1650),Johannes Kepler(1571-1630), Isaac Newton (1642-1727) gibi bilim adamlarının,çeşitli bilimsel, felsefi düşünce ve bulguları, insana, topuma ve yaşama ilişkin yeni anlayışların üretilmesinin temelleri oluşturdur.”

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe soruyu ortaya çıkarıyordu ama Aydınlanma için ne yaptığı değil, yaptıklarının sonucu önemliydi.¹⁴

Newton'un kozmolojisi ve fizikte yaşanan gelişmeler, Aydınlanma düşünürlerini derinden etkilemiştir. Bununla birlikte yeni bilimle beraber insan aklına duyulan güven artmış, August Comte ve Marx gibi düşünürler Newton'un fizikte yaptığı şeyi sosyal bilimlere taşımaya çalışmışlar ve ilerleme düşüncesi 18 ve 19.yy Avrupasında hakimiyet kazanmıştır.¹⁵

John Locke (1632-1704) ise , Isaac Newton (1642-1726)'un temsil ettiği bu yeni evren ve bilim anlayışına karşılık gelen bir bilgi ve toplum teorisi sunmuştur.¹⁶ Bilindiği gibi Locke'un biri filozof diğeri politik düşünür olmak üzere iki farklı yönü vardır.¹⁷ Filozof olarak Locke, epistemoloji alanında insan zihninde "a priori" olarak bilginin varlığını kabul eden anlayışlara karşı çıkarak, insan zihninin başlangıçta bos bir beyaz kağıt "tabula rasa" gibi olduğunu iddia ederek bilginin kaynağının doğa olduğu fikrini ortaya attı.¹⁸ Bu fikirden hareketle Locke, bilgiye ulaşmada deneyimi (experience) merkezi kavram haline getirerek ¹⁹Francis Bacon ile başlayan

¹⁴ (Çiğdem, 2011)s.61.

¹⁵ Melek Cihangir çalışmasında şöyle diyor: " Burada önemli olan, Newton'un fizik bilimine olan katkılarının çok Avrupa'nın entelektüel atmosferi üzerindeki etkisidir. Her türlü hareketin – dünyanın ve yıldızların- formülünü açıklayabiliyor gibi görünen tek bir yasanın, yerçekimi yasasının basitliği yeni bilimin hazırladığı imkanların başarılı bir örneğiydi. İnsan aklı dikkatli gözlemlerden yola çıkarak ve vardığı sonuçları, daha fazla deney ve gözlemle doğrulayarak, insanlık tarihinde ilk kez, o güne dek, üzerinde şaşkın ve korkak bir çocuk gibi yaşadığı dünyanın doğal yasalarının işleyişini açığa çıkarabilecekti. Doğa artık değişik olguların bir toplamı, gizemli etkilerin birkarışımı, sorgulanamaz bir tanrının anlaşılmasız sembolleriyle kaplı değildi, anlaşılabilir güçlerden oluşmuş bir sistemdi"(Hampson 1991: 31,32)."

¹⁶ Age,s.62.

¹⁷ Belli başlı eserleri: *İnsan Anlığı Üzerine Deneme (Essay Concerning Human Understanding)*, *Sivil Hükümet Üzerine İki İnceleme (Two Treatises of Civil Government)*, *Eğitim Üzerine Kimi Düşünceler (Some Thoughts Concerning Education)*, *Hristiyanlığın Usaygunluğu (The Reasonableness of Christianity)*, *Hoşgörü Üstüne Mektup (Letter on Toleration)*'dur.

¹⁸ A. Baudart, C. Cals, F. Chenet, A. Cheng, F. Farago, D. Kambouchner, A. De Libera, F. Ribes, J. Russ, Çev. İsmail Yerguz (2012). *Felsefe Tarihi-Cilt 2-Modern Dünyanın Yaratılması*. İstanbul: İletişim Yayınları.s.295. "Locke, Kartezyenlere ve Cambridge Okulu yeni-Platoncularına karşı, insanda doğuştan gelen, yabancılar, çocuklar ya da cahillerde görülen teorik ya da pratik fikirler olmadığını kanıtlamaya çalışır. Tanrı fikri, özdeşlik ve çeliski de dahil olmak üzere, bu fikirlerin hepsi deneyden gelir. Anlıkta duyulardan gelmeyen hiçbirşey yoktur. Bilgiyi anlatmak için bir analiz yöntemi kullanır ve basitten karmaşığa doğru giderek bu bilginin yapısını çözer. İlk başta zihin boştur (bir tabula rasa'dır) , ama yavaş yavaş dış deney(duyum) ve iç deney (düşünce) zihne, duyulur objelerle ve ruhun işlemleriyle ilgili fikirleri yerleştirir. Dolayısıyla bizim bütün bilgilerimiz, son unsurlar olarak duyumlardan gelen basit fikirler içerir."

¹⁹ (Çiğdem, 2011)Ahmet Çiğdem'in Locke epistemolojisinde deneyim kavramıyla ilgili şu açıklaması mühim: "Locke, duyum ve idrakı (reflection), deneyimin iki türü gibi görüyordu. Duyumlar, dışsal dünyaya ilişkin verileri, idrakse, içsel duyumları sunmaktaydı. Dolayısıyla Descartes'dan farklı olarak, "doğuştan verili idealar" yerine, deneyimi koymasıydı, bütünüyle duyumları değil."

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe empirist İngiliz felsefi okulunun Aydınlanma yüzyılına taşınmasında kilometre taşı olmuştur.

Politik bir düşünür olarak Locke, erken dönemde aydınlanmanın ve liberalizmin tohumlarını atmıştır.²⁰ Locke'a göre insanlar doğuştan eşittirler ve rızaya dayalı herhangi bir onaylama olmaksızın otorite kurma iddiasında bulunamazlar. Locke, devletin ortaya çıkışını tarihin belirleyemediğimiz bir döneminde oluşmuş bir 'toplumsal sözleşme'ye dayandırır.

Bu anlayışa göre, insanlar devlet kurmadan önce doğada yaşıyorlardı. Bu halde, insanlar barış içinde, özgür ve huzurlu bir şekilde yaşamlarını sürdürüyorlardı; fakat toplumda suç işlendiğinde cezalandırmanın nasıl olacağı belirsizdi. Bu sebeple insanlar sahip oldukları hakların bir kısmından vazgeçerek, kendilerinin üstünde gördükleri herhangi bir otoriteye, belli bir sözleşmeyle devrettiler. Bu sözleşme, insanların tabii durumda sahip oldukları temel haklar olan hayat, hürriyet ve mülkiyet haklarını korumaktadır.²¹ Dahası Locke'a göre, siyasal iktidar bireyler bu temel haklarını güvence altına almak amacıyla mevcut otoriteyi yarattıkları için kendi kuruluş amacına aykırı davranamaz. Siyasal iktidar, bu temel haklara dokunursa bireylerin 'direnme hakkı' ortaya çıkar.²² Locke, böylece 'modern sivil itaatsizlik' kuramını da ilk kez kavramsallaştıran düşünür olmaktaydı. 18. Yüzyılı'ı derinlemesine etkileyen Lockecu siyasal teorinin dolaysız sonucu olarak, Amerikan Anayasası ve Fransız Aydınlanması'nın politik tercihi örnek olarak gösterilebilir.

Bu bilgiler ışığında, Isaac Newton'un bilimde yaptığı devrimin ve John Locke'un epistemolojik yöntemi ve siyasal teorisinin, Batı Aydınlanması içerisinde merkezi bir konumda bulunduğunu ifade edebiliriz.²³ Aydınlanma Çağı'nın arefesinde Avrupa'da entelektüel hayat; bilimde

²⁰ “Politik bir düşünür olarak Locke, özellikle Hükümet Üzerine İkinci Deneme'sinde, erken liberalizmin kurucu öğelerini sergilemektedir.” Agm. s.88.

²¹ Daha fazla bilgi için lütfen bkz; (A. Baudart, 2012) ss.297-299.

²² (Çiğdem, 2011)ss. 64-65.

²³ (Russ, Baudart, & Çev.:Yergüz, 2012)kitabında şöyle deniliyor: “18.yy'da İngiliz filozofları ikili bir etki altında kalmışlardır: John Locke ve Newton. Locke'un İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme'si (1690) ve Newton'ın gerçekleştirdiği deneysel doğa incelemesi, felsefi araştırma alanına ampirist bir renk getirmiştir. Locke ve Newton'un verdikleri ders şudur: Öncelik olgularındır.”

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe yaşanan gelişmelerle birlikte; insan aklına olan güvenin arttığı, iyimser tarih felsefelerinin hakim olduğu bir dönemdir. Yani bu dönem kısacası, yeni bir toplumsal proje ve dinden bağımsız laik bir din anlayışıyla beraber, yeni bir felsefi dünya görüşünü doğurma eğilimine fazlasıyla sahipti. Şimdi Aydınlanma Yüzyılı'nı genel hatlarıyla inceleyelim.

İngiliz düşünce hayatında, 18.Yüzyıl'da iki büyük filozof döneme damgasını vurmuştur. Bunlar, İrlanda asıllı dinbilimci ve filozof George Berkeley ve İskoç kökenli septik filozof David Hume'dur.²⁴ İngiliz Aydınlanması için "sui generis" (kendine münhasır) bir örnek olan Berkeley'e kısaca değinerek, Hume'un üzerinde biraz durduktan sonra İngiliz Aydınlanması'nın genel rengini ve karakteristiğini ortaya koyarak çalışmamızın gelişme bölümünde inceleyeceğimiz motiflerle, Daniel Defoe'nun Robinson karakteriyle düşünsel bağlantılarını kurmaya çalışacağız.

George Berkeley (1685-1753), geliştirdiği felsefeye "immateryalizm" demiş, bu felsefe daha sonra Wolf tarafından idealizm olarak adlandırılmıştır.²⁵ Berkeley'e göre, duyular yoluyla eriştiğimiz bilgi kesindir ve bu bilgiden kuşkulanmamak gerekir. Öte yandan dünya, Tanrı düşüncesidir ve duyulur dünya ne kadar gerçekse, sonsuz ve her yerde var olan bir ruhun da bunları desteklediği bir gerçektir.²⁶ Berkeley felsefesi kısaca, mutlak bir ampirizmle inançları bağdaştırmak gibi bir amaç güdüyordu. O'na göre, Tanrı bizimle konuşurken, varoluş zincirleri arasında gezinen doğa yasaları ve kuralları olan bir dil kullanır. Duyularımız bize Dünya'nın Kitabı'nı okuma olanağı verirken, aynı zamanda, bu kitapta Tanrı'nın Kitabı'nı bulma olanağı da verirler; her yerde hazır ve nazır olan Tanrı'da kesin gerçekliğin sonsuz temelini buluruz.²⁷ Berkeley'in, çağının materyalist ve dine saldıran filozoflarına verdiği cevap budur. Sonuç olarak Berkeley; kendine has bir sentez

²⁴ Bu bölümde yararlandığımız kaynak olarak lütfen bknz; (Russ, Baudart, & Çev.:Yergüz, 2012)

2.Bölüm Anglosakson Felsefesi

²⁵ Age, s.67.

²⁶ Age, s.68. Berkeley şöyle diyor: "Duyuları küçümseyen insanlar delidir. Duyular olmasa, zihin bilemez,tanıyamaz,düşünemez." Age,s. 69. Kitapta devamındaki değerlendirme kısa ve açık: "Tam bir ampirizmle karşı karşıyayız. Söz konusu olan kavramak değil, görmektir."

²⁷ Age,s.72 .

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe yaparak bir yandan maddenin gerçekliğini reddederken²⁸ öte yandan duyulur bilgilerimizden kuşkulanan filozofları da eleştirmiş ve idealist-ampirik bir felsefe kurmuştur.²⁹

David Hume (1711-1776)'un ampirizmi özellikle eleştireldir ve Berkeley'in övgücü tavrının tam zıddıdır.³⁰ Hume'un, aydınlanma felsefesi içindeki konumunun "eleştirel" olduğunu söyleyebiliriz.³¹ Hume felsefesi, Locke'un bıraktığı yerden devam eden bir felsefeydi.³² Felsefenin bir epistemoloji olarak işe başlaması anlamında, Aydınlanma'nın klasik felsefi kurguyla olan etkileşimini sağlamıştır. O da bütün bilginin duyu deneyimlerine bağlı olduğunu düşünüyordu. Ancak duyu deneyimlerinin rasyonel temellendirilmesinin mümkün olmadığını, aksine nedensellik ve determinizm konularında olduğu gibi, bilgilerimizin psikolojik kavramlarla açıklanabilecek zihni süreç ve işlemlerin sonuçları olduklarını düşünmekteydi. Dolayısıyla rasyonel olarak temellendirilmiş bir bilgi kavramı Hume için geçerli değildi.³³ Hume'un felsefesinde diğer ayrıntılı meselelere girmeyerek, onun Aydınlanma Çağı'nda yani rasyonalizmiyle ünlü bir yüzyılda en meşru ve en açık seçik gözüken işlemler içinde aklı sorgulayan ilk filozof olduğunu belirtmek yeterlidir.³⁴ Hume, insanın doğal yapısının bilimi olarak adlandırdığı "moral bilimler"i güvenilir bir temele yerleştirmek isteği ile, deneyimi aşan soruları felsefe dışı bırakarak, ortada olan olayların analizi ile yetinmeyi seçmiştir.³⁵

İngiliz Aydınlanması, entelektüel, bilimsel ve felsefi kökenleri (John Locke ve Isaac Newton) ile beraber ampirist bir renge bürünmüştür. Kıta Avrupası'nın katı rasyonalist ve mantıkçılığının aksine olgulara ve deneye

²⁸ "Berkeley, maddenin nesnel varlığı konusundaki ilkel inancı sarsan filozof olmuştur." age,s.65.

²⁹ "Bu felsefeye düşünce tarihinde özel bir yer veren şey, geleneğe göre kesinlikle uzlaşmaz olan iki görüş açısını kaynaştırmasıdır: Deneyisel duyumculuk ve rasyonel ilahiyat. İmmateryalizmin ontolojik ve olgusal olanı uzlaştıran metafizik bir ampirizm olduğunu kabul etmek gerekir." Age,s.72.

³⁰ Age, s.76.

³¹ "Hume, Aydınlanma'nın bütün başat temalarının kendi köklerine indirgeyerek özgüllüklerini kaybetmelerine yol açmıştı." (Çiğdem, 2011)s.66. Çiğdem'in seçtiği başlıkta manidar: "Hume ve Aydınlanma'nın Kırılışı"

³² "Fikirlerimizin psikolojik analizini yapması, özellikle duyulur unsurlardan insandaki entelektüel unsurları çıkarması ve deneyin bilgimizin biricik kaynağı olduğunu söylemesi bakımından Locke'un mirasçısıdır." (Russ, Baudart, & Çev.:Yergüz, 2012)s.76.

³³ Age, ss. 67-68.

³⁴ (Russ, Baudart, & Çev.:Yergüz, 2012)s.81.

³⁵ Agm.s.88 .

öncelik tanıyan bir düşünsel gelenek oluşmuştur. Böyle bir gelenek oluşmasında Newton'un kurduğu yeni bilimin ve Locke'un ampirizminin önemi yadsınamaz derecede açıktır. Bu mirasın üzerinde devam eden Anglo-Sakson felsefesi, George Berkeley örneğinde görüldüğü gibi (idealist bir filozof olan Berkeley, maddi olanı reddetse de, duyular yoluyla elde edilen bilginin kesinliğini savunmuştur.) felsefi kökenleri farklı da olsa filozofların; epistemolojik olarak empirik olgulara öncelik tanıyan, siyasal düşüncede toplum için faydalı olanı savunan, uzlaşmacı ve hoşgörü anlayışıyla kendine has bir çizgi tutturduğu rahatlıkla söylenebilir. Daha önce de vurguladığımız gibi siyasi, toplumsal ve ekonomik şartlar, toplumların kendilerinde içkin olan özelliklerle birleşerek farklı tür aydınlanmaların oluşmasını sağlamıştır. İngiliz Aydınlanması'nın; öncelikle Kıta Avrupası'nı etkilemesi şüphesiz siyasi, toplumsal ve ekonomik olarak avantajlı konumuyla yakından ilgilidir. Meşruti bir yönetime, yüzyıllar içindeki mücadelelerle geçen İngiltere ile Fransa ve Almanya'nın Aydınlanma'sı doğal olarak, farklı şekillerde olacaktır. Anglo-sakson düşünce hayatında, deneyim yalnızca felsefi epistemolojik olarak değil; bunun da ötesinde siyasal ve toplumsal anlamıyla da temel öneme sahip bir kavram olmuştur.³⁶ "İyi" bir toplum, tarihsel deneyimlerin iyileştirilmesiyle mümkündür. Bu nedenle İngiliz toplumu kendisini sarsan bütün toplumsal çatışma ve felaketleri belli bir anlaşıma ve uzlaşmayla gidermeye çalışmıştır.³⁷

İngiliz Aydınlanması'nda gelişen felsefi ve beraberindeki toplumsal değerler, kısa zamanda edebiyatta da kendini göstermiştir. 18. Yüzyıl ortalarına doğru, edebi türler arasında birleştirici olma özelliği ile ön planda olan roman, kısa sürede bütün dünyada geniş okuma kitlelerine sahip olmuştur. Her gün yaşayabileceğimiz, bizlerin ya da tanıdıklarımızın başından geçebilecek olayları konu edinen roman, Aydınlanma Çağı ile birlikte kapsamını değiştirmiştir. 18. Yüzyıl İngiltere orta sınıfının siyasal,

³⁶ "İngiliz Aydınlanması için toplum, iyi olanı, kamusal ve evrensel olanı kendi deneyimleriyle bulmak zorundaydı." (Çiğdem, 2011)s.96.

³⁷ (Çiğdem, 2011)s.97

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe ekonomik ve kültürel alanda ağırlığını koymaya başlamasıyla birlikte roman türü de gelişmiştir.³⁸

Bu nedenle ilk romancıların çoğu Defoe gibi orta sınıfın ticaretle uğraşan insanlarıdır. Çoğu Püriten kökenli olan bu insanların asıl amacı, kendi sınıflarından insanların yaşantısını anlatmak, onların duygusal ve ahlaksal sorunlarını ele almaktır çünkü roman bu bağlamda da yararlanılabilecek bir edebiyat türüdür.

Defoe'nin yaşadığı çağ; iktisadi açıdan gelişmelere kapı aralayacak ekonomik gelişmeleri beraberinde getirmiştir. *"İngiliz ulusu büyük deniz üstünlüğünü, denizaşırı ticaretteki önemli yerini sürdürmektedir. Bu gelişmeye koşut olarak, denizaşırı yolculuklar üzerine, çoğu gerçek gezi izlenimleri olan sayısız kitap yayınlanmaktadır. Rönesans'ta yeni ülkelerin bulunuşundan beri kendini insana bütün genişliğiyle açmış olan dünyayı, her yönüyle öğrenme isteği, bütün kafalarda sürmektedir. Robinson Crusoe'da böyle bir ortamda yazıldığı için, gezi yazınına çok şey borçludur."*³⁹

Ancak adasal romanın tarihçesine baktığımızda Robinson ve benzeri ada romanları gibi tarihselliğe dayandırılmayan örneklerini de görebiliriz. Hatta edebiyat dünyasında yer eden ilk "ada" romanlarının, toplumun gerçekçiliğinden uzak, utopik romanlar olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Öyle ki koca bir donanmayı dize getiren amiral, kraliçenin arzusu üzerine haritaya bir ada kondurmuş; More, Bacon gibi ünlü düşünürlerin ise mevcut toplumda yadsıdıkları kağıt üzerindeki düşüncelerini açık denizler ortasında düşsel bir adada kurmak istemişlerdir.⁴⁰ Ortaçağ'ın

³⁸ Urgan, Mine. (2012). *İngiliz Edebiyat Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.s.744.

³⁹Secord,Arthur.(1963).*Studies in the narrative method of Defoe*,New York:Russell & Russell.s.109

⁴⁰ Göktürk, A. (2012). *İngiliz Yazınında Ada Kavramı*. İstanbul: YKY.s.9; Ünlü İngiliz amirali Sir Francis Drake, İspanya'dan İngiltere'ye dönüşi sırasında, İspanyollardan ele geçirdiği bir haritayı incelerken, haritadaki bir adadan gemicilerine içme suyu almayı düşünmüş, gemisinde tutsak bulunan bir İspanyol denizcisine bu adayla ilgili sorular sormaya başlamış. İspanyol gülümseyerek, "o adayı bulabileceğinizi hiç sanmam. Sinyoranın hatırı için konmuştur haritaya" karşılığını vermiş.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe sonlarına doğru ise mutluluğun, günlük yaşamın katı gerçekliğinden bunalan insanın kaçacağı yer olan "ada"nın romantik tarafı kısmi olarak kaybolmuş, yerine gizemli, korkulu ve biraz da hayatın gerçekliğine bulaşmış örnekleri edebiyatta yerini almıştır. "Robinson Crusoe"da ada bu bağlamda büyük serüvenlerin, sıkıntıların, çatışmaların yaşandığı, gerçeklikle bağdaşan ilk adasal roman örnekleri arasındadır.⁴¹

Yeniçağ'da Avrupa insanının büyük denizlere, bilinmeyen kıtalara, ülkelere açılmasıyla gelişen gezi yazını, sonradan robinsonad diye adlandırılacak yeni bir öykü türünün de ortaya çıkmasında başlıca etken olur. "*Robinsonad* , 18. Yüzyıl Alman tarihçilerinin başlangıçta, *Robinson Crusoe*'yu yansılayan ıssız ada öykülerine taktıkları ad olsa da, zamanla kapsamı genişleyen bu terim kendinden önce yazılan ıssız ada öykülerini de içine almaya başlar." ⁴² Daha sonraları farklı Alman araştırmacılar tarafından Robinsonad türünün anlatım yöntemleri, türleri üzerinde çalışmalar yapılmış, ancak uzlaşılammıştır. Fritz Brüggemann ıssız ada yalnızlığını simgeleyen robinsonad kahramanlarının toplum ile bağlarını anlamlandıran bir çalışma yapar ve robinsonad romanlarındaki adayı, utopya adalarından ayırır. "*Çünkü robinsonaddaki ada, utopya adalarındaki gibi dört bir yannında sağlam bir güvenliğin, mutluluğun egemenlik sürdüğü özlem ülkesi değil, bir sürü tehlikelere açık, yırtıcı hayvanların, gözü dönmüş korsanların, uğurlu-uğursuz yerlilerin baş göstereceği vahşi bir yerdir.*" ⁴³ Bu tespit daha önce de belirttiğimiz robinsonadın adını aldığı "Robinson Crusoe" romanında kendini gösterir niteliktedir. Çünkü robinsonaddaki adanın, utopyalarda bulunan yeryüzündeki cennet taslağıyla bağı bulunmaz. Çünkü gerçek dünyadan daha iyi bir yer olduğu düşünülen utopyanın tersine, robinsonaddaki ada dünyadan daha kötü bir yer olarak betimlenmiştir.

"*Bütün bu özellikleriyle robinsonad kısaca, ölümden kıl payı bir kurtuluşa uzak bir ıssız adaya sürüklenmiş uygar insanın vahşi koşullar altındaki yaşama kavgasını, serüvenlerini gerçekçi bir dille anlatan düzyazı türü*

⁴¹ (Göktürk, 2012)s.12.

⁴² Bknz; Brandl, Leopold. *Vordefoesche Robinsonaden in der Weltliteratur*. Heidelberg; (1913).s.253

⁴³ (Göktürk, 2012)s.60.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe diye tanımlanabilir.”⁴⁴ Ancak yapılan bu tanımlamaya uygun olarak robinsonad romanlar arasında türünün ilk örneği olarak Defoe'nin Robinson Crusoe'su olmadığı görülmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere Aydınlanma Çağı başlarında içeriği değişen robinsonadların , İlkçağ'dan beri yazın alanında birçok örneği bulunmakatadır.⁴⁵

Yapacağımız çalışmada bu örneklerin tamamına yer vermemiz mümkün değildir. Ancak Robinson Crusoe'yu türleri arasında konumlandırmak için bazı eserlere değineceğiz.

*Bir insanın ıssız bir adada yaşayışını anlatan ilk öykü Homeros'tan en az bin yıl önce, Mısır'da yazılsa da,*⁴⁶ robinsonad türünün özelliklerine en çok yaklaşan ilk örnek, çalışmamızın diğer romanı olan “Hay bin Yakzan”dır. Yine Yeniçağ romanlarından biri olarak, Defoe'nin de kitaplığında bulunduğu iddia edilen J. Albert de Mandelslo'nun Deniz Yolculukları ile Gezileri (1662) adlı kitabıdır. İçinde üç kısa ıssız ada serüveninin anlatıldığı romanın ilk öyküsünde adada iki yıl yalnız yaşayan bir Fransızın öyküsü anlatılır. Kurtarıldığında çığ kaplumbağa yiyen ve geçirdiği bir hastalık sonucu ussal dengesini yitirmiş bir adam görünümündedir. İkinci öyküde Hollandalı bir gemiciden söz eder. Yalnızlıktan ötürü büyük bir korkuya kapılır, psikolojik açıdan oldukça sıkıntılı günler geçirir. Üçüncü öyküde İskoçya'nın kuzeyinde ıssız adaya çıkmış iki gemicinin serüveni anlatılır. Yağmur suyundan başka içecekleri, güneşte kuruttukları martıdan başka da yiyecekleri yoktur. Bir süre sonra aralarından biri gizemli bir şekilde ortadan kaybolur. Diğerini on bir ay sonra, adanın yakınından geçen bir gemi kurtarır.⁴⁷

İngiliz yazınında ilk robinsonad örneği; Henry Neville'in Pines Adası (The Isle of Pines) adlı hikayesidir. Kahraman dört kadınla birlikte karaya çıkabilmiş, gemi enkazından karaya çıkarabildikleriyle karınlarını doyurabilmişlerdir.⁴⁸

⁴⁴ (Göktürk, 2012)s.61.

⁴⁵ A.g.e.s.62.

⁴⁶ A.g.e.s.62.

⁴⁷ A.g.e.s.67.

⁴⁸ A.g.e.s.70.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe
“*The Isle of Pines*’in etkilerini sürdüren *Krinke Kesmes* de bir süre *Robinson Cruose*’nin kaynağı olarak görülmüştür.”⁴⁹

Ancak bir müddet sonra Robinson Crusoe ile *Krinke Kesmes* arasındaki benzeşmezliklerin, rastgele benzerliklerden sayıca çok daha kabarık olduğu kesinlikle ortaya çıkmıştır.

1719 yılında yayımlanan “Robinson Crusoe” böylelikle ada yazınında kendisinden önce ve sonra yazılan adasal romanları bir çatı altında toplayarak, gerek ütopya gerekse robinsonad türleriyle varılmış bütün anlatım olanaklarından izler taşır. Örnekleri toparlayacak olursak Hay bin Yakzan, *The Isle of Pines*, *Krinke Kesmes* gibi robinsonad geleneğinde yer alan romanların Robinson Crusoe üzerinde önemli birer etki olarak görülmesi, edebiyat çalışmalarınca üzerinde durulan bir konu olmuştur. Ancak şimdiye kadar yapılan çalışmalarda kesin bir etkiyi doğrulayabilecek kanıtlara da rastlanmamıştır.⁵⁰

Çünkü Robinson Crusoe, türüne ait robinsonadlardan bazı özellikleriyle ayrışır. Robinsonadlar yapılan deniz yolculuklarını ele alırken “ada” kavramını hiçbir zaman “*bireyin iç dünyasının, ruhsal benliğinin dile getirilişinde böylesine etkili bir araç olarak kullanmamıştır.*”⁵¹ Robinson, ilk olarak bireyin gücünün sınırlarını adasına taşıyan, güçlüklerin üzerine giden, kolay pes etmeyen bir kahraman olarak karşımıza çıkar. Bir başka farklılıkta geleneksel uygulamada “ada” kavramının dar bir çerçevede karşımıza çıkmasında görülür. İssiz adaya düşen kahramanların davranışları belli bir süre sonunda gerçek dünyadan kopma gösterir, adanın dar çerçevesinde boğulur. Robinson ise, yalnızlığını güçlüklerle savaşıyor yenmeye çalışır. Böylelikle diğer kahramanların hayatları medeniyetten kopan ve yavaşça ilkel yaşama doğru geçen bir çizgi sürerken, Robinson ilkelliğin en alt basamağından medeniyetini kurmaya doğru yol alır.

⁴⁹ Bknz; “*Krinke Kesmes und Defoe’s Robinson*” (Brandl, 1913)ss.28-40; ayrıca, (Secord, 1963)s.30.

⁵⁰ Bu konudaki tartışmalar için bknz; (Secord, 1963) ss. 24, 96-106 (Brandl, 1913) ss.28-40.

⁵¹ (Göktürk, 2012)s.105.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe Defoe'nin romana kattığı özgünlüğü, onun hayatından da izler taşır. Bu nedenle çalışmamızın bu kısmında Daniel Defoe'nin hayatı ele alınacaktır.

1.1.1 Daniel Defoe ve oluşum aşaması

Daniel Defoe'nin yaşadığı çağda yazar ya da popüler insanların biyografilerine yönelik kalıcı çalışmalar henüz başlamadığından, yaşamına dair kaynaklarda tutarlı bir kayıt yoktur. Günümüze ulaşan bilgiler arasında ise daha çok Defoe'nin siyasi muhalif tutumuna yönelik belgeler bulunmaktadır.⁵²

Mary ve James Foe'nin oğlu olarak Londra'da dünyaya gelen Defoe'nin doğum yılı 1660 olarak kabul edilmiştir. Püritan kökenli bir aileden gelen Daniel, "Foe" adına bir "de" eklemiş, soyadını "Defoe" yapmış, ancak eserlerini her iki soyadıyla da imzaladığı görülmüştür. Elli yaşından sonra da tersini yapmış, Fransız asıllı soylu bir kişiymiş gibi davranarak, "de"yi "Foe"ye çevirmiştir. Defoe bir süre okula gitmiş, ama düzenli bir eğitimden geçmemiştir. Ancak kendini yetiştirmesini bilen biri olarak beş-altı yabancı dilde okumasını öğrenmiş, farklı konularda ayrıntı bilgiler edinmiştir.⁵³

Ailesinin dini inancını ve politik duruşunu miras alan Defoe'nin İncil ile irtibatı çocukluğuna dayanmaktadır. Bir "Dissenter" olan ailesi devletin resmi kilisesine yani Anglikan Kilisesi'ne karşıdır. Robinson'un siyasi yaşamındaki tüm çelişiklere rağmen, inancı söz konusu olduğundaki net tavrı çocukluğuna ve ailesine dayanır.⁵⁴

Genç yaşında evlenen Defoe'nin sekiz (biri nikah dışı) çocuğu olmuştur. Kendisini ve ailesini geçindirmek için çeşitli işlerde çalışmıştır. Önce çorap, şarap, ıstıdye, tuğla gibi çeşitli malların satımıyla, daha sonra iç çamaşırı ve kumaş ticaretiyle uğraşmıştır. Yazdığı öyküleri de bir dönem satan Defoe'nin ticari yaşamı çoğunlukla başarısız geçer. İlk yasal Kral 3. William'a başkaldıran oğlunun ordusunda, daha sonra ise 3. William'ın

⁵² Siemers, Björn.(2012).*Das religiöse Motiv in Robinson Crusoe im Kontext der Biografie Daniel Defoes*.Universität Bremen.s.4.

⁵³ (Urgan, 2012)s.750

⁵⁴ Agm.(Siemers, 2012)

ordusunda askerlik yapar. Avrupa'nın farklı ülkelerine yaptığı yolculuklarda ticaret yapma fırsatı kollamış, bir iş adamı olarak oldukça fazla para kazandığı dönemler olsa da, hayatı zenginlik ve fakirlik arasında gidip gelmiştir.

"Değişken alinyazısını benim kadar bilmez hiç kimse,

On üç kez zengin oldum, on üç kez yoksul" ⁵⁵ dizelerinde Defoe'nin varlıklı bir yaşamı arzuladığı sonucu çıkmasa da, onun yoksul bir yaşamı tercih etmediği sonucunu çıkarabiliriz. Mine Urgan'ın görüşüne göre Defoe ticari yaşamda başarılı olsaydı, beki de yazı yazmayı aklından geçirmeyecekti. Ancak ne var ki ticari girişimlerinden başarısız sonuçlar alınca, kırk yaşından sonra yazarlığa soyundu. ⁵⁶Yayımladığı ilk eseri; *The Shortest Way with the Dissenters* (Resmi Kilise Dışında Kalan Mezhep Üyelerine En Kestirme Çare; 1702) ile tavizsiz bir "Dissenter" olduğunu vurguluyordu. Siyasi yaşamında aynı tutarlılığı gösteremeyen Defoe, kimi zaman Whig'lerden yani liberallerden, kimi zaman da Tory'lerden yani tutuculardan yana oluyor, dönemsel olarak bir diğeri için hafiyelik edip para kazanıyordu. ⁵⁷

Gazeteci kimliği de bu bağlamda siyasi kimliğiyle paralellik gösteriyordu. Yaşadığı sırada, ahlak açısından oldukça düşük, kurnaz bir gazeteci sayıldı. Ölümünden sonra liberal, dürüst bir gazeteci olarak bilinse de hafiyelik sorununun gündeme gelmesiyle kişiliği zarar gördü, hakkındaki genel yargı değişti. *"Saintsbury gibi bazı eleştirmenler, Defoe ile ilgili yeni belgelerin bulunmaması için neredeyse dualar ettiklerini söylemekten kendilerini alamadılar."* ⁵⁸

Ömrü boyunca para kazanmak için uğraşan Defoe'nin ölümü yine yokluk içinde olmuş, bir alacaklısı ona dava açtığı halde mahkemeye gitmemiş, kendi evinden kaçıp, bir başkasının evine saklandığı sırada, meteliksiz ve kanun kaçağı olarak ölmüştür. (1731). ⁵⁹

Dini inançları konusunda taviz vermeyen Defoe'nin siyasi yaşamındaki çelişkili tutumu kuşku götürmez. Ancak çok karmaşık bir insan olan Defoe'nun, siyasal oyunlarda kendi çıkarlarını gözettiği halde, sadece

⁵⁵ (Urgan, 2012)s.750.

⁵⁶ A.g.e.s.751.

⁵⁷ A.g.e.s.753.

⁵⁸ A.g.e.s.754.

⁵⁹ A.g.e.s.753.

büyük bir yazar değil, özgürlüğü içtenlikle savunan, insanların mutluluğunu isteyen ilerici bir yazar olduğu da yadsınamaz.⁶⁰

18. Yüzyıl edebiyatında, belki tüm İngiliz edebiyatında Defoe kadar çok yazı yazan bulunmaz. Ancak yazıların bir kısmı imzalı, bir kısmı imzasız olarak değişik dergilere, gazetelere yollandığından, onların ancak küçük bir kısmı edebiyat alanında kendine yer edinebilmiştir. Roman sınıfına giren kitaplarının başlıcaları; Robinson Crusoe, Moll Flanders ve Roxana'dır. Sağır ve dilsiz bir sihirbazın yaşamını ele alan "Mr. Duncan Campbell'in Yaşamı ve Serüvenleri", 17.yy'da İngilizler'in yaşadığı iç savaşta kraldan yana çarpışan bir subayın başından geçenleri anlattığı "Kral Yanlısı Bir Soylunun Anıları", çok renkli ve hareketli bir yaşam süren başka bir subayın çeşitli serüvenlerini ve İspanya'da tutsaklığını anlattığı "Kaptan Carleton'un anıları" da aslında roman sayılması gereken diğer yapıtlarıdır.⁶¹ Defoe'nin en ünlü kitabı The Life and Strange Surprising Adventures of Robinson Crusoe of York, Mariner, Written by Himself (Yorklu Gemici Robinson Crusoe'nin Kendisi Tarafından Yazılan Yaşamı ve Garip Şaşırtıcı Serüvenleri) 1719'da, kendisi elli dokuz yaşındayken tamamlanmıştır. Dört ayda, dört yeni baskı çıkararak, yetişkinlerin de çocukların da büyük ilgi gösterdikleri bir kitap haline gelmiştir. Robinson Crusoe'nun çağımızın diğer çok satan kitaplarından farkı, ününün hiç azalmaması, zamana ve değişen dünyanın doğasına rağmen her yaştan ve ulustan insanlar tarafından okunagelmesidir.⁶² Robinson Crusoe böylelikle Defoe'nin günündeki Püritan dünya görüşünden, orta sınıf yaşayışından, bu sınıfın başlıca uğraşı olan ticaret alanından, toplumsal politik akımlardan, felsefik düşüncelerden izler taşır.

Romanda iki anlatıcıdan söz edilebilir: Birincisi serüvenlerin kahramanı Robinson, ikincisi de Robinson'un arkasında duran , onun anlattıklarını çağın gerçekleriyle örülmüş daha büyük bir şemaya, ahlakçı bir amaca uyduran yazar-anlatıcıdır.⁶³ Yani olay kahramanı yaşadıklarını anlatırken, yazar adaya dışarıdan, uzaktan bakar. Romanın işlevi, karşılıklı iki anlatıcının arasındaki dengeden doğar. Böylece roman için öngörülen

⁶⁰ A.g.e.s.754.

⁶¹ (Urgan, 2012)s.758.

⁶² (Urgan, 2012)s.762.

⁶³ (Göktürk, 2012)s.103.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe ahlakçı amaç, yani bireyin ıssız bir adada yaşadığı maceraların yanı sıra gelişen kişiliğinin anlatımı, aşama aşama okuyucuya sunulur.

*“Bu işlemlerle Defoe, geleneksel ben –anlatımına romanın gerektirdiği bir derinlik kazandırdığı gibi, bu anlatımı işlediği konunun, kendi amaçlarının gereklerine de uydurur.”*⁶⁴

Bu bakımdan James Joyce'un “Yabancı yapıtlara öykünmeden, uyarlamaya sapsmadan yazmış, yazınsal bir örneği olmadan yaratmış, kaleminin yarattıklarına gerçek bir ulusal ruh verebilmiş, kendi başına, daha önce varolmayan bir sanat biçimi geliştirmiş ilk İngiliz yazarı Daniel Defoe, İngiliz romanının babasıdır” diyerek, Defoe'nin belki de en çok Robinson Crusoe romanının kendine özel üslubundan, özelliklerinden, teknik inceliklerinden övgüyle bahsetmiştir.⁶⁵

1.1.2 Robinson Crusoe'nun Özeti

Babası Bremenli bir tacir olan, adını annesinin ailesinden alan Robinson, York kentinde dünyaya gelir. Akıllı havada, maceraperest biridir Robinson. Ailenin en küçük çocuğu olduğundan üzerine fazla gidilmemiş, bir zanaata yönlendirilmemiştir. Babasının hukuk tahsili talebini de reddederek , yine onun tabiriyle alçakgönüllü bir yaşamın⁶⁶ en üst basamağında yer alan kaderini değiştirme arzusuyla, denizlere açılmayı planlar. Ailesinin rıza göstermesini beklediği zaman diliminde, amacının anlık bir heves olmadığını kanıtlarcasına, gelen iş tekliflerine inatla kulaklarını tıkar. Önüne çıkan ilk fırsatta Tanrı'nın kutsamasını beklemeden ve babasının hayır duasını almadan⁶⁷ Londra'ya giden ilk gemiye binerek yolculuğuna talihsizlikler ile beraber başlar. Fırtınalar, kazalar, tutsaklık, deniz tutması ve hastalıklar neticesinde zaman zaman vazgeçme temayülleri belirir Robinson'da. Ancak denizden uzak kaldığı anlar ona sıkıntılarını unutturur, buna bir de eve dönüş söz konusu olduğunda duyduğu utanç hissi eklenince, kahramanımız yeni bir yolculuk arayışına girmekte gecikmez. Tekrar döndüğü Londra'da, ilerde sıkı dostluk kuracağı bir kaptanla tanışır ve ona planlarından bahseder. Ambardan su çıkarmakla başlayan

⁶⁴ (Göktürk, 2012)s.110.

⁶⁵ (Göktürk, 2012)s.110. (Defoe, 2012)

⁶⁶ Defoe,Daniel&Çev.:Kahya,Fadime.(2012).Robinson Crusoe.İstanbul;Kültür Yayınları.s.2.

⁶⁷ (Defoe, 2012)s.6.

denizcilik eğitimine dostu kaptanın sayesinde, matematik ve denizcilik kuralları hakkında donanımlı bilgiler edinmesiyle devam eder. O; artık hem bir denizci hem de iyi bir tüccar olmuştur. Dostunun ölümünden sonra çıktığı yolculukta yine talihsizlikler peşini bırakmaz. Esir düşer, birdenbire tüccarlıktan köleliğe dönüşen hayatından iki yıl sonra kurtulur ve kendini Brezilya'da, komşusu bir Portekiz İngiliz'iyle birlikte yine orada öğrendiği şeker kamışı yetiştiriciliği yaparken bulur. Yeni yaşamındaki zengin ve başarılı adam imajından ⁶⁸ kısa sürede sıkılan Robinson, dört yıl kaldığı Brezilya'dan köle ticareti yapmak üzere ayrılır. Yolculuğun ilerleyen günlerinde kopan fırtınada gemi yara almasına, kaptanın geri dönme isteğine rağmen Robinson, başladığı yolculuğu tamamlamakta kararlıdır. Bir süre sonra gemi alabora olur, kayaya vurur ve parçalanır. Romanın adaya çıkan yalnız adamının hikayesi de burada başlar.

Gemiden kurtulan yalnızca kendisidir. Bir süre sonra sağ kalmanın verdiği mutluluk yerini yavaşça ihtiyaç giderme endişesine bırakır. Bu nedenle yaptığı bir sal yardımıyla karaya vuran gemiden erzak, yiyecek-içecek, avlanma ve korunma için iki fiçı barut ve birkaç tüfek almayı başarır. Bir tek kişinin sahip olabileceğinden çok daha fazla malzemesi vardır. ⁶⁹ İlk olarak tüm erzağı ile birlikte kendini de koruma amacıyla bir barınak inşa etmek üzere işe koyulur. Kurtarılma ümidi içindeyken adanın ormanlık bölümüne gitmek istemez ve muhtemel tehlikelere karşı, denizi de görebilecek yüksek bir tepenin yanında bulduğu düzlüğe kalesini inşa eder. Doğanın değişen dengesi, eldeki malzemenin yoksunluğu ayrı birer tecrübedir artık Robinson için. Barınağını sağlamlaştırıp, güvenle içinde dinlenebilecek bir hale getirdikten sonra artık sıra beslenmesindedir. Adada uzun süre kalabileceğinden hareketle, barutunun bitme tehlikesine karşın avladığı hayvanları evcilleştirme amacı güder. Bununla birlikte gemiden çıkan bir paket tavuk yeminin döküldüğü yerde, boy atan başakları görür ve bu durum adasal yaşamın ilerleyen günlerinde hayvancılıktan tarımcılığa bir geçiştir. Böylelikle adanın değişen iklimine göre ekin yapmaya başlar. Örneğin; kasım-aralık ayı artık arpa ve pirinç hasadı vaktinin geldiğini gösterir. Adaya ilk geldiği günden beri zaman

⁶⁸ (Defoe, 2012)s.41.

⁶⁹ A.g.e.s.59.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe gerçekliğinden kopmaması da tarım alanında oldukça işine yaramıştır. Artık adanın tamamını görmeye hazırdır. Yaptığı keşiflerden birinde bir papağan bulur, onu evcilleştirir ve kendi adıyla seslenmeyi ona öğretir.

Zaman geçer ve günlerden birinde kumda bir insana ait ayak izleriyle karşılaşır. Yıllarca insan özlemi çekmesine rağmen çekinir, korkar. Adaya kendi iç hesaplaşmaları sonucu uğrayan yerlilerin esir aldıkları insanları ya da cezalandırdıkları yerlileri yeme gösterisi, Robinson'u dehşete düşürür ve onu yeni savunma arayışlarına iter. İki yıl kadar sonra barınağından çıkma cesaretini bulan Robinson, hep tetiktedir. Kendi yaşam alanından çok uzaklaşmaz. Yerlileri yok etme, üzerlerine ateş açma düşüncesi de sıkça aklından geçmektedir. Ama sonra kurtuluşunun vahşilerden birini eline geçirmekle mümkün olabileceği düşüncesinde karar kılar. Yine de işler planladığı gibi gitmez, çünkü bir buçuk yılın sonunda adaya tekrar uğrayan yerlilerin sayısı tahmininden oldukça fazladır. Ama şansın Robinson'dan yana olduğu bi anda, onun saklandığı tarafa doğru diğerlerinden koşarak uzaklaşmaya çalışan yerliyi kurtarır. Macera başarıyla sonlanır, silah sesini duyan yerliler dehşetle adadan kaçırlar. Böylelikle Robinson yirmibeş yıl sonra adada kendisi dışındaki ilk insan sesini duyar. Ona yemeyi, giyinmeyi, konuşmayı öğretir. İnsan etini yemesini yasaklar. Robinson'un dünyasına katılarak medenileşme yolunda ilk adımı atan bu insanın adı "Cuma"dır. Çünkü bu kurtarıldığı günün adıdır ve Robinson yollarını birleştiren bu anıyı hep taze tutmak ister. Kendisini "efendi" olarak tanıtır ve böyle çağrılmak ister.⁷⁰ Cuma ile güven problemi aşıldıktan sonra onu gerçekten de çok sever Robinson. Adadaki tek yoldaşına ana dilini, Tanrı bilgisini öğretir. Birlikte yerlilerin esirleri olan Cuma'nın babasını ve İspanyol'u kurtarırlar. Artık dört kişidir adada. Bir kano yapma düşüncesiyle kaçışlarını planlarlar.

Birkaç gün sonra adanın yakınlarına bir İngiliz gemisi yanaşır, sandal yardımıyla gemiden getirdikleri esirleri katledeceklerdir. Esirler arasında gemi kaptanı da bulunmaktadır. Robinson ve arkadaşları sadakatsiz denizcileri kendi kontrolleri altına alırlar. Kaptan gemiye ulaşma aracı olarak, adaya getirildikleri sandalı verir onlara. Robinson için o; Tanrı

⁷⁰ A.g.e.s.221.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe tarafından kendisini kurtarmak üzere gönderilmiş biridir.⁷¹ Kaptanı sevgiyle kucaklar. Gemiye gitmek için hazırlanırken, adada bıraktıkları esirlere av tüfeği, biraz barut ve kılıç bırakmayı da ihmal etmez.

19 Aralık 1687 günü İngiltere'ye giden gemiye binen Robinson, adada yaklaşık olarak 28 yılını geçirmiştir. 35 yıldır ayrı kaldığı vatanına döndüğünde artık bir ailesi ya da herhangi bir mülkiyeti yoktur. Hayatını kurtardığı kaptan, sadakatini göstermek için, onu dostlarıyla tanıştırır. Aralarında tüccar olan bazılarıyla fikir alışverişinde bulunur. Kendisine verilen para armağanını kabul eder. Brezilya'ya doğru yol alırken umutsuzdur aslında. Aradan geçen zaman neticesinde ortağının öldüğünü ya da kendisinin öldüğünü varsaydığını düşünmektedir. Ancak ortağı, Robinson ya da akrabalarından biri çıkar da hak iddia eder düşüncesiyle, Robinson'un tüm haklarına sahip çıkmış, dürüst davranmıştır. Robinson tüm birikimlerini devralır, artık küçük bir servet sahibidir. İngiltere'ye yerleştikten sonra bir aile kurar. İki oğlu ve bir kızı olur. Karısının ölümü üzerine tekrar denize açılma fikri, heyecanlandırır onu. Denizci olarak yetiştirdiği yeğeniyle birlikte Doğu Hint Adaları'na doğru yola çıktığı sırada, adasını ziyaret etmeyi, onların ihtiyaçlarını gidermeyi ihmal etmez. Neticede bir maceracıdır Robinson, hayatını huzur ve mutluluk içinde geçirir.

1.2 12. Yüzyıl Endülüs Emevi Devleti

Endülüs Devleti, Avrupa Medeniyet Tarihi için büyük önem taşır. Fen ve teknik, Endülüs Devleti aracılığıyla dünyaya yayılmıştır. Endülüs Emevi Devleti, İslami ilimleri Avrupalılara ulaştırarak Rönesans'ın, reformun ve sanayi devriminin doğmasında etkili olmuştur.

Endülüs, önemli düşünürlerin ve araştırmacıların yetiştirdiği ve böylelikle felsefenin ve ilmin geliştirildiği bir yerdi. Burada yetişen düşünürlerin ve

⁷¹ A.g.e.s.294.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe araştırmacıların kitapları ilk önce Latinceye, daha sonra da İspanyolcaya çevrildi. Bu sayede 12. Yüzyıl mağrip İspanyası'nın yüzyılı oldu.

Endülüs'ün ünlü bilim adamları ve büyük düşünürleri, fikirleri ve eserleri ile birlikte hem Doğu hem de Batı medeniyetleri üzerinde büyük tesir göstermişlerdir. İspanya'daki müslümanlar ilmin ve fen bilimlerinin gelişmesine yüzyıllar boyu büyük ve kalıcı etki sağladı.⁷²

İberik Yarımadası'nın Araplar tarafından ele geçirilmesi sadece askeri olarak değil, aynı zamanda kültürel olarak da gerçekleşmişti. Araplar ele geçirdikleri topraklara sahip oldukları ilim ve sanat medeniyetini de götürmüşlerdi. İslam dini farklı etnik toplulukları sadece inançta değil, Kuran'la birlikte, aynı zamanda ortak bir dil de birleştirmişlerdi. Bununla birlikte Hint, Fars ve Yunan dilinde unutulmuş ve eskide kalmış bütün bilim alanları tekrar araştırıldı. Bu çalışmalara paralel olarak büyük kütüphaneler oluşturulmuş ve toparlanan tüm bilgiler Arapçaya tercüme edilmiştir.

Böylelikle dünya ilimlerinin araştırılması teşvik edilir. Nitekim dönem Endülüs'ünde dünya ilimleriyle uğraşmak, Yaratıcı'yı tanıma ve O'na yakınlaşma teşebbüsü olarak görülür.

Sonuç olarak Endülüs'te, İslâm medeniyeti tarih, felsefe, fıkıh, edebiyat, astronomi, coğrafya, haritacılık, matematik, zooloji, botanik, kimya, tıp, mimarî ve musiki gibi bir çok alanda önemli gelişmeler sağladı.

Müslüman ilim adamlarının yani sıra yahudi ilim adamları da Endülüs'te felsefenin gelişmesinde büyük rol oynamışlardı.

Aynı kültürün içinde birlikte yetişmeleri ve arapça gibi zengin bir dili, ortak dil olarak kullanmaları, hem müslüman hem de yahudi ilim adamlarına, araştırmalarında büyük avantajlar sağlamıştır. Özellikle Kurtuba

⁷² Clot,Andre(2004): *Das Maurische Spanien, 800 Jahre islamische Hochkultur in Al-Andalus*.Düsseldorf;Albatros Verlag.s.211.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe kütüphanelerindeki 600.000 el yazması eser, Batı alimlerini ve aydın-kilise adamlarını Endülüs'e çekiyordu.⁷³

Endülüs toplumunda farklı dine mensup insanlar, toplumda çatışmaya sebebiyet verecek hareketlerden kaçınmış, birlikte yaşama sanatını geliştirmişlerdir.⁷⁴

Bu sayede Endülüs Devleti fikri ve ilmi gelişmenin en parlak dönemini yaşamıştır. Bu gelişime önderlik eden isimlerden, çalışmamızla ilgili olanlarına kısaca değinelim.

- İbn Bacca (lat. Avempace)

İbn Bacca 1095 yılında Saragossa'da doğdu ve 1138 yılında Fas'da öldü. Ünlü bir filozof ve müslüman alimidir. Özellikle astronomi, islam felsefesi ve mantık, arap müziği, şiir ve psikoloji alanları ile meşgul olmuştur. İberik yarımadasının Aristoteles'i olarak kabul edilmiştir. Aristoteles'in eserleri hakkında bir çok makale yazmıştır ancak günümüzde makalelerinin bir çoğu kayıptır.⁷⁵

- İbn Tufeyl (lat. Abdubacer)

İbn Tufeyl 1105 yılında Gırnata'da doğdu ve 1185 yılında Marrakeş'de vefat etti. Tufeyl döneminin en önemli filozofu, astronomi, doktoru ve matematikçisiydi. Hay bin Yakzan kitabı ile dönemine ait yeni bir roman tarzı geliştirdi. Kitap, önemli felsefik romanlardan biridir ve Daniel Defoe gibi birçok Avrupalı ilim adamına örnek olduğu iddia edilir. Romanın ana karakteri Hay bin Yakzan adında tek başına bir adada büyüyen, doğa ve hayvanlık alemi hariç hiç kimse ile bağı bulunmayan bir çocuktur. Kitapta hakikate ulaşma yolculuğuna çıkan Hay'ın çocukluk, gençlik ve yaşlılık evreleri anlatılır.⁷⁶ Bir sonraki bölümde İbn-i Tufeyl'e ayrıntılı değinileceğinden burada kısa tutulmuştur.

⁷³ Bossong, Georg(2007): *Das Maurische Spanien, Geschichte und Kultur*, München.s.79.

⁷⁴ (Bossong, 2007).ss.79-89.

⁷⁵ A.g.e.ss.91-92

⁷⁶ A.g.e.ss.93-95

- İbn Rüşd

İbn Rüşd 1126' da Cordoba' da doğdu ve 1198' de Marrakeş'de vefat etti. İberik Yarımadası'nın en önemli filozof ve doktorlarından biridir.

İbn Rüşd tıp alanında ansiklopedi ve Aristoteles'in eserleri hakkında makaleler yazmış, Ortaçağ' da Hristiyan eğitim sistemine etkisi olmuştur. İbn Rüşd eserlerinde insanın mantık bilimi ile mutlu olabileceğini ispatlamaya çalışmıştır.⁷⁷

Üç düşünür aynı zamanda Endülüs'ün yetiştirdiği en büyük üç İslam düşünürüdür. Bu düşünürlerin eserleri de 12.Yüzyıl Endülüsü'nde yapılan çeviri çalışmalarıyla Batı'ya kaynaklık etmişlerdir. Nitekim 12.Yüzyıl başına kadar hiçbir Arapça eser, veya Yunancadan Arapçaya çevrilmiş olan eserler, birkaç yazı ve küçük eser hariç Avrupa'ya ulaşmamıştı. İberik Yarımadası'nda yaşanan ilim değişimi Avrupa için önemli rol oynamaktadır. Peki hangi tarihi olay ile birlikte bilgi değişimi İberik Yarımadası'nda ilk defa başlamıştı?

1085 yılında Toledo şehri hristiyanlar tarafından ele geçirilir ve İspanyollarda kültür şoku başlar. Endülüs'ten kalan çok eser vardır ancak bu eserlerin anlaşılması çok zordur. Bu sebepten çeviri işleri başlatılır. Arapçadan İspanyolcanın yerel dillerine, yerel dillerden de Latinceye çeviriler yapılır. Zamanla Toledo şehri, çeviri konusunda adeta bir okul haline dönüşür.⁷⁸

Bağdat'tan 300 yıl sonra, yapılan tercümelerden dolayı Toledo şehri uluslararası dünyada en önemli bilgi koruma ve bilgi aktarma merkezi haline gelmiştir.

Bu dönemde dünyanın hiçbir bölgesinde kültürler arası değişim, Müslümanlar'ın, Yahudiler'in ve Hristiyanlar'ın ilim alanında birlikte çalışmaları bu şekilde değildir. 12. Yüzyıl başlarında kilisenin, kaşiflerini İberik Yarımadası'na göndermesi bu durumu açıklayan bir örnektir.

⁷⁷ A.g.e.ss.95-98

⁷⁸ (Clot, 2004).s.79.

Kral Alfons VII., katibi Raimund'u 1126 yılında Toledo şehrinin başpiskopozu olarak tayin etti. Başpiskopoz Raimund tarafından başlatılan çalışmalar ile birlikte şehir bilim adamlarının merkezi haline geldi ve 'Toledo Tercüme Okulu' kuruldu. Bu okul ile birlikte 12. ve 13. Yüzyıl'da birçok önemli edebi ve felsefi eserler Arapçadan Latinceye çevrildi. Çevirmen olarak Avrupa'nın birçok yerinden alimler Toledo'ya geldi. Çevirmenler ikiye gruplar halinde çalışıyordu. Bu kültürel ve bilimsel alışverişte Yahudilerin – ki çoğu iki veya üç dilliydi- ve Mozaraplar adı verilen Hristiyan Araplar önemli bir role sahipti. Bu grupların vazifesi öncelikle Arapçada yazılmış olan eserlerin konuşma dili ile Hristiyan papazlarına aktarılmasıydı. Buna göre hristiyan papazlar anlatılanları Latince yazı diline aktarıyorlardı.

Sadece fen, edebi ve felsefi eserler değil, aynı zamanda Kuran-ı Kerim'de çevrilmişti. Kuran-ı Kerim iki defa Latinceye çevrildi. Bunun ilki 1134 yılında İngiliz Robert von Chester tarafından gerçekleştirilmişti. Von Chester 1145 yılında al- Harizmi'nin "Algebra" adlı kitabını da çevirmişti. Sadece matematikle ilgili eserler değil, astronomi, felsefe ve tıp alanındaki eserlerde çevrildi. Bunlardan biri Maslama al-Madriji'nin astronomi hakkındaki eseri ,Planisphätium des Ptolumäud'idi. Bu eser Hermann von Dalmatien tarafından 1143 yılında Latince'ye çevrildi. Bunun yanı sıra en az 70 tane felsefe ve fen bilimlerine ait eserler Arapçadan Latinceye çevrildi, içlerinde Aristoteles'e ait metinler de bulunuyordu.⁷⁹

1.2.1.İbn-i Tufeyl- Oluşum Aşaması

Endülüs İslam Felsefe geleneğinin en önemli isimlerinden biri olan Ibn-iTufeyl, 12.Yüzyıl'ın başında, (1105) Vadi As'ta (bugünkü Guadix kasabası) dünyaya geldi. Hadis, fikh, tıp, astronomi ve felsefe alanındaki eğitimini İsbiliye ve Kurtuba'da tamamladı. Girnata'da pratisyen hekimliğe başladı. Kısa zamanda tıp alanındaki şöhreti, devletin ileri gelenlerinin yanında çalışma imkanı doğurdu. İlk olarak Girnata valisine ve Muvahhidi

⁷⁹ A.g.e.ss.73-85.

halifesi Abdülmü'min'in oğluna katiplik yaptı. Ardından saray kadısı görevine getirildi. Daha sonrasında ise Muvahhidi halifesi Ebu Yakub Yusuf'un sarayında başhekimlik ve vezirlik yaptı. Felsefi ilimlerle yakından ilgilenen, sarayda felsefe kütüphanesi oluşturma gayreti içinde bulunan halife, zaman zaman bu konularla ilgili birçok düşünürü de sarayda ağırlıyordu. Bu vesileyle İbn Rüşd gibi farklı düşünürlerin kendilerini halife ye tanıtmaya fırsatı da doğuyor ve çalışmalarına destek bulma imkanı oluyordu. İbn-i Tufeyl 1185'te Marrakeş'te vefat etti.⁸⁰

İlmi Kişiliği: İbni Tufeyl'in ilmi kişiliğini yansıtmak, onun içinde bulunduğu dönemin ilmi ve felsefi yapısına değinmekle mümkün olabilir.⁸¹

Sultan Abdülmü'min sarayda ilim ve fikir adamlarından oluşan "talebe" (araştırmacılar) yapılanmasına girdi. Bu yapıyı "Talebetü'l-Muvahhidin" (doğrudan Muvahhidi hareketiyle bağı bulunan ve Mesmuda kabilesine mensup din alimleri) ve "Talabetü'l-hadar" (medeni/kentli bir hayatın temsilcisi olan her türlü akıllı ve ilmi araştırmalarda bulunan bilim adamları) olmak üzere iki sınıfa ayırdı. Her iki grubun temsilcileri devlet meclisine atanır ve Sultan'ın bir ilmi soru ile başlattığı oturumlarda aktif olarak katılırlardı. Bu uygulama Ebu Ya'kub ve Ebu Yusuf döneminde de devam etti.⁸² George F. Hourani İbn-i Tufeyl'in Ebu Yakub'un en gözde bilgininin olduğunu yazıyor.⁸³ Böylesi önemli bir filozofun neden çok eser üretmemiş olduğu sorusunu akıllara getiriyor. Bu konuya İbn-i Tufeyl'in saraydaki konumuyla açıklama getiren Lawrence I. Conrad şöyle yazıyor: "*Zira tarihi veriler bize İbn-i Tufeyl'in "talebetü'l-hadar" sınıfının ileri gelenlerinden olduğunu ve bu pozisyona atfen "vezir" olarak anılmış olabileceğini telkin etmektedir. Büyük ihtimalle İbn-i Tufeyl ülkenin çeşitli ilim ve kültür adamlarını Başkent merkezi ve saray etrafında örgütleyip, birikimlerini verimlendirmekten sorumlu ve bu yüzden güçlü yetkilerle donatılmış bir bilgin ve filozof idi.*" Her ne kadar Bitrucci ve İbn Rüşd'ün, onun farklı alanlarda astronomi gibi yeni düşünceler ortaya attığını ve Batlamyuscu

⁸⁰ A.g.e.s.110.

⁸¹ A.g.e.s.111.

⁸² A.g.e.s.111.

⁸³ A.g.e.s.111.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe
`episiklüs-deferent` teorisini eleştirdiğine tanıklık etseler de, bu alanda herhangi bir eserine kaynaklarda rastlanmamaktadır.⁸⁴(S,H. Nasr)

İbn-i Tufeyl'in, basit ilaçlar üzerine bir risalesi ve günümüze kadar ulaşmış Urcuze fi't-tibb adlı manzum bir tip eseri bulunmaktadır. Ancak onu asıl dünyaya tanıtan eseri "Hay bin Yakzan " adlı felsefik romanıdır.

İbn-i Tufeyl'in eserini hangi amaçla yazdığı konusunda çeşitli görüşler vardır. Leon Gauthier'e göre Hay b.Yakzan'ın asıl yazılış gayesi, din ile felsefenin (islam dini ile felsefenin ortaya koyduğu öğretilerin) uyum içinde olduğunu göstermektir. (Ibn Thofail, sa vie, ses oeures, Paris 1909)⁸⁵

S.Munk ise eserin tabiat felsefesi üzerine basit bir risale olduğu kanaatindedir. (Melanges de philosophie Juive et Arabe, Paris 1859, s.413). M. A. F. Mehren'e sorarsanız (Traites mystiques d'Avicenne, Leyde 1889-1899, Preface, s.7) eserde medeni (sosyal-kültürel) imkanlardan tamamen mahrum bir insanın entellektüel gelişiminin hangi safhalara ulaşabileceği ortaya konmak istenmiştir.⁸⁶ İbn-i Sina konusunun uzmanı olan A. M. Goichon, eserin insan aklının kapasitesini göstermeyi hedeflediğini savunmaktadır. İnsan akli yalnızca ilimleri keşfetmekle sınırlı değildir. Aynı zamanda nefsi, Tanrı'yı bulabilir ve benliğiyle ona teslim olabilir. Bu bağlamda Hay'ın adadaki serüveni ilmi ve felsefi terimlerle resmedilmektedir.

İbn-i Tufeyl ve eseri hakkında detaylı çalışma yapan Sami S. Hawi ise Hay bin Yakzan'ı 'Naturalistik Mistizm' felsefesine has özellikleri taşıyan bir eser olarak tanımlar. İbn-i Tufeyl'in 'Hay bin Yakzan'ı sembolik bir roman özelliği taşır, ancak İbn-i Sina'nın 'Hay b. Yakzan' yahut Salaman ve Absal'ındaki gibi başka bir şeylerin sembolü değil, birer insan modeli, karakteri yahut 'archetype'dir. Hikayede Hay saf akli, Absal saf imanı,

⁸⁴ Kutluer, İlhan(1998).*Akıl ve İtikad;kelam-felsefe ilişkileri üzerine araştırmalar*.İstanbul;İz Yayıncılık.s.112

⁸⁵ (Kutluer, 1998).s.118

⁸⁶ A.g.e.s.118.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe toplum ise dünyevi gerçekleri temsil etmektedir. Bu açıdan sembolik unsurlara felsefi çerçeve içerisinde yer verilmiştir.⁸⁷

Hay bin Yakzan anlatı (narrative) üslubundadır. Hikaye o dönemin temel tartışma konusu olan insanın doğası pür akılla birleşebilir mi? Felsefe ve din arasında tam bir uygunluk var mı? sorularının cevabını arar. Akıl ve vahy arasındaki ilişkide birbirinin yokluğuna katlanamazlık çıkar. Vahysiz akıl ve akılsız vahyin eksikliği vurgulanır. Akıl ve din birbirini tamamlar. Filozof ve dindarın buluşmasının hikayesi olan eserde dindarın filozofa tam bir hayranlığı ve teslimiyeti vardır. Eserde bir toplumu bozan unsurlar olarak dünya nimetlerine meyletmenin anlatılması da önemli bir ayrımdır.

(Bu bağlamda İbn-i Tufeyl in 'Hay bin Yakzan'ı da ilk olarak Latinceye çevrilmiştir. Eserin Türkçeye tercümesi ise 1923 de, Babanzade Süleymaniyeli Reşid tarafından yapılmıştır.)⁸⁸

Sami S. Hawai'ye göre Hay b. Yakzan'ı şu dört ana bölüme ayırmak mümkündür:

"a) İbn Tufeyl'in esere girişi: Yazar kendisinden, İbn Sina'nın sözünü ettiği 'meşrikî hikmetin sırlarının' ortaya çıkarılmasının rica edilişinden bahseder. Kendisinden önceki düşünürlerin (Fârâbî, İbn Sina, İbn Bâcce ve Gazali) fikirlerini değerlendirir ve eleştirir.

b) Tabiat Felsefesi: Hay'ın doğumu, gelişimi ve tabîî çevresiyle etkileşimi ve buna paralel düşünce boyutundaki gelişimi aktarılır. Hay'ın zuhuruna ilişkin iki rivayetin değerlendirilişiyle başlar. Onun tabiatı gözlemlemesi, tabîî çevresi ile ilgili tecrübe ve keşflerinin öyküsü anlatılır. Duyulur varlıklarla ilgili gözlem ve tecrübelerinden hareketle teorik / kavramsal bilgiye nasıl ulaştığı fizikten metafiziğe nasıl yöneldiği aktarılır.

c) Tabiat Felsefesi ve ondan çıkardığı metafizik sonuçlardan tasavvufa geçiş ve fenafillâh'ı (yaratıcıda fani olma) deneyimi: ölümsüzlük meselesi ile meşgul olan Hay'ın giderek Zorunlu Varlığa doğru ruhen cezp edilişi ve

⁸⁷ A.g.e.s.120

⁸⁸ (Tufeyl, 2006).s.12.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe
O'nun mutlak varlık karşısında dış benliğin yok oluş tecrübesini yaşadığı anlatılır.

d) *Tabiat ve ilâhiyat bilgisinden geçerek ulaşılan tasavvufi bilginin, vahiy edilmiş bir dinin öğretileriyle uyumu vurgulanır.*"⁸⁹

Hay doğa karşısındaki deneyimleri ve çıkarımlarıyla bir 'autodidact' yani kendi kendine öğrenen bir filozof, hatta eren bir veli olarak resmedilmiştir.

"Goodman, Hay'ın otodidaktik gelişiminin, herbiri 7 yılı kapsayan aşamalarla anlatımını şöyle açıklar: " Her biri yedi yıldan oluşan yedi aşama: 7x7=49. Her bir yedili (heptad), sembolik bir anlatım aracı olarak, insan gelişmesinin tersinmey cereyanına tutulmuş bir ayna gibidir. Her aşama kendi karakterini yansıtır. Her aşamada insan akli ve ruhu kendi hazat taryına, araştırma yöntemine, bir öncekinden farklı ve bir anlamda üstün başarı seviyesine sahiptir."⁹⁰

1.2.2 Hay bin Yakzan'ın Özeti

HAY'ın Doğumu / Varoluşu

Hay'ın varoluşuyla ilgili iki ayrı görüş vardır. Birinci görüş kendi kendine varoluşu kabul etmeyen görüştür ve Hay'ın insan doğasına uygun bir biçimde dünyaya geldiğini varsayar. Bu varsayıma göre, Hay, Yakzan adındaki bir erkekle ada hükümdarının kızkardeşi arasındaki ilişkinin sonucunda dünyaya gelmiştir. Hükümdar çok kibirli ve kıskanç birisidir ve güzel kardeşine kimseyi denk görmüyordur. Ancak kızkardeşi, hükümdardan habersiz Yakzan adındaki akrabasıyla nikahlanır ve Hay adında bir çocuk dünyaya getirir. Hay'ı hükümdardan korumak için de, emzirip bir sepete koyar, gece olunca denizin sahiline gider ve sepeti suya bırakır. Hay'ın denize bırakıldığı an, denizde gel git olayı gerçekleşiyordur. Bu sayede Hay'ın bulunduğu sandık dalgalarla hızla ilerler ve Hay'ı hayatının bundan sonrasını geçireceği, henüz hiçbir insanın gelmediği adaya doğru sürükler. "Dalgalar tabutu rüzgardan, yağmurdan, güneşten korunmuş mahfuz, toprağı yumuşak, ağaçları birbirine girmiş dil-

⁸⁹ Hawi,Sami.(1974).*Islamic Naturalism and Mysticism*.Leiden.s.25.

⁹⁰ Goodman,Lenn Evan .(1991). *Ibn Tufeyl-s Hayy Ibn Yaqzan*.Los Angeles;Univ of Chicago PR.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe nisin bir bise'ye attı." Sonra deniz yavaş yavaş çekilir. Hay acıkmıştır ve ağlamaya başlar. Sesini, kendi yavrusu ölmüş olan bir ceylan duyar ve Hay'ı kendi yavrusu sanarak memesini ağzına verir ve onu doyurur.⁹¹

Diğer bir görüşe göre ise Hay, Hint adalarından birinde babasız ve anasız olarak toprağın mayalanması sonucu kendiliğinden meydana gelir. Böyle bir varoluşun gerçekleşebilmesi hava şartlarının elverişli olmasıyla mümkün olur. İbn-İ Tufeyl, Hay'ın, adadaki toprağın mayalanarak sıcak, soguk, ıslaklık ve kuruluğun birbiri ile karışmasıyla meydana geldiği görüşünü benimser.⁹² Biyolojide bu oluşum "Generatio spontanea" olarak adlandırılır. Bu varsayımla Hay'ın üzerinde hiçbir genetik etkinin olmadığı kabul edilir. Bu bir insan için normalin dışında bir varoluştur. Ancak bu şekilde tüm etkilerden arınmış, tamamen doğal bir insanın varolacağı hayal edilir. İbn-İ Tufeyl'in felsefesini bu karakter üzerinden anlatabilmesi için bu ön koşuldur.

Hay Bin Yakzan'ın sırf topraktan meydana geldiği görüşünü kabul edenler şu şekilde açıklama getiriyorlar: "... o adanın bir tabakasında mürür-i zamanla bir miktar çamur, ekşimiş hamur halinde öyle bir derece gelmiş ki sıcak kısmı, soğuk kısmına, kurusu yaşına karışmış ve iyice birbiriyle mezc olmuş. Hararet, bürüdet, rutubet, yübuset beyrinde itidal ve kuva-yi erbaa beyrinde tevazün ve tekafü husule gelmiş ve sonar tahammür eden çamur şüphesiz büyük imiş ki itidal-i mizacın ve ihtilat-i erbaanın husul bulması için kesb-i kabiliyet ve istidat hususlarında akşam ve eczasi arasında fark ve tefavüt vaki olmuş ve hamur aksamının en mütedili ve insan mizacına en ziyade benzeyişli orta kısmı imiş. O zaman bu hamur gebe olmus gibi şişmeye ve kabarmaya başlamış ve gayet özlülenmiş olduğu cihetle onda birçok kabarcıklar peyda olmuş ve tam ortasından ikiye bölünmüş ve aralarında ince ve latif bir hicab husule gelmiş ve içi, ona layık ve son derece mütedil bir cism-i havai dolu bir kabarcık peyda olmuş. Bu istidat ve kabiliyet onda vücüd bulduktan sonra; Allah'a taalluk ve ihtisasi dolayısıyla emrullah denilen ruh, orta kabarcığı dolduran cism-i latife hulul eyledi. Bir surette ki, ne hissen ne aklen ondan ayrılması kabil

⁹¹ Tufeyl, İbn & Çev.: Reşid, Babanzade. (2006). *Hayy bin Yakzan*. İstanbul; Etkileşim Yayınları. s.25.

⁹² Duralı, Teoman. (1983), *Canlılar Sorununa Giriş; Biyoloji Felsefesiyle İlgili Araştırma*, İstanbul; Remzi Kitabevi. ss18-19.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe olmaz." ⁹³Bu şekilde üç ayrı hava kabarcığı oluşur. Ruh, ilk oluşan hava kabarcığıyla temas eder, ve bundan sonraki aşamalarda reis kabul edilir. Sonra ruha yardımcı bir takım kuvvetlerin oluşacağı, iki ayrı hava kabarcığı meydana gelir. Bunların üçü en son oluşan uzuvlara göre daha üstün özelliklerdir. Son olarak da birer birer uzuvlar oluşur. ⁹⁴

Aşama aşama gelişimini tamamlayan Hay, kendisini kaplayan kurumuş çamurun yarılmasıyla meydana çıkar. Açlıktan ağlamaya başlar. O sırada, yavrusunu kaybetmiş ceylan, sesi duyar ve onu kendi yavrusu zannedip doyurur. ⁹⁵

Bundan sonraki dönemde her iki görüş birleşir. Ceylan Hay'ı bırakmaz ve büyüyünceye kadar onun beslenmesini ve terbiyesini üstlenir.

Tezin bu kısmında, kitabın özeti Hay'ın geçirdiği gelişim evrelerine göre 7 aşama incelenerek özetlenecektir. Bu evreler 0-7 yaş, 7-14 yaş, 14-21 yaş, 21-28 yaş, 28-35 yaş, 35-42 yaş ve 42-49 yaş şeklinde ele alınacaktır.

0-7 Yaş Arası Dönem

Hay artık yalnız değildir. Ceylan onu kendi yavrusu sandığı için, anneliğini üstlenmiştir, sürekli onun yanındadır. Bu duruma Hay da alışmıştır. Biraz gecikse ağlamaya başlar, sesi duyan ceylan yanına gelir. İki yaşına kadar emzirilerek özenle beslenen Hay'ın, artık dişleri çıkmış ve yürümeye başlamıştır. Artık annesiyle beraber beslenmek için barınaktan ayrılır. Ceylan Hay'ın adımlarına ayak uydurarak yürür ve onu güneşten korur. Hay'ı güzel meyvelerin olduğu yerlere götürür, besler. Akşam olduğunda karınları doymuş bir şekilde barınağa dönerler. Annesi ceylan, Hay'ı geceleri koynunda yatırır, kendi sıcaklığıyla ve sandıktan çıkan örtülerle ısıtır. ⁹⁶ Hay bu sayede yavaş yavaş çevresiyle iletişime geçmeye ve gözlemlemeye başlar. Adada bulunan diğer hayvanları farkederek, onları

⁹³ (Tufeyl, 2006)ss.26-27.

⁹⁴ (Tufeyl, 2006)s.29.: Bu bölümde tıbbın anatomi alanından izler görmek mümkündür. Örneğin: ilk organ olarak kalbin yaratılması ve aşamaları anlatılır.

⁹⁵ (Tufeyl, 2006)s.30.

⁹⁶ (Tufeyl, 2006)ss.30-31.

birbirinden ayırmaya başlar. Yanlarından ayrıldıktan sonra da hayalinde onları kıyaslar özelliklerini çıkarır. Bazı hayvanlara kendini yakın hissederken, bazılarında hoşlanmaz. Bu aynı zamanda kendi kendini keşfetmesini sağlar. Ancak diğer hayvanlardaki bir takım özelliklerin; örneğin: tüylü olmaları, hızlı koşmaları, pençe gibi doğal silahlara sahip olmaları kendisinde bulunmadığını farketmesi onu hayal kırıklığına uğrattır. Bu düşünceler gün geçtikçe Hay'ı daha çok meşgul etmeye başlar. Hay artık yedi yaşına yaklaşmıştır.⁹⁷

7-21 Yaş Arası Dönem:

Hay 7-21 yaş dönemi arasında üç ayrı safhadan geçmektedir. Birinci safha çocukluktaki hayal kırıklıklarıyla mücadelesi, ikinci safhada bu mücadelede kullanmış olduğu pratik akıldan oluşmaktadır. Bu safhalarda Hay; çıplaklığına kızmaktan vazgeçerek bu konuda bir şeyler yapmaya karar verir ve pratik aklını kullanarak kendi kıyafetlerini üretir. Önce hayvan leşlerini kıyafet olarak kullansa da, sonra bu düşünceden sakınır, çünkü diğer hayvanların leşlerden tiksindiğini bilmektedir. Bir gün ölü bir kartal bulur. Bu kartaldan diğer hayvanların tiksinmediğini görünce onun kuyruk ve kanatlarını elbise olarak kullanmaya başlar. Bu kıyafet Hay'a bir farklılık kazandırır ve hayvanların ondan ürkmelerini sağlar. Hay'ın yaşadığı başka bir hayalkırıklığı da başında boynuz çıkmasını bekleyişidir. Bu duruma sonunda kızar ve hayvanlara karşı sürekli kaybettiği savaştan bıkar. Bunun sonucu olarak kendine silah yapmaya başlar.

Zaman geçer, ceylanın yaşlılığı Hay'ı artık koruyucu konumuna getirir. Ceylan ve Hay'ın rolu değişmiştir. Hay, yaşlı ceylan ölene kadar onu gözetir ve doyurur. Ceylanın ölümünden sonra ise, Hay'ın bu yaş döneminde geçirdiği üçüncü safha başlamıştır. Bu safha; hayat kaynağı olan ruh ile onu, her şeyde bir ruh görmeye yönlendiren pratik anlayıştan oluşmaktadır.

İlk önce Hay ölü geyik üzerinde araştırmalar yapar, organlarını gözden geçirir. Hay'ın geyik üzerindeki araştırmaları kıyas yolluyla başlar. Kendisi gözlerini kapattığında göremiyor, kullaklarını tıkadığında duyamıyor, burnunu tuttuğunda koklayamıyordur. Fakat bu engeller kalktığında tüm

⁹⁷ (Tufeyl, 2006)ss.30-31.

duyularını tekrar kazanıyordur. Öyleyse geyiğin ölümüne neden olan onun bir organında var olan bir engel olmalıdır. Eğer bu engeli bulup kaldırabilirse geyiğin tekrar hayata döneceğine inanır. Bu organı bulabilmek için yine Hay kendi vücudundan kıyasla yola çıkar. Şöyle ki kendisi eli ayağı, kulağı, burnu olmadan da yaşayabilmektedir ve hayvanlarla kavga ettiği vakit, en fazla içgüdüsel olarak sakındığı vücut bölgesinin göğsü olduğu kanısına varır. Ceylanın göğsünü dikkatlice kendi yapmış olduğu bıçak yardımıyla zorlukları aşarak yarıp belli aşamalar sonunda yüreğe ulaşmayı başarır.⁹⁸ Kalp üzerinde yaptığı araştırmalar sonucu Hay kalbin canlılar için olan önemini kavrar. Bu safhada hayın gözünde gövdenin değeri tükenir, onun yerine değer verilmesi gereken şeyin kalbin içinde bulunan ve ölümle gövdeyi ve kalbi terkeden şeyin olduğu kanısına varır. Hay kalbi terkeden şeyin ne olduğunu çok merak eder. Kalbi keşfetmesinde de büyük rol oynayan Hay'ın sorgulayıcı yapısı, kalbi terkeden şeyi aramaya çıkışına da neden olur. Hay kıyaslama metodunu geyiğin defin işleminde de kullanır. İki karganın kavgası sonucu bir kavga ölür ve diri kalan kavga ölü olanı toprağı deşerek gömer. Hay da bu şekilde sütannesinin leşini gömmer.⁹⁹

Hay hayvanlar üzerindeki araştırmasını sürdür hatta bununla yetinmeyip bitkiler üzerinde de araştırmalar yapar. Sonuç olarak her bitki ve hayvan türünün birçok üyeleri olduğunu anlar. Burda yine Hay kıyas metodunu kullanarak kendisinin türünden de bir çok sayıda üyenin bulunması gerektiğini düşünür ve tüm adada kendisi gibi bir canlı arayışına çıkar, fakat kimseyi bulamaz. Adada çıkan bir orman yangını sonucu Hay ateşle tanışır. Ateşin yakıcı, ısıtıcı ve pişirici özelliğini keşfeder. Bundan sonra yediği etleri hep pişirerek yer ve iyi bir avcı olur. Hay ateşin gücünden dolayı ona karşı bir sevgi beslemeye başlar ve sütannesinin kalbinden uçup giden ve ölmesine neden olan şeyin ateş cinsinden olup olmadığını araştırmaya koyulur. Canlı hayvanların ve kendi vücudunun sıcaklığı da bu düşüncesini desteklemektedir. Hay bu düşüncesinin doğru olup olmadığını hayvanlar üzerinde araştırır ve kalbin sol gözünü terkeden şeyin sıcak bir buhar olduğu sonucuna varır. Hay zooloji ilminde büyük yol kateder. Diri

⁹⁸ (Tufeyl, 2006).s.33.

⁹⁹ (Tufeyl, 2006).s.36.

ölü birçok hayvanda ve onların tüm organlarında birçok araştırma yapar ve anatomiye büyük hekimlerin düzeyine ulaşır. Hay geçen bu zaman içinde nesneleri farklı amaçlarla kullanmayı da öğrenir. Araştırmalarında kullandığı hayvanların derilerinden ayakkabı ve giyisiler üretir. Kendisine bir oda ve yiyeceklerini korumak için bir mahzen yapar. Hayvanları evcileştirir ve onlardan yararlanır.¹⁰⁰

Hay bu safhada ruhun işlevi olarak, sadece hareket verme işlevini bilir, ruhun yapısını da kalbe yerleştirilmiş uçucu bir madde olarak tasavvur eder. Ruhla ilgili bu ilk safha pratik aklın ruh ile ilgilenmeye başlaması aşaması açısından çok önemli bir adımdır.

21- 28 Yaş Dönemi

Hay bin Yakzan pratiksel akıl yoluyla gündelik yaşamını bir düzene koyduktan sonra 21 yaşından sonra teorik düşünce alanına geçer. Bu dönemde Hay nesneleri ve kendisini bir başka açıdan incelemeye başlar. Nesnelerdeki farklılıklar ve birliktelikler üzerine akıl yorar. Hay kendisini incelerken önce elinin, kolunun, ayağının birbirinden ayrı olduğunu düşünür fakat daha sonra bu ayrılığın sadece işlevde olduğunu aslında tüm organlarının birbirine bağlı olduklarını ve bu organlarının ruhunun birer aracı olduğunun kanısına varır.¹⁰¹ Bu şekilde kendisini tek olarak niteler. Kendisine yönelik düşüncelerinde bir netlik kazandıktan sonra hayvanlar alemi üzerinde tefekküre başlar. Hayvanlar görünüşte farklılık arz etseler de aslında benzeştikleri noktaların çokluğu Hay'ı hayvansal ruhun bir olduğu düşüncesine iter. Bu düşüncüyü daha da ilerletip aslında tüm hayvanların bir olduğunu aralarındaki farklılıkların kendisinin organları gibi farklı işlevler için gerektiğini düşünmeye başlar. Bu düşüncenin sonucunda hayvanların yüreklerinde bulunan ruhun aslında bir ruhun parçaları olduğunu-nasıl ki su ayrı kaplara dağılsa da birdir-ruhun da ayrı yüreklerde olmasına rağmen bir ruh olduğu sonucuna varır. Hay kendisini tanımanın çevresini ve çevresindeki varlıkları tanımaktan geçtiğini anlar ve araştırmalarını bitkiler üzerinde sürdürür. Bunun üzerine Hay bitki ve

¹⁰⁰ (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012).s.40.

¹⁰¹ A.g.e.s.40.

hayvan alemini birlikte düşünmeye başlar.¹⁰² İki cins arasında beslenme ve büyüme açısından bir benzerlik tespit eder. Aralarında bir farklılık olduğunu kavrayınca da, bu farklılığın büyük bir farklılık olmadığını düşünür ve hayvanlar ile bitkiler arasında bir ortaklık olduğunu akıl yürüterek kavrar. Hay bundan sonra araştırmalarını cansız varlıklar üzerine çevirir. Taş, toprak, su ve ateş gibi cisimlerin herbiri uzayda bir yer kaplıyor olduklarından birdiler, ancak nitelik olarak birbirlerinden farklıydılar.¹⁰³ Örneğin su soğuk, ateş ise sıcaktı. Fakat hepsi bir diğerinin niteliğini üstlenebiliyordu. Canlı cisimlerde olduğu gibi cansız cisimlerin de tek bir olduğu kanısına vardı. Daha sonra Hay, tekrar bitki ve hayvanlara canlılık veren ruhu düşündü. Bitki ve hayvanlar da ya sıcak ya da soğuktular. Onlara algılama özelliğini veren kendi cisimleri değil, içlerinde bulunun ruhtu. Bu ruh, cansız cisimlere geçecek olsa onlarda aynı duyumsama özelliğine sahip olabilirlerdi. Öyleyse bitki ve hayvanların cansız cisimlerden bir farkı yoktu. Fark, ruhtan kaynaklanmaktaydı. Bu düşünceler doğrultusunda tüm nesnelerin bir olduğu sonucuna ulaştı. Hay cevresini tanımak için farklı deneyler yapmayı sürdürdü. Örneğin bir tulumu su koyup onu suya attığında tulumun batmadığını- aksi taktirde ise battığını öğrendi.

Hay araştırmaları sonucu her cismin madde ve cismin birleşmesinden oluştuğunu anladı. Maddede bir değişiklik olmuyor yalnız cisim değişiyordu. Su buharlanıyor, buhar yine su oluyor. Hay yapmış olduğu bu araştırmalardan sonra her varlığın bir yaratıcısı olması gerektiğine inandı. Bu düşünceye göre birşeyin olabilmesi için özne ve etken bulunması gerektiği gerçeği de zihninde yerleşti.¹⁰⁴

Sonuç olarak cisimlerin eylem ve etkilerinin biçimlerinden kaynaklandığı düşüncesi, yerini cisimlere o biçimi veren bir öznenin olması gerektiği düşüncesine bırakır. Hay bir özne olması gerektiği düşüncesinden sonra, o öznenin arayışına koyulur. Hay henüz bir yaratıcı mı yoksa birçok yaratıcının mı olduğunu kavrayamamıştır. Şekilleri keşfetmesiyle birlikte bir yaratıcı arayışına koyulur ve metafizik düşüncelere dalar.

¹⁰² (Tufeyl, 2006).ss.43-44.

¹⁰³ (Tufeyl, 2006).s.49.

¹⁰⁴ A.g.e.s.51.

28- 35 Yaş Dönemi

Hay yerdeki cisimler arasında aradığı yaratıcı özneyi bulamayınca, araştırmalarını gök cisimleri üzerinde sürdürür.¹⁰⁵ Güneş, Ay ve Yıldızların doğudan doğup batıdan batıyor olmalarını, yıldızların daire çizmelerini, yıldızların doğuş ve batış zamanlarını izleyerek göğün yuvarlak olduğu kanısına varır. Hay zooloji ve botanikteki uzmanlığını bu sefer de gökbilimlerinde sürdürür. Daha önce incelemiş olduğu hayvanlar, bitkiler, cansız cisimler ve göklerin büyük bir göğün içinde olduğunu anlar. Bu büyük göğünde hepsini içinde barındıran bir canlı sayılabileceğini düşünür. Hay araştırmalarını sürdürdükçe ve evreni/doğayı tanıdıkça "Yaratıcı'nın olması gerektiği" düşüncesi onda iyice sabitleşir. Evrenle ilgili araştırmalarını ay, evrenin de diğer canlılar gibi bir başlangıcı olup olmadığı düşüncesi üzerinde sürdürür. Eğer evrenin bir başlangıcı olmasa diğer varlıklar üzerinde bir üstünlüğü olması gerekir oysa ki böyle bir üstünlük söz konusu değildir. Evrenin bir başlangıcının olduğunu düşündüğünde ise, zaman kavramıyla ilgili bir ikileme düşer çünkü zaman evrenin içinde vardır. Hay iki düşüncenin de sonuçlarını düşünerek bu soruda da bir sonuç elde etme yoluna gitti. Önce evrenin yoktan var olduğunu düşüncesinin sonuçlarını düşündü ve su sonuçlara vardı:

Evrenin kendi kendine var olması mümkün olmadığı için bir yaratıcının var olması gerekmektedir. Bu yaratıcı beş duyu ile algılanmaktan uzaktır çünkü beş duyuyla ancak cisimler algılanabilir. Cisimlerde evrenin bir parçasıdır. Eğer bu yaratıcı bir cisim olacak olsaydı onunda bir yaratıcı olması gerekirdi ve bu zincir sonsuza kadar uzanırdı. Fakat sonsuza uzanan böyle bir zincirin varlığı mümkün değildir. Cisim olmayan ve beş duyu ile algılanamayan Yaratıcı'nın hayali de mümkün değildir, çünkü hayal ancak cisimler üzerine kurulabilir.¹⁰⁶

35-42 Yaş Arası Dönemi

Hay bu yaşına kadar yapmış olduğu araştırmalarda, bir özneye ulaşır ve bu özne onun başka şeyler düşünmesine engel olur. İncelemiş olduğu

¹⁰⁵ A.g.e.s.55.

¹⁰⁶ A.g.e.s.56.

varlıkları ve nesneleri birer sanat eseri olarak görür ve onların yaratıcılarına yönelir. Zamanla yaratıcıya olan özlemi ve onu bu bilgiye ulaşmasını sağlayan gücü tanıma arzusu artar.¹⁰⁷ Hay yüce Yaratıcı'nın cisimsel niteliklerden farklı olduğunu anlar. Artık bütün zamanını yüce Yaratıcı'yı düşünmekle geçirir. Düşünmesine engel olan hastalık, soğuk, sıcak gibi durumlardan kendini muhafaza etmeye çalışır. Yalnızca yüce Yaratıcı'yı düşünebilmek için ciddi çaba sarfeder.¹⁰⁸ Düşüncesine engel olacak bütün etkenleri kaldırmaya çalışır. Hay dairesel hareketlerini arttırır. Bunun yanı sıra düşüncelerinde yoğunlaşmaya çalışır. Göstermiş olduğu bu çabalarla düşüncesini cisim ve cisimlilik kuşkularından arındırır.

Hay sürekli yeni şeyler öğrenir ve bu öğrendikleriyle de doyuma ulaşamaz. Doğayı var olmasına sebep olan Zat'ı öğrenme tutkusuyla öğrenir. Hay'ın yapmış olduğu dairesel hareketlerle bir süre sonra cisimler niteliklerinden sıyrılır. Bundan sonra cisimsel niteliklere olan ilgisi ve onlarla alakalı eylemleri biter. Kendisini barınağına kapatır ve sadece düşünür. Hay'ın böyle yoğun düşündüğü zamanlarda bazen günlerce hiçbirşey yemediği ve hareket etmediği olur. Böyle yoğun düşünmesinden dolayı bir süre sonra kendi özü ve diğer varlıklar tamamıyla yok olur. Artık Yaratıcı ona farklı şeyleri müşahade etmesini sağlar. Hay bir süre sonra bu sarhoşluk durumundan tekrar olağan durumuna döner. Hay son olarak şunu kavrar: Kendine has zannettiği öz aslen gerçek Varlığın özüdür. Var olan sadece Tanrı'nın özüdür onun dışında hiçbirşey yoktur. Var olduğunu zannettiği şeyler sadece yansımalarıdır. Tanrısal evrende birlik ve çokluğun hiçbir anlamı yoktur. Tanrısal evren sadece oraya ulaşanlar tarafından anlaşılabilir. O evren saf akılla kavranılabilecek bir evren değildir.

Hay gökyüzünde maddeden arınmış özü müşahade etti. O özde bu zamana kadar hiç kimsenin görmediği ve duymadığı tat, sevinç ve güzellik müşahade etti.¹⁰⁹

¹⁰⁷ A.g.e.s.62.

¹⁰⁸ A.g.e.s.66.

¹⁰⁹ A.g.e.s.72.

42 - 49 Yaş Dönemi

Hay 50 yaşına varınca ulaşabileceği en üst seviyeye ulaşır ve kamil insan mertebesine varır. Dünya ile tüm ilişkisini keser. Kademe kademe kendini terbiye eder ve olgunlaşır. Hay'a bakıldığı zaman kendi sorunlarıyla kendi başa çıkabilen, korkudan, saldırganlıktan kurtulan, dünyevi ve şartlanmış benlikten kurtulan, ikilikten kurtulmuş bir kişilikle karşılanılır. Kamil insanın barındırması gereken tüm özellikler Hay'da mevcuttur.¹¹⁰

Hay olgunluğa erdiği vakit Absal adında biriyle karşılaşır. Absal Hay'ın yaşadığı yere karşı adadan gelir. Absal'ın bu adaya geliş sebebi sadece Allah'ı düşünüp ibadet etmektir. Absal'ın daha önce yaşadığı adada, önceleri eski inançların bozulmuş şekillerine bağlı bir şekilde yaşayan insanlar vardır. Bu insanlar Allah'ın som elçisinin tebliğiyle inançlarını değiştirirler ve sahih öğretiyi kabullenirler. Absal'ın bu adada samimi olduğu dostu Salaman da vardır. Absal ve Salaman dinlerini en iyi şekilde öğrenmeye ve yaşamaya çalışırlar.¹¹¹

Absal Salaman'a nazaran ruhsal gerçeklere daha fazla ağırlık verir. Bu nedenle kitaptan daha derin anlamlar çıkarmaya çalışır. Salaman ise kitapta daha açık ve net olan kısımların incelenmesi gerektiğini düşünür. İkisi de farklı düşünmesine rağmen açık ve net olan emirleri titizlikle yerine getirirler. Dünyaya karşı olan istek ve arzularını nasıl dizginleyecekleri konusunda ikileme düşerler. Kitabın bir kısmında yalnızlığın önemi vurgulanır, bir kısmında da toplumla birlikte olmanın zorunluluğundan bahsedilir. Absal yalnız olmayı seçer. Çünkü o yapı olarak düşünmeye ve araştırmaya daha eğilimlidir. Salaman ise toplumla iç içe olmayı seçer. Absal yalnız kalmayı düşündüğü için Hay'ın yaşadığı adaya gitmeyi düşünür. Ada hakkında daha önceden bilgi sahibidir. Onun orada düşünmesine engel olacak hiçbir şey yoktur. Absal adsaya gider ve orada yaşayabileceği kendine uygun bir yer seçer. Günlerini Allah'ı düşünmekle ve O'na ibadetle geçirir.¹¹²

Hay ihtiyaçlarını tedarik etmek için barınağından çıktığı gün Absal'la karşılaşır. Hay Absal'ı görünce çok şaşırır. İlk defa ona benzeyen bir

¹¹⁰ A.g.e.s.83.

¹¹¹ A.g.e.s.88.

¹¹² A.g.e.ss.87-98.

canlıyla karşılaşır. Absal ise ilk olarak Hay'ın da kendisi gibi sadece Allah'ı anmak için adaya geldiğini düşünür. Ve onunla konuşmak istemez. Fakat tavırlarının insanlardan farklı olması onu korkutur ve ondan uzaklaşmak ister. Hay için ise Absal ilgi çekicidir bu sebeble onu bırakmak istemez ve Absal'ı yakalar.¹¹³

Absal'ın ondan korktuğunu farkedenden Hay ona merhametli bir şekilde davranır. Hay'ın bu tavrı Absal'ı rahatlatır ve onunla ilgilenmesine sebep olur.

Absal Hay'a konuşmayı öğretir. Hay başından geçen tüm olayları Absal'a anlatır. Anlattıkları Absal'ı çok şaşırtır. Absal'ın iman ettiği Allah'ı Hay'ın tek başına düşünerek bulması onu birkey daha şaşkına uğratır ve Hay'a karşı olan saygısı artar. O'nu Allah dostlarından biri olarak görür. Absal düşünür ve anlamadığı şeyleri çok değer verdiği Hay'a sorar. Hay'ın da Absal'a karşı ilgisi artar ve onun hayatını öğrenmek ister. Absal yaşadığı adayı, oradaki insanları ve inançlarını Hay'a anlatır. Allah'a ne şekilde nasıl ibadet ettiklerini anlatır.¹¹⁴

Hay, Absal'ın anlatmasıyla insanlara olan sevgisi artar ve biran önce onlara dünya hayatının önemli olmadığını anlatmak ister. Bu arzusunu Absal'a açıklar. Absal ise insanların Hay'ın düşündüğü gibi eksiksiz olmadıklarını bilir ve Hay'ın buna üzüleceğini düşündüğü için onu bu fikrinden vazgeçirmeye çalışır. Hay, bu fikrinden vazgeçmez ve Absal ile beraber adaya giderler. İlk olarak adadakiler Hay'ı dinlerler. Hay etrafındaki insanları aydınlatmaya onlara gerçekleri anlatmaya çalışır. Bir süre sonra insanlar Hay'ın anlattıklarından dolayı onu dinlememeye , hatta yalnızca Hay'a değil anlattığı doğrulara karşı da nefretleri artar. Hay bunu farkederek ve üzüldü. İnsanların çoğunluğunun dünyaya olan düşkünlüğü onu hayal kırıklığına uğratır. Artık onlara birşey anlatmanın anlamı yoktur. İnsanların çoğu dünyaya daldıkları için gözleri artık gerçekleri göremez hal alır.¹¹⁵

¹¹³ A.g.e.s.87

¹¹⁴ A.g.e.ss.92-95.

¹¹⁵ (Tufeyl, 2006).s.96.

2. Roman Karşılaştırması

2.1. İktisadi Motif

2.1.1 Hay bin Yakzan

Ekonomi kavramının tarihçesi incelendiğinde, Eski Yunanda “*bir evin mal varlığını yönetme sanatı*” anlamında kullanıldığı görülür. Zamanla bu kavram bir evin dışına çıkarak daha evrensel bir boyuta bürünmüştür. Günümüzde bilindiği üzere “ekonomi”; insanların sınırsız tüketim isteklerinin sınırlı kaynaklarla en iyi nasıl tatmin edileceğini inceleyen sosyal bir bilim dalıdır. Kısaca ekonomiyi “ihtiyaçları karşılama sanatı” olarak tanımlayabiliriz. Ekonomik teorinin temeli, ihtiyaç kavramını tanımlayış biçimimize dayanır.¹¹⁶ Türkçe’de ihtiyaç kavramıyla eş anlamlı olarak ‘hacet’ kelimesi kullanılır. Hacet, ‘*insanın muhtaç olduğu şey, lüzumlu husus*’ olarak tanımlanabilir.¹¹⁷ Fakat esas itibarıyla “hacet” manevi bir kavramdır.¹¹⁸

Geleneksel olarak kullanılan, “def-i hacet” deyiminin de gösterdiği gibi, esas olan maddi ihtiyaçların def-i dir. Madde ve manadan mürekkep, kompleks bir varlık olarak insanın, öncelikle cismani ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Bu meyanda, maddi ihtiyaçlar “def” sözcüğüyle karşılanırken, insanın asıl ihtiyacının manevi olduğu; fakat manevi gelişmenin gerçekleşebilmesi için maddi doyumun gerekli olduğu vurgulanır. İnsanın hayvanla ortak yönünü teşkil eden cismani ihtiyaçlar karşılanmadığında bu durum, insan bünyesi üzerinde stres ve kaygı meydana getirir. Açlık, barınma, giyinme gibi fizyolojik ihtiyaçlar giderilmediği takdirde, bu hal üzere kalan insan başka birşey düşünemez olur. Halk arasında “açlık sofuluğu bozar” sözü yine bu duruma işaret eder. Bu bağlamda İslam geleneği “aç ve açıkta kalacak derecede” şiddetli yoksulluğu yadsır. Netice itibarıyla bu yoksulluk halinin manevi bir zafiyete sebep olabileceği endişesiyle, kadim tüm geleneklerde “rızkı aramak”

¹¹⁶ Gencer, Bedri(2012).*Bilka,Bilge Kadın Araştırma Merkezi*. http://www.bilka.org.tr/prof-dr-bedri-gencer_82.ytml. 28.12.2012. 21:30

¹¹⁷ Sami, Şemsettin.(1986).*Temel Türkçe Sözlük*.İstanbul;Nadîr Kitabevi.s.457.

¹¹⁸ A.g.e. “Hacet” için bkz: 4.Allah’tan beklenen, istenen dilek

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe manasında çalışmak, kutsal sayılır. Dini literatürde Peygamber' e atfedilen aşağıdaki sözler bu duruma kaynaklık eder;

*"Neredeyse fakirlik küfür olacaktı."*¹¹⁹

"Allah'ım! Ben küfürden ve fakirlikten sana sığınırım." Bir adam şöyle arzetti: *"Bu ikisi birlikte midir?"* Peygamber şöyle buyurdu: *"Evet."*¹²⁰

*"Eğer Rabbimin ümmetimin fakirlerine merhameti olmasaydı, fakirlik neredeyse küfürle sonuçlanacaktı."*¹²¹

Fakat İslam geleneğinin önemli bir parçası sayılan tasavvufi literatürde ise görünürde bu durumla çelişen bir anlayış hakim olmuştur. Bir yaşam tarzı olarak tasavvuf; kadim dinlerin vurguladığı en büyük günaha "dünya'ya yönelme tehlikesi"ne karşı, zühdlüğü ve fakirliği tavsiye eden bir yol benimsemiştir. Bu durumun bizim çalışmamızla olan ilişkisi açıktır; İbn-i Tufeyl'in Hay bin Yakzan'ı tasavvufi mertebeleri aşarak Hakk'a ulaşmaya çalışan bir figürdür. Bu bağlamda İslam Dünyası'nda süregelen zenginliğin mi yoksa fakirliğin mi daha hayırlı olduğu tartışması, iki tarafında dini kaynaklardan edindiği bilgilerle oluşturdıkları iddialarca günümüze kadar gelmiştir. Tasavvuf ehlinin İslam kaynaklarından edindikleri öğretiye dayandırdıkları örnekler ise şunlardır;

Peygamber; *"Benden fakirlere şunu ilet: Sizden Allah rızası için sabır gösterenlere, zenginlere verilmeyecek üç mükafat vardır:*

- a- *Cennette öyle köşkler vardır ki, yeryüzündekiler gökteki yıldızları nasıl seyrediyorlarsa, cennet halkı da o köşklere öyle seyredecekler. Buralara ancak fakir olan peygamber, fakir olan şehid ve fakir olan mümin girecek.*
- b- *Fakirler cennete zenginlerden yarım gün önce girerler, ki bu yarım gün beş yüz yıldır.*

¹¹⁹ (<http://abna.ir/data.asp?lang=10&ld=322993>). el-Kafi.09.01.2013/ 21:31 .

¹²⁰ A.g.m. Kenz'ul Ummal.

¹²¹ A.g.m. Cami'ul Ahbar.

c- Zengin; - "Sübhanallahi velhamdū lillahi ve la ilahe illellahu vallahu ekber" dediğinde fakir de aynı şeyleri söylese ve zengin bu tesbihlerin yanında on bin dirhem de tasaddukta bulunsa, fakire yetişemez, öteki tüm iyilik işlerinde de durum aynıdır." ¹²²

Daha önce belirttiğimiz gibi cömert zenginin mi, sabreden fakirin mi daha üstün olduğu sorusu tartışılan bir meseledir. Bu çalışmaya alamayacağımız kadar geniş bir tasavvuf literatürünün bulunduğu, konuya ilgisi olanların malumudur. Ancak biz bu çalışmada İbn-i Tufeyl'in kaleme aldığı Hay karakterinin neden bütün İslami coğrafyayı temsil etmediğini, yalnızca tasavvuf geleneğinin bir timsali olduğunu belirtmek istedik. ¹²³

Bu sebeple Hay bin Yakzan İslamda ki adıyla tasavvufu, Uzakdoğu'da Budist ve Hinduist öğretilerini, Hristiyan Batı'da ise manastr ve keşişlik tecrübesini tümüyle temsil eden geleneksel dünya görüşün ve iktisadi anlayışın timsali olarak görülmelidir.

Geleneksel dünya görüşüne göre insan; alemin çekirdeğidir, özüdür. Eşya üzerinde insana mutlak bir mülkiyet ve hakimiyet hakkı verilmemiştir. İnsanoğluna sunulan nimetler, yalnızca ihtiyacı kadarını kullanmak ve faydalanmak amacına içkindir. Kainattaki herşey insanın emrine amade olmakla birlikte istisnasız hiçbir nesne, insanın mutlak tasarrufuna bırakılmamıştır. Yaygın olarak kullanılan şu söz geleneksel anlayışın bir özeti niteliğindedir: "Kainattaki herşey insan içindir, insan ise alemlerin Rabbi içindir."

Bu bakış açısına göre kainatta mutlak bir denge vardır. Aslında hiçbir şey yoktan üretilemez ve yok edilemez. Yeryüzünde aslolan ilke dönüşümdür. İnsan için mecazen bir üretim söz konusudur. İnsanın üretim faaliyeti aslında doğal ürünlerin çevrilmesi, dönüştürülmesi fiilinden ibarettir. Mutlak üretici doğal ürünleri yaratan Allah'tır. Kainatta mutlak anlamda üretim olmadığı gibi mutlak bir tüketim, yani yok oluştan da söz edilemez.

¹²² Gazali, M.&Çev.:Gülle,Sıtkı.(2008).*İhya'u ulum'id-Din*.İstanbul;Huzur Yayınevi.s.454.

¹²³ Şeriati, Ali.&Çev.:Yegin,Abdullah.(2007).*Ebuzer*.Ankara;Fecr Yayınları: İlk sahabelerden Ebu zer Gıfari'nin konumu bu duruma güzel bir örnek oluşturur.Servet düşmanlığı ve zühdlüğü ile nam salan biri olan Ebu Zer, sünni-İslam yorumunda marjinal bir unsur olarak kalmıştır. (Kaynak; Ali Şeriati; Ebu Zer))

Borgmann' a göre tüketim; bir diğer varlığın işlevini veya refahını desteklemek için, bir şeyin bazı varlıklar tarafından emilmesidir. Örneğin insanlar hayvanları, hayvanlar bitkileri, bitkiler ise karbonu tüketirler.¹²⁴

Geleneksel iktisadi anlayışı şöyle özetleyebiliriz; insan temel ihtiyaçlarını gidermek amacıyla üretim faaliyetinde bulunur. Ekonominin temel amacı da zaten asli ihtiyaçları karşılamaktır. Modern iktisadın diliyle söyleyecek olursak, arzı belirleyen temel unsur, taleptir. Talep arzı yaratır. Modern ekonominin aksine, talep dikkate alınarak mallar piyasaya arz edildiği için tüketim yüceltilmez. Ekonomik hayatta yer alan tüm aktörlerin temel mantığı, reel ihtiyacı göz önünde bulundurmaktır. Weber'in geleneksel işçi modelinde örneklendirdiği gibi, dönümü 1 Marktan, günde 2.5 dönüm ekin biçen ve günde 2.5 Mark kazanan bir işçi, ücreti dönüm başına 1.25 Mark yükseldiğinde, beklendiği gibi 3 dönümü kaldırıp 3.75 Mark kazanacağı yerde alıştığı 2.5 Markı kazanabilmek için yine yalnızca 2 dönümü biçer ve İncil'de dile geldiği gibi "ona yeter" diyerek bununla yetinir. Daha az çalışmak, çok kazanmaktan daha cazip gelmektedir; olanaklı en fazla çalıştığımda günde ne kadar kazanabilirim diye sormaz, tersine daha önce kazandığım ve benim geleneksel ihtiyaçlarımı karşılayan 2.5 Markı kazanmak için ne kadar çalışmam gerekir diye sorar. Bu geleneksellik olarak adlandırılan tutuma tam bir örnektir.¹²⁵

İslami veya Budist geleneksel dünya görüşünde aşırı hırs ve beraberinde gelen çalışma temposu yoktur. İnsan hayatının temelini, iş hayatı belirlemez.

İslam kaynakları rehber edinerek ortaya çıkan her görüş gibi tasavvufi gelenekte sırtını Peygamber'in hal, duruş ve sözlerine dayandırır. Sordukları temel soru da bu bağlamda Peygamberler'in neden olabildiğince servet edinmekten uzak durdukları hususudur.¹²⁶ Gerekçe edindikleri meselelerin başında gönlün dünyaya meyletmesi gelir. Bu anlayışa göre mal, mülk sahibi olmak, kadınlar ve çocuklar, hepsi geçici

¹²⁴ (Gencer, 2012); *Sarf*, gerek üretim, gerekse de tüketim bakımından "el/yer değiştirme" olarak tanımlanabilir. Kâinata mutlak anlamda bir üretim gibi tüketim, yok oluş da yoktur. A. Borgmann'a (2000: 418).

¹²⁵ Weber, Max & Çev.: Gürata, Zeynep. (2009). *Protestan Ahlak ve Kapitalizmin Ruhu*. Ankara; Ayraç Yayınları. s.128.

¹²⁶ (Gazali, 2008). s.389.

dünyanın süsleridir ve gönlün, her an dünyanın aldaticılığına meyletmesi tehlikesine karşı uyanık durmak esastır. Allah'tan başka bir meşguliyeti olan insan, kendini tam manasıyla Allah'a veremez. Bu bağlamda Allah'a ulaşmanın yolu aradaki engelleri kaldırmaktır.

Hay bin Yakzan romanında, Hay'ın geleneksel iktisat teorisi adı altında anlattığımız teorinin pratiğe dönüşmüş davranışlarını görebiliriz.

Hay doğaya, yaratıcının insanlara bıraktığı bir emanet gözüyle bakar, bu nedenle onu incitmek istemez. Doğada var olan canlıları, eşyaları gereksiz tüketimden kaçınmasında, onlara karşı hassas duruşunda hep aynı anlayış vardır. Sadece ihtiyaçlarını giderecek kadar besinle, doğayla meşgul olur. Bu bağlamda besinin fazlasını israf, onu elde etmek için harcanan vaktin fazlasını da, Allah'ı anma zamanından kayıp olarak görür. Çevreyi ve doğayı tahrip etmek, kainatta mevcut olan ilahi dengeyi bozmak anlamına geldiğinden Hay, doğal ortama ve içinde barınan canlılara karşı oldukça hassastır, onları Yaratıcı'nın birer emaneti olarak görür. Hay'a göre Yaratıcı'nın emanetine sahip çıkamamak, O'na karşı koymak, dahası O'nun emirlerine uymamaktır.

*"... Hay, doğru olanın, olabilirse yemekten büsbütün uzak kalmak olduğunu düşündü. Fakat buna güç yetiremezdi. Çünkü yemek yemeyi büsbütün bırakırsa, kendi cismi telef olurdu. Bu ise Özne'ye birinciden daha şiddetli, daha büyük bir isyan demek olurdu. Çünkü kendi cismi, yiyeceği maddelerin cisimlerinden daha üstün, daha onurlu idi ve onları yiyerek daha üstün olanın yaşamasını sağlıyordu. Bu bakımdan kendi cisminin bozuluşu ile diğer nesnelerin bozuluşu sonucunu doğuracak bu iki zorunlu durumdan daha zararsızını seçmek, dolayısıyla, iki karşı koyuştan daha hafif olan nesnelerin telefine katlanmak gerekiyordu."*¹²⁷

*"... o zaman ihtiyatlı davranarak Yaratıcı'nın eylemine en az karşı çıkış sayılacak olanını seçmesi gerekirdi. Buna göre en doğrusu, türünün devamını sağlayan, çekirdeği olan meyveleri seçmektir. Ama bir koşulla: Çekirdekleri yememeli, bozmamalı, taşlık ve çorak alanlara atarak telef etmemeliydi."*¹²⁸

¹²⁷ Sina, İbn; Tufeyl, İbn & Çev.: Yaltkaya, M. Şerafettin; Reşid, Babanzade.(2012).Hay bin Yakzan.İstanbul;Yapı Kredi Yayınları.s.139.

¹²⁸ A.g.e.s.139.

Bir süre sonra yalnızca düşünmeyi seçen Hay artık barınağındadır, düşüncesini yalnızca Yaratıcı'ya yönlendirir. Ona göre artık dünya ile meşguliyet, mülkiyet edinmek, ihtiyacından fazlasını istemek aşağılanacak eylemlerdir ve asıl olan öte dünya için çalışmak, bu dünyanın uğraşlarından ve nimetlerinden yüz çevirmektir. Hay, dünyevi amaçlar için yaşayan insanlarla aynı dünyayı paylaşmak istemez. Tıpkı doğanın dengesini bozmaktan korktuğu gibi toplumun dengesini de bozmaktan korkar, mücadele etmek istemez ve inzivaya çekilir.¹²⁹

*"... Malın ise hiçbir anlamı, değeri yoktu gözünde. Bu nedenle öğretinin zekat ve kısımları, alışveriş, faiz ve bunlarla ilgili cezaları ve benzeri durumlara ilişkin ilke ve yargıları anlaşılmaz, gereksiz ayrıntılardı ona göre..."*¹³⁰

2.1.2 Robinson Crusoe

Modern ekonomi, bugün ders kitaplarına girmiş olan yaygın tanımında kendi anlayışını ortaya koymaktadır. İktisat; "sınırsız insan ihtiyaçlarının sınırlı kaynaklar ile karşılanması" olarak tarif edilmiştir. Oysa daha önce de belirttiğimiz gibi geleneksel iktisadi anlayış; insan ihtiyaçlarının sınırsız olmadığı, aksine temel ihtiyaçların belli ve sınırlı olduğu mantığına dayanır. Modern üretim ve tüketim kavramlarını derinlemesine incelediğimizde, iktisadi anlayışın kadim gelenekten ne ölçüde farklılaştığını görebiliriz. Bugün bize çok aşina gelen üretim ve tüketim kavramları, geleneksel 'doğada mutlak anlamda üretim-tüketim olamayacağı' anlayışıyla zıtlık içerir. Kainatın ilahi bir dengesi olduğu, insanın bu dengeyi gözeterek yeryüzünün nimetlerinden yararlanması gerektiği düşüncesi, modern iktisatta kaybolur. Üretimin ve tüketimin bu şekilde mutlaklaşmasının temelinde, felsefi bir çıkmaz yatmaktadır. Ölümü, ebedi hayata açılan bir pencere olarak gören geleneksel anlayışın aksine, modernist dünya görüşü, ölümü herşeyin sonu, yok olma, tükenme olarak algılamıştır. Psikolojik bir terim olan 'yüceltme' mekanizmasında olduğu gibi, kendi faniliğini aşamayan modern insan, onu 'yüceltmek'

¹²⁹ (Çetin,Halis;Soy,Bayram&Aktürk,Şener.(2007).Doğu Batı.Ankara;Doğu Batı Yayınları. Bknz; "Çatışma ve Dialog Tartışmaları Arasında iki İnsan, iki Medeniyet" adlı makale.ss.30-53.

¹³⁰ (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012).s.163.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe zorunda kalmıştır. *"Bu şekilde hayat ile ölüm, üretim ile tüketimin mutlak karşılaştırılması, modern insana psikolojik olarak kaldırılamaz bir yük getirecektir. Hayat ile üretim, ilahî vasıflardır; ölümsüz Tanrı'yı taklide yeltenen modern insan için ölüm ile tüketim, kabul edilebilir değildir. Bu yüzden modern insan, ölüm ile tüketimi yüceltme yoluyla umutsuz faniliğini aşmayı hedefler."*¹³¹ Geleneğin aksine modern anlayış, insanın kainattaki şeyler üzerinde hakimiyet kurma arzusuna dayanır. Empirist felsefenin önemli isimlerinden biri olan Francis Bacon bu gerçeği açıkça şöyle dillendirmektedir: *"Bugün doğaya yalnız düşüncede hükmediyoruz ve onun boyunduruğu altındayız; oysa buluşlarımızda kendimizi doğanın ellerine bırakırsak ona uygulamada da hükmedebiliriz."*¹³²

Max Weber'in ünlü çalışmasının da gösterdiği gibi, işletme kapitalizminin itici gücü asketik Protestan Ahlakı'dır. Protestan yaşam tarzı ile katolik anlayışın kıyaslamasını yapmak, kapitalizmin ruhu olarak adlandırılan özel bir ahlak biçimini anlamakta işimizi kolaylaştıracaktır. *"Katolik...daha sakindir; daha az kazanma güdüsü ile donatılmıştır, çok az bir geliri de olsa, olanaklı en emin yaşam biçimini, sonunda ona onur ve zenginlik getirebilecek tehlikeli, heyecanlı bir yaşam biçimine tercih eder. Atasözü, şakayla karışık, ya iyi yiyin ya da rahat uyuyun, der. Buna göre, Protestanlar çok iyi yerlerken, Katolikler rahat uyumak isterler."*¹³³

Weber'in de belirttiği gibi, protestanlığı bu örnekteki gibi daha 'materyalist' ve dünya zevklerine açık bir şekilde görmek, çok yanıltıcı olacaktır. Aksine, kapitalizmin gelişmesinde dini bir ahlak yatar. Protestanlığın Kalvinist yorumu çalışmayı ve biriktirmeyi kutsar. Tanrı, dünya için çalışanları sever; öte yandan bu çalışmanın amacı hiçbir şekilde bu dünyada rahata ermeyi, zevk içinde yaşamayı içermemelidir. Bu ahlaki benimseyen kalvinistler, kazandıklarını dünya nimetlerine harcamadıkları için sermaye biriktirme imkanına sahip oldular. Biz, bu bölümde modern iktisadi anlayışı incelediğimiz için protestanlığın içsel yapısını ele almayacağız.

¹³¹ (Gencer, 2012)

¹³² (Adorno, W.Theodor; Horkheimer, Max.&Çev.:Öztarhan,Elif; Ülner, Nihat (2012).*Aydınlanmanın Diyalektiği*.İstanbul;Kabalıcı Yayınları.s.20.

¹³³ (Weber, 2009).s.35

Robinson karakterine bu analiz ışığında baktığımızda, onun 'maceracı' kapitalistlerden olduğunu söyleyebiliriz. Robinson, Weber'in anlattığı ilk kapitalistlerden, püriten çileci ahlaka sahip olmaması yönüyle ayrılır. O, açıkca daha rahat yaşamak için çalıştığını söyler. Dünyevi tutkuları ve çıkarı için çalışmaktadır. Fakat bu durum Robinson'un ve onun yazarı Daniel Defoe'nin Protestan çalışma ahlakından etkilenmediğini göstermez. Altını çizmek istediğimiz nokta Robinson'un işletmeci, riyazi kapitalistlerden farklı olarak, başka yerleri keşfe meraklı bir maceracı, dünya zevklerine ve rahatına herşeyden çok önem veren biri olarak sömürgeci ve hırslı yapısıdır. Coğrafi keşifler sonrası Batı Avrupa'dan sömürge kurmaya giden maceracı, hırslı ve çılgın tipler, Robinson figürüne daha yakın durmaktadır.

Tanrı; Robinson'a göre onun çalışma stratejisini belirleyen bir kontrolcü hükmündedir. Çalışmaları uğruna zaman zaman Tanrı'yı unutmaktan şikayet eder. Ancak bu yine de dayandığı kutsal inancını ve beraberindeki yaşam felsefesini değiştirmez. O, rahat yaşamak için çok çalışma ilkesini hayatının her anında pratiğe dönüştürmesini bilir.

"...Bütün bunlar tembel olmadığımı, rahat yaşamam için gerekli her şeyi yapmakta hiçbir çabadan kaçınmadığımı göstermeye yeter.." ¹³⁴

Ortaçağ'dan modern çağa geçişin başrol aktörü burjuvazi sınıfıdır. Bu dönem, burjuvazinin yükselişine koşut olarak kapitalizmin büyümesi ve kapitalist girişimin emperyalizm şeklinde tüm dünyaya yayılması dönemidir. Robinson Crusoe bu dönemin insanıdır. ¹³⁵

Robinson, kendi sınıfını babasının bu sınıfa yönelik övücü tutumunu şöyle belirtirmektedir:

"...Babama göre ben aşağılık ile büyüklüğün ortasında, normal yaşantının en üst noktasında yer alıyordum. Bu hayat tarzı zahmet ve eziyetten uzak, zengin tabakanın kendini beğenmiş, lüks, ihtiraslı ve kıskanç yaşantısının çok ötesinde, insan mutluluğu için en elverişli, olabilecek en mükemmel yaşam tarzıydı. Tüm insanların gıpta ettiği, kralların bile çoğu zaman

¹³⁴ Defoe, Daniel & Çev.: Kahya, Fadime. (2012). *Robinson Crusoe*. İstanbul; Kültür Yayınları. s.61.

¹³⁵ (Çetin, Soy, & Aktürk, 2007)

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe bunalıp 'keşke ben de orta halli bir vatandaş olsaydım' diyerek özlemini çektikleri bir hayattır.Babama göre tarih boyunca mutluluğun yollarını arayan filozofların, orta halli bir yaşam konusunda uzlaşmış olmaları haklılığın en güzel kanıtıdır."¹³⁶

Daniel Defoe, kendisinin de içinde bulunduğu aşağı orta sınıfın, İngiltere'nin en erdemli ve en mutlu insanların sınıfı olduğu görüşünü savunur. Çünkü onlar, yüksek sınıflar gibi her çeşit ahlaksızlığa kolayca kapılabilen, fazlasıyla varlıklı bir çevrede tembellik içinde yaşamazlar. Halk adamları gibi yoksul olmadıkları için de, günlük ekmek paralarını kazanmak uğruna köleler gibi çalışmak ya da suç işlemek zorunda kalmazlar. Defoe'ye bakılacak olursa aşağı orta sınıf insanları, huzurlu bir ortamda, erdem ve keyif içinde çalışıp yaşarlar.¹³⁷

Bu nedenle Defoe, aynı sınıfsal kategorinin kahramanı olan Robinson'a sürekli çalışan, tüccar mantığıyla hayatını şekillendiren bir adam imajını vermiştir. Çalışma azmine protestan ahlak öğretisini dayandıran Robinson'un tek amacı çalışmaktır. Her alanda üretimden ve tüketimden yanadır.

Dini inancı gereği çalışmak onun için ibadetlerin en büyüğüdür. Dünyada insana düşen görev çalışmaktır ve ahirette insanın yerini belirleyen dünyadaki üretim ve çalışmasıdır. Çalışma ahlakı açısından bu anlayış, Kalvinizm ile tamamen uyushmaktadır. Günün hiçbir anını mecbur kalmadıkça dinlenerek geçirmez. Bıkmadan, usanmadan kendi rahatı için aylar sürse de çalışır, bu ona büyük zevk verir. En büyük keyfi yapıp bitirdiği bir işi seyretmektir.¹³⁸

Defoe, kahramanlarının ekonomik çıkar kaygısı nedeniyle yaptıklarını eleştirmez, sorgulatmaz. Arka planda ise yine İngiltere'nin sınıfsal ayrımında paranın oynadığı rol durmaktadır. Kendi sınıfının ancak para sayesinde saygıdeğer bir konuma erişebileceğini bildiği için de, bu sınıfın tüm üyelerinin ellerinden geldiğince para kazanmalarını önerir.¹³⁹

¹³⁶ (Defoe, 2012).s.2

¹³⁷ (Urgan, 2012).s.755.

¹³⁸ (Çetin, Soy, & Aktürk, 2007)

¹³⁹ (Urgan, 2012).s.755.

Bu nedenle Robinson Crusoe romanında çiftliği için köle satın almaya giden, tutsaklıktan kurtulmasına yardım eden bir Arap çocuğunu, karşılığında altmış gümüş ve kölenin hristiyanlaştırılması önerilmesi üzerine, satar.

"...Bu teklif ve Xury'nin de onunla gitmek istediğini söylemesi üzerine kaptanın onu almasına razı oldum." ¹⁴⁰

Adadaki yaşamının ilk günlerinde para kazanma tutkusundan uzaklaşmış görünen Robinson, kullanabileceği maldan fazlasına sahip olmanın bir şeye yaramadığını düşünür, ancak geminin karaya vuran kısmına yaptığı ziyaretlerden birinde gördüğü parayı önce almak istemese de, sonradan ne olur ne olmaz diyerek yanına alır.

"...hay kör olası para, şimdi ne işe yararsın, yerden almaya bile değmezsin, denizin dibini boyla, dedim. Yine de ne olur ne olmaz diyerek paraları denizden çıkarıp yanıma aldım" ¹⁴¹

Adadaki yaşantısı da kısa zamanda, önceki yaşantısının devamı niteliğinde gelişir. Tek başına bir medeniyet haline getirmeye çabaladığı mekanına kış ve yaz aylarında kalabileceği iki ayrı barınak inşa eder. İsteklerini yerine getirmek için hiçbir imkanı denemekten geri kalmaz. İnşa etmek istediği herhangi bir şey için zaman ve araç gereç bulduğunda aşamalı olarak işe koyulur. "Bir masa, bir sandalye yapmak için günlerini harcar, onların yokluğuna tahammül edemez, rahatı için hiçbir fedakarlıktan kaçınmaz." ¹⁴²

Tutumlu olması, Robinson'u adada zinde tutan tek davranışdır denilebilir. Onun için hep bir sonraki günün planı vardır ve o gün için hesaplı olması gerekir. Yiyeceğini, barutunu tutumlu kullanır. Daha fazlasını elde etmek için sürekli bir uğraş içerisinde.

"Robinson kendini besleyecek kadar yiyecek yetiştirmekle, rahat yaşayacak kadar eşya üretmekle yetinmez; sürekli didinip uğraşarak, yiyecek ve eşya biriktirmeyi kutsal bir görev bilir. Çevresine bakınca, bu adanın "kendi malı" (my own property) olduğunu düşünerek

¹⁴⁰ (Defoe, 2012).s.136.

¹⁴¹ (Defoe, 2012).s.61.

¹⁴² (Çetin, Soy, & Aktürk, 2007)

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe gururlanır. Gerçekten de mal ve malın sağladığı para Robinson için her şeyden önemlidir."¹⁴³

"...Her şeyi çadırıma taşımıştım ama yine de gözüm doymamıştı"¹⁴⁴

"...Yetinmek bilmez huyumdan dolayı kendime kızıyorum"¹⁴⁵

Adanın mülkiyetini de üzerine alan Robinson, artık yeni hayatını bir soylu gibi yaşayarak geçirmektedir. Bu nedenle servetini büyütme, kendini ait hissettiği orta sınıfın tüm davranışlarına sahip olmak ister.

"...İşim ve servetim büyüdükçe, kafam en usta iş adamlarını bile yıkıma uğratacak, gücümün ötesinde bir takım düşünceler dolmaya başladı. Rahat, tasasız bir yaşam olan orta yaşamın tüm mutluluklarını tadabilecektim"¹⁴⁶ Kısaca özetlemek gerekirse, modern iktisadi anlayış; insanın sınırlı asli ihtiyaçlarının (needs), sınırsız arzularına (wants) çevrilmesine dayanmaktadır. Gelenekten kopuşu ifade eden modern iktisadi anlayışın ilk örneklerinden olan Robinson, döneminin burjuva ahlakını yansıtır. O; çalışkan, titiz bir üretici ve dindar, tutumlu bir protestandır.

2.2.Dinsel Motif

2.2.1 Hay bin Yakzan

"Soylu, temiz ve içtenlikli kardeşim! Tanrı sana sonsuzluk bağışlasın. Sana bitimsiz mutluluklar dilerim O'ndan. Benden, İslam felsefecilerinin önderlerinden Ebu Ali İbn Sina'nın Hikmet-i Meşriki (Doğu Felsefesi) adlı eserinde dile getirdiği bazı sırları açıklamamı istiyorsun. Gerçeği olduğu gibi anlamak isteyenler için, böylesi sırları araştırmak zorunludur. Sana bunları, gücümün yettiği ölçüde açıklamaya çalışacağım."¹⁴⁷

Böylelikle İbn Tufeyl'in Hay bin Yakzan'ı kendisinden bazı sırları açığa kavuşturmasını isteyen İbn Sina'nın ricası üzerine şekillenmiş olur. İbn

¹⁴³ (Urgan, 2012).s.768.

¹⁴⁴ (Defoe, 2012).s.59.

¹⁴⁵ A.g.e.s.127.

¹⁴⁶ (Defoe, 2012).s.47.

¹⁴⁷ (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012).s.68.

Tufeyl'e göre İbn Sina; *akli muhakeme biçimini Hakikat'in Bilgisini elde etmede tek geçerli yöntem olarak kullanmaktan çok, sözünü ettiği durumlarda Allah'ı arayanların "zevk ve coşku yolu ile ulaştıkları aşamaları gösteren bir filozoftur.*¹⁴⁸

Bu bağlamda İbn Sina'yı yalnızca Meşai (İslam Kültürü'nde Aristoculuk olarak bilinen akım) bir filozof olarak adletmek, ona haksızlık olacaktır, çünkü İbn Sina, Hay bin Yakzan ve Salaman ile Absal adındaki eserleriyle İshraki felsefenin temellerini atmıştır.

Felsefi bir görüş ya da iddiayı hikaye veya roman üslubuyla anlatma biçimi Grek masallarına dayanan eski bir gelenektir. Nitekim Hay bin Yakzan'ında bu alanda yazılan ilk eser değildir, farklı eserlerin birbirine kaynaklık etmesiyle oluşmuştur.¹⁴⁹

Hay bin Yakzan yapıtları üç farklı kalemin, yine farklı zamanlarda oluşturulmuş felsefi roman geleneğinin örnekleridir. Her üç yapıtında ilham kaynağı olan figür "Yahya"dır. Ayetullah Mahmut Talegani tarihte iki Yahya olduğunu, bunlardan birinin Hz. İsa'nın çağdaşı Hz. Yahya, diğerinin ise İbn Sina, Suhreverdi ve İbn Tufeyl'in kaynağı olan bir başka "Yahya" olduğunu öne sürer. "Yahya" yüksek bilinçle kemale doğru ilerleyen hayat manasına gelir." *Talegani'ye göre İbn Sina, Suhreverdi ve İbn Tufeyl'in kitapları, sembolik bir anlatım ve hikaye yoluyla bilgide kemale ermenin yolunda ilerleyen ve başkalarına da bu yolda yürümeyi tavsiye eden aynı kişiyi tasvir eder.*"¹⁵⁰ Yahya olarak betimlenen bu karakter aslında uydurulmuş değil, tarihsel ve gerçek bir insandır, üç kitapta da bu bağlamda gerçek hikayeler anlatılmıştır.

İbn Sina hikayesini hapiste kaleme alır ve kendisi de hikayenin kahramanları arasındadır. Bir gün Hay bin Yakzan adında yaşlı bir adama rastlar ve ondan kendisini de yapacağı yolculukta yanına almasını ister. Hikayenin çizgisi yaşlı adamın reddiyle belirlenmiş olur, çünkü ona göre İbn Sina, sosyal çevresini yani dünyayı bırakıp bu yolculuğa çıkamaz. Bu

¹⁴⁸ Bulaç, Ali(2012). *Din-Felsefe Vahiy-Akıl İlişkisi*. İstanbul: Çıra Yayınları. s.257.

¹⁴⁹ daha fazla bilgi için bkz. (Bulaç, 2012). s.255; Huneyn İbn İshak'ın Arapçaya tercüme ettiği Zü'l Karneyn ve Kısasatü's Sanem ve'l Melek ve Bintuhu adlı bir masalın bu esere kaynaklık ettiğini söylerler.

¹⁵⁰ (Bulaç, 2012). s.255

nedenle İbn Sina nefsi , Hay ise beşer üstü bir ruhu temsil eder, o "faal akıl"dır. (İbn Sina/İbn Tufeyl, Hay bin Yakzan) Salaman ve Absal hikayesinden çıkarılacak sonuç kısaca şudur; *"İnsanın başına gelen belalar, ilahi rahmeti davet eder ve kişinin kendi nefsinin istek ve tutkularına karşı güç kazanmasına vesile olur."*¹⁵¹

Suhreverdi'nin Hay bin Yakzan'ının da kaynağı İbn Sina'dır. Mükemmelliğe ulaşmak için benlikte yolculuğa çıkan Hay'ın başından geçenler hikayenin konusudur. Yolculukta karşılaştığı yaşlı adama başından geçenleri anlatır. Yaşlı adam, ona kurtulabilmesi ve ebedi yüceliğe erişebilmesi için tekrar zindana dönmesini tavsiye eder.¹⁵²

İbn Tufeyl'in Hay bin Yakzan'ında ise diğerlerinden farklı olarak beşeri toplumsal durumların olabildiğine indirgendiği, doğayla tamamen başbaşa bir ortamda Hakikat'in bilgisine ulaşmaya çalışan bir adamın hikayesi anlatılır.¹⁵³

Her üç hikayenin ortak vurgusunun, kemale erme yolunda ilerleyen roman kahramanlarının başlarından geçen olayları ya da deney ve gözlemlerinin anlatıldığını belirtmiştik. Bu nedenledir ki, İbn Tufeyl Hay 'ını adaşlarının beslediği kaynaktan oluşturur. Kur'an'dan kıssalar, ayetler , kaleme alınan bu eserin dinsel motifini oluşturur. Örneğin; Hay'ın ilerde açıklayacağımız üzere topraktan yaratıldığı görüşünün benimsenmesi; Adem (a.s)'ın topraktan yaratılmış olmasını, Hay'ın bir sandık içinde suya bırakılması ise, Musa (a.s)'ın suya bırakılmasını hatırlatmaktadır. (Taha 36-39) Yine Hay'ın zamanla adadaki hayvanların, kuşların seslerini, kendi aralarındaki anlaşma tarzlarını öğrenmesi, Süleyman (a.s)'ın kuş dilini bilmesine atıf yapar. Kendisine annelik eden ceylanın ölümü sonrasında kokmaya başlayan cesedini ne yapacağını bilemeyen Hay'ın imdadına iki karga yetişir. Onlar da Kur'an'da zikredilen Kabil ile Habil kıssasıdır; kargalardan biri diğerini öldürdükten sonra onu çukura gömer.İbn Tufeyl'in amacı aslında din-felsefe ilişkisinde kendine özgü bir zemin aramaktır. Ve bu noktada Gazali, İbn Sina, Aristo, İbn Bacce gibi isimlerden beslenir.

¹⁵¹ (Bulaç, 2012).s.256

¹⁵² A.g.e.s.258.

¹⁵³ (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012)s.99

Varlığın aşkın birliğine ve bu birliğin arayışa konu olan hakikatine ilişkin iki tür bilgiden söz edip, felsefecilerin yetersizliklerini bu alanda hesaplar. Endülüs'te matematikle ömrünü geçiren insanlar, buna sonradan mantık öğrenimini eklemişler, ancak yine de Hakikat'e ulaşabilecek düzeye yükselememişlerdir.¹⁵⁴ Bu nedenle İbn Tufeyl yaptığı felsefe-din sentezinde, Hakikat Bilgisi'ni elde etme yolunda tasavvufa öncelik tanımıştır. Ancak bunu yaparken ilmi yetkinliği bulunmayan tasavvuf ehlini de söyledikleri bazı sözlerden dolayı eleştirmekten de geri kalmaz. Örnek gösterecek olursak; *"Beyazid-i Bistami : " Kendimi tesbih ederim, benim şanım ne büyüktür."* Hallac-ı Mansur: *" Ben Hakk'ım."* Cüneyd-i Bağdadi: *" Cübbemin altında Tanrı'dan başkası yoktur."*¹⁵⁵ cümleleri, İbn Tufeyl'e göre akılla bağdaşmayan, dinin dış yüzüyle uyuşturulması mümkün olmayan iddialardır.

Felsefi öğreti ile tasavvufi öğreti karşılaştırmasına göre İbn Tufeyl, aklın sınırlılığını belirtir. İki bilgi edinme biçimi arasındaki farkı belirtmek için verdiği örnek oldukça açıklayıcıdır: *"Akıl, zeka gücü ve duyu organları sağlam, fakat anadan doğma iki gözü kör bir adam düşünelim: Bir kör, içinde doğup büyüdüğü şehrin bütün sokaklarını, camilerini, han ve hamamlarını, hatta belli başlı insanların tam anlamıyla bilip tanıdıktan sonra gözleri bir gün aniden açılirse, körken bildiği ve tanıdığı şeyler ile gözleri açıldıktan sonra gördüğü şeyler arasında salt bilgi açısından hiçbir farklılık bulunmayacaktır. Çünkü her şey eskiden bildikleriyle tamı tamına uygunluk içindedir. Fakat bu yeni durumda kendisinde biri diğerine bağlı iki şey duyar: Birincisi, bu yeni bilginin öncekinden daha "açık" olması; ikincisi de, bu bilgi nedeniyle büyük bir "tad ve zevk" almasıdır. İşte ikinci bilgi aşamasına ulaşamayan, bilgiyi akıl yürütmeler, çıkarsamalar yoluyla kazanan kimselerin durumu, anadan doğma körün görmezlik (körlük) dönemindeki durumuna benzer."* Bu yaklaşımına göre İbn Tufeyl Hakikat'ın Bilgisi'nin herkesin anlayabileceği genişlikte olduğunu ve kimin ondan ne derece istifade edebileceğinin çerçevesini çizmiş olur. Felsefi görüşlerini Hay bin Yakzan hikayesinden yola çıkarak anlatmayı seçen İbn Tufeyl, Endülüs'ün özgün İsraki felsefe kuran düşünürlerindendir.

¹⁵⁴ A.g.e s.73

¹⁵⁵ A.g.e s.68

Tartışılmalı dini konuları Hay ve onun gözlemledikleriyle yazıya döker, böylece Hay bin Yakzan romanının özündeki felsefi-dinsel motif oluşturulmuş olur. Bu nedenledir ki roman kahramanları Hay, Absal ve Salaman farklı bilgi mertebeleri düşünülerek seçilmiştir. Hay filozofu, Absal sufiyi ve Salaman da kurallara bağlı yaşayan din alimini temsil eder. Her üçü de aslında aynı Hakikat Bilgisi'nin felsefe, tasavvuf ve şeriat olmak üzere farklı versiyonlarıdır. Böylelikle insanların önüne Hakikat'e ulaşma yönünde kendi istek, zevk ve yeteneklerine uygun farklı yollar sunulmuş olur. İbn Tufeyl'in felsefesini anlamak bu bağlamda Hay'ı, onun felsefi-sufi kimliğini ve de çevresindeki karakterlerin doğru analizinden geçer. Hikaye Hay'ın yaradılışına dair iki farklı varsayımla başlar. İlk Hay'ın Ekvator'un altındaki Hint adalarının birinde meydana gelen anasız-babasız insanlardan biri olmasıdır. Bu olağandışı insan doğumuna sebep olan etki, adanın hava koşulları bakımından yeryüzünün en ılıman bölge olmasıdır.¹⁵⁶ Diğer yaklaşım ise, kıskanç ve zorba sultanın herkesten sakındığı kızkardeşinin ondan gizli Yakzan adında birini sevmesiyle başlar. Gizlice evlenirler, zaman geçer ve "Hay" adında bir çocukları olur. Ancak çocuğun varlığını sultanın bilmesi, hayatlarının sonu demek olduğundan endişelidirler. Bir gece oğlunu emzirir annesi, sıkıca sarmalar ve onu suya bırakırken Tanrı'ya yakarır: " *Rabbim, bu çocuğu yoktan var ettin. Rahim karanlığında rızkını verdin. Dünyaya gelinceye değin büyümesini, gelişmesini sağladın. Şimdi acımasız ve zalim sultanın zulüm ve azgınlığından korkarak onu, yine senin koruyuculuğuna teslim ediyorum. Onu kurtarmanı, korumanı diliyorum.*"¹⁵⁷ Bu yaklaşım bahsi geçtiği üzere bol miktarda Kur'ani motifi içinde barındırır. İbn Tufeyl, ilerleyen kısımlarda hikayeye dahil olan Absal'ın, Hay'ın doğduğu adadan geldiğini belirterek, aslında ikinci varsayımdan yani "yaradılış"tan yana olduğunu açıkça gösterir. Ayrıca ikinci varsayımının , bir tür evrime, yani kendiliğinden türemeye dayanan birinci varsayımına tercih etmesi de şaşırtıcı değildir.¹⁵⁸ Hay'ın Hakikat'e uzanan yolculuğunda ilk keşfi "ateş"tir. Adanın ormanlık kesiminde meydana gelen yangın neticesinde, Hay şaşkınlık yaşar. " *Ateşle girişiği ilişki, Hay'da "ısı ve sıcaklık"*

¹⁵⁶ A.g.e s.79

¹⁵⁷ A.g.e s.83

¹⁵⁸ (Bulaç, 2012)s.263

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe kavramının canlılarda ki “can” ile “ateşteki nitelik” arasında dolaylı bir bağ kurulmasına yol açar ki, bu hayvanlarda gördüğü ve onlara canlılık katan şeyin ateşteki sıcaklıkla benzerlik kurmasının da temel nedenidir”.¹⁵⁹ Bu sonuca ölen anne ceylanın otopsiyle, canlı yakaladığı bir hayvanın göğsünü yarararak yaptığı deneyle ulaşır. ¹⁶⁰ Bu şekilde eline geçen hayvanların organlarını inceler, kısa sürede ruh bilgisine erişir. Gerçeğe ulaşabilmek için yaptığı girişimler sonucunda; hayvanlardan sonra, bitkileri, toprakları, türlerini ve niteliklerini, suyu, buharı, kar, dolu ve dumanı, yalımı ve ısıyı araştırmaya başladı. Her birinde ayrı ayrı nitelikler, türlü türlü ekiler, birbiriyle uyuşan ya da çelişen hareketler gözlemledi. ¹⁶¹ Bütün bu ayırım ve ayrıntıları önemle inceledi. Nesneleri aynı şekilde tek tek incelemeye koyuldu. Doğadaki sayısızca nesneyi özgün kılan “ruh” idi ve türlerin bünyesinde barındırdıkları ruh da aslında , tek bir ruhun parçalarından biriydi. ¹⁶² Hay'ın ateşten yola çıkarak yaptığı gözlem ve deneylerinin sonucunda vardığı en önemli sonuç kuşkusuz Allah fikrine ulaşmasıdır. Bu bağlamda o güne kadar bütün öğrendiklerini bu bilgi ışığında yeniden gözden geçirince, var olan ile var olacak olan her şeyin yaratılmış varlıklar ve nesneler olarak ortaya çıktığını görür. Doğada bulunan her şeyi yaratan; aşkın bir güce sahiptir ve böylelikle “önceleri biçimden kaynaklanır sandığı etkilerin gerçekte biçimden değil, biçimi bir araç gibi kullanan bir Varlığın eseri olduğunu anlar. Bu Varlık aşkındı, ilk nedendi, temel ilkeydi ve zorunluydu.”¹⁶³

Bundan sonrası artık Hay için kuşkusuz bu Yüce Gücü tanımaya yönelik olacaktı. Ancak doğada gördüklerinin neticesinde düşünce dünyasında ilerlemesi zorlaşmıştı, çünkü sınırlı bir ortamdan sınırsız ulaşmanın mümkün olamayacağını düşünüyordu. Ayrıca mevsim kışa dönmüştü ve bu ona göre doğada bir bozulma belirtisiydi. Bu nedenle onun için yeryüzündeki nesne ve varlıklar yavaşça önemini yitirmeye başladı ve bakışlarını göğe ve gökyüzüne çevirmekte gecikmedi. ¹⁶⁴ “Gökbilimde ileri

¹⁵⁹ A.g.e s.265

¹⁶⁰ (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012)s.101

¹⁶¹ A.g.e105

¹⁶² A.g.e 106

¹⁶³ (Bulaç, 2012)s.267

¹⁶⁴ (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012)s.117

bir düzeye varıncaya kadar incelemelerini sürdürdü ve şu bilgilere ulaştı; 1- Güneş, Ay ve Yıldızlar, Batıda battıktan sonra yeniden Doğuya dönüyorlardı, 2- Bu cisimler doğduklarında, batarken ve ikisinin arasındaki zamanlarda hep ayrı irilikte görünüyorlardı. 3- Gök cisimlerinin hareketleri dairesel olmasa, kimi zaman yakın, kimi zaman uzak olacaklarından, görünüşleri farklı olurdu. Kimi zaman küçük görünürken, kimi zamanda büyük görünmeleri gerekirdi. Çünkü, hareketleri dairesel olmasaydı, merkezden uzaklıkları değişik olurdu.”¹⁶⁵ Bu şekilde göğün küre biçiminde olduğunu, bir uzama sahip olan her şeyin bir cisim olduğundan hareketle, yıldızların ve ayın da bir cisim olduğunu, gök cisimlerinin üç boyutlu bu cisimlere sahip olduğunu açık ve kesin biçimde ortaya koyuyordu. Bunu yaparken İbn Tufeyl bize işraki felsefenin temelini oluşturan; akıl gücüyle Yaratıcı Varlığı bulmanın imkansızlığını bir kez daha gösteriyordu, çünkü Hay gözlemleri sonucunda üç boyutlu gök cisimlerinin dünyasında tıpkı yeryüzü gibi sınırlı olanı sunmaktan öteye gidemediğinin farkına varıyordu. ¹⁶⁶ Tüm bu bilgiler ışığında Hay için, “cisim olmayan, ne cisme bitişik, ne ondan ayrı, ne cismin içinde, ne onun dışında olan bir Özne'nin varlığının zorunluluğu kesinlik kazanıyordu. O'na cisimden ayrı demek, cismin içinde olduğunu söylemek kadar anlamsızdı. Çünkü bitişiklik, ayrılık, içte ya da dışta bulunmak, hep cisimlere özgü durumlardır. Söz konusu özne, Yaratıcı ise, bütün bu durumların üstündedir.” ¹⁶⁷ Yani Hay cisimlerin mutlak varlığının yalnızca Yaratıcı'nın tekelinde olduğu sonucuna varmış, her şeyin varlığının bu Varlığa bağlı ve bağımlı olduğuna inanmıştır. Kur'an'ın bir ayeti de bu meseleye açıklık getirebilir: “ Bir şeyi dilediği zaman, O'nun buyruğu sadece, o şeye ol (kün), demektir, o da hemen oluverir.” (36/Yasin, 82) Düşünce dünyasında bu sonuca varan Hay için artık nesnelerin en aşağısı bile incelenmeye değer bir hal alır. Gezegenlerin hareket ve konumlarını, üstte olanların altta olanlarla ilişkilerini gözlemleyerek kendi de çevresinde yaşayan canlı varlıklarla arasındaki ilişkiyi belirleyecek bir takım ahlaki ilkelere varır. Bu bilgiler, Hay'ın peygamberlerin getirdiği ilahi mesajın kaçınılmaz olarak öngördüğü bir takım kurallar, hukuki düzenleme esasları ve toplumsal davranış

¹⁶⁵ A.g.e s.119

¹⁶⁶ (Bulaç, 2012)s.268

¹⁶⁷ (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012)s.123

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe biçimlerinden başkası değildir.¹⁶⁸ Bundan yola çıkarak Hay “ibadet” kavramına ulaşır ve kendince Yaratıcı’yı anmak, O’nun varlığını unutmamak, O’nunla meşgul olmak adına günlük bazı ritüellere başlar. Bir süre sonra gündelik hayatına geçireceği, yeni davranışlar edinir, örneğin; onu ayakta tutacak kadar besinle yaşamaya, bu besinin temiz ve yenilebilecek türden olmasına dikkat eder.¹⁶⁹ Çünkü Hay için; Yaratıcı en yüce varlık olarak düşünülmesi gereken, tüm hayatın kaynağıdır. İnsanın görevi bu aşkın güce bağlanmak, orada kaybolmak, kendini o varlıkla bütünleştirmektir. Gerçek mutluluğun tek kaynağı budur. Hay’ın amacı artık “Yaratıcı’nın ahlakı ile ahlaklanmak”tır, bu sebeple saatlerce tefekkür ediyor, günlerce hiçbir şey yemediği, yerinden hiç kımıldamadığı oluyordu. Sonunda “*Bugün mülk kimindir? Tek ve her şeye gücü yeten Allah’ındır.*” Kur’an (40/16) diye haykırarak yokluğa erdi.¹⁷⁰

Yaşadığı bu olağanüstü düşünce serüveninin sonucunda Hay artık “Hakikat Bilgisi” ni elde eder. Bir gün inzivaya çekildiği mağarasından besin bulmak için çıktığı sırada, başka bir insanla karşılaşır. Adı “Absal” olan bu yabancı Hay’ın sandığa konarak yollandığı adadan gelmiştir. Absal dünya ile olan tüm alakasını kesmek için sakın gördüğü bu adaya tefekkür için gelmiştir. En yakın arkadaşı Salaman ile vedalaşarak, Hay’ın yaşadığı adaya gelir. Birbirlerini ilk gördüklerinde yaşadığı şaşkınlık, şüphesiz Hay kadar derin değildir.¹⁷¹ Dindar bir kimse olan, halkının bilgi düzeyini ve bilgiye ulaşma biçimini benimsemeyen Absal, Hay’a öncelikle konuşmayı öğretir.¹⁷² İlahi mesajı peygamber vasıtasıyla edinen Absal, Hay’a Yaratıcı’nın emirlerini, yasaklarını, ibadeti, haccı ve orucu öğretir.¹⁷³ Ama aynı zamanda da onda aradığı tüm hakikatleri bulur. Her ikisinin de akıl ve imana yönelik kuşkuları ortadan kalkar.¹⁷⁴

¹⁶⁸ (Bulaç, 2012)s.270

¹⁶⁹ (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012)s.138-139

¹⁷⁰ A.g.e s.14

¹⁷¹ A.g.e s.159

¹⁷² A.g.e s.160

¹⁷³ A.g.e s. 162

¹⁷⁴ burada anlatılan daha önce anlattığımız kör kısı hikayesinin pratiğe geçmiş halidir, çünkü Absal’ın anlattığı hükümler aslında Hay’ın gözlemleme yoluyla vardığı gerçeklerdir. Ancak yine belirttiğimiz gibi bu bilginin “açık” olması ve yine bu bilgi nedeniyle büyük bir “tad” ve “zevk” alınması, Hay’da da olmuş, Absal’dan bildiği gerçekleri öğrenmekten geri durmamıştır.

Yalnız Hay'ın peygamberin mesajında anlayamadığı bazı noktalar vardır. İlk olarak elçi öte dünya (ahiret) ile ilgili getirdiği bilgilerde niçin simgesel bir dil kullanmış, gerçeği çıplak şekliyle açıklamamıştır; ikincisi de, Peygamber açıklamalarını niçin buyruklar ve kulluk göreviyle sınırlı tutmuş, dünya hayatına ilişkin bazı konuları, sözgelimi mal biriktirmeyi, bol bol yeme ve içmeyi tümünden yasaklamamıştır?¹⁷⁵ Yaratılmışlara duyduğu sevgi nedeniyle Absal'ın yaşadığı adaya gitmek, onlara kılavuzluk yapmak, gerçeği görmek adına yardımcı olmak için çok heveslidir ve böylece Absal ile birlikte yola koyulurlar. Halk, Hay'a öncesinde çok ilgi gösterir. Anlatılan hikaye onlar için oldukça ilgi çekicidir. Absal'ın arkadaşı Salaman'da yöneticilik yapmaktadır. Halk ilk günlerde sıkça dinlemeye gelir onu, ancak sonrasında onun gerçekleri halkın yaşam tarzına tezat olduğu için, sıkıntılar başgösterir. Sonunda insanlar Hay'ın dediğinin tam tersini yapmaya başlarlar. Bundan dolayı Hay, onların durumunu düzeltmekten umudunu keser. Ama daha önce kavrayamadığı ilahi mesajı anlamaya başladığını fark eder. İnsanlar farklı farklıdır ve herkesten Hakikat'i aynı ölçüde anlaması beklenemez. Bu bağlamda peygamberin üslubunu ve bu toplumdaki namaz, oruç, hacc, zekat gibi görevlerden daha fazlasını beklemenin anlamsız olduğunu fark eder. Aslında burada İbn Tufeyl, Hay'ı bilinçli bir yanılgıya düşürür. İnsanların eşit fıtratta yaratılmadıklarını, herkesin Hay gibi Hakikat'i aramak için yollara düşmeyeceği mesajını verir.

Sonrasında ise Salaman ve arkadaşlarından özür diler ve onlara peygamberin tebliğinden ayrılmamalarını öğütler.¹⁷⁶ Absal ile birlikte kendi adalarına dönmeye karar verirler. İkisi de ölünceye kadar adada Allah'a kulluk ederler.

İbn Tufeyl bu romanıyla okuyucuyu bir düşünce serüvenine dahil eder ve dinsel motifi felsefeyle harmanlayarak onların karşısına çıkarır. Amacı felsefe ile tasavvuf arasında olumlu bir ilişki kurmak ve bu ilişkinin özü olan İshraki felsefe ile din arasında bir uzlaşma imkanı aramaktır. Garaudy, Hay bin Yakzan'ın anlam ve önemini şöyle dile getirir: " *Felsefe ve tasavvufun,*

¹⁷⁵ (Bulaç, 2012)s.273

¹⁷⁶ (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012)s.167

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe bütünlüğü içinde düşünce ile hayatın, ilim ile imanın birliğini gösteren İbn Tufeyl'in felsefi romanı insan, tabiat ve Allah arasındaki ilişkilerin bilincine varılması ve yaratılması hususunda felsefeye Heraklit ve Empedokles'den bu yana 16 asırdan beri Batı'da kaybetmiş olduğu bütün boyutları iade ediyor.¹⁷⁷

2.2.2. Robinson Crusoe

Max Weber "Protestan Ahlak ve Kapitalizmin Ruhu" adlı kitabında "Prüitenizm" kavramını açıklarken, onu 17. Yüzyıl'da kazandığı anlam içinde ele alır ve hareketin yandaşlarını, özellikle en koyu savunucularını, Anglikanizmin temellerine saldıranlar olarak betimler. Bir başka deyişle Püritan Hareketin kökeni 1558-1603 yılları arasında Elizabet'in yönetimine dayanır. 16. Yüzyıl'da İngiliz Kilisesi reforme edilirken kabul edilmesi zorunlu tutulan 39 makaleyi kabul etmeyen Püritan Hareket'in temsilcileri bir süre sonra devletin kilisesine karşı çıkmış sayılarak "Ayrılıkçılardan" (Seperatist) oldular. 17. Yüzyıl'da ise İngiltere'nin en önemli ve politik gücü haline geldiler. Püritanizm; daha önce belirttiğimiz Protestanlığın Kalvinist yorumuyla farklı terimleri içerse de; ilahi takdir, dinsel öğreti kavramları birbiriyle tamamen benzer olduğu, 17. Yüzyıl Batı Avrupası'nın sahip olduğu bu tarikatların farklılığının yalnızca yönetim ve örgüt ile ilgili kavramlarda olduğu görülür. Bu bağlamda Kalvinistler, Püritan geleneğin temsilcileridir denilebilir. Püritanlar da elbette ideolojik olarak kesinlikle İncil odaklı bir hayatı tercih etmişlerdir, ne var ki onlar, Tanrı'nın ve kutsal kitabın haricindeki otoriteyi reddetmişlerdir. Dini; entellektüel bir olgu olarak görürler ve onlara göre din, sadece eğitimli insanların ilgi alanıdır. Bundan dolayı benzer tarikatlardan destek görmeyi, onlar arasında bir hakimiyet kurmayı hep istemişlerdir. Ancak bu yukarıda belirttiğimiz "otorite" kavramıyla çelişmektedir. Nitekim din kapsamı dışındaki herhangi bir olguyu "otorite" bağlamında reddeden Püritanlar, bu meyanda diğer tarikatlar üzerinde otorite kurma amacı gütmüşlerdir. Devletin resmi kilisesine karşı çıkan Protestan mezheplerinin üyelerine "Dissenter" adı verilirdi. Daniel Defoe'de bir Dissenter ailesinden geliyordu. Siyasal

¹⁷⁷ A.g.e.s.132.

yaşamında hakkında çeşitli spekülasyonlar olmasına rağmen dini yaşantısı, inancının getirdiği normlara bağlı kalmaya çalışması, yaşamının sonuna değin en küçük bir ödün bile vermediği tek alandır. Mine Urgan'ın "İngiliz Edebiyat Tarihi"nde değindiği gibi Defoe'den çok daha parlak bir taşlamacı olan Swift "alçakgönüllü" önerisinde, İrlanda sorununu çözümlmek için bir yaşına basar basmaz İrlandalı bebeklerin pişirilip yenilmesini önermişti. Defoe ise kendisini dahil hissettiği Dissenter ve benzeri mezhep üyelerinin, Anglikan Kilisesi'ne karşı çıkmaları halinde hemen öldürölüp ortadan kaldırılmalarını önerdi. Defoe 'nin mizahı ortaya sürüşü öyle ustacaydı ki, ilk olarak yandaşı Dissenter'ları kendine oldukça kızdırttı. Elden geldiğince yaptığı şakayı belli etmeden en hoşgörüsüz, en darkafalı tutucuların üslubuna özenerek dile getirmişti. Daha sonra gerçekler açığa çıktığında dahi kilise yanlıları Defoe'nin onları alaya aldığını hemen kavrayamadılar, kavrayınca durumun sertleştiğini anlayan Defoe ancak birkaç gün saklanabildi. Yakalanınca önce para cezasına çarptırıldı, ardından hapis yattı. Ama kilise yanlılarının öfkesi dinmemişti, öteki Dissenter'lara ibret olsun diye üç gün süreyle "pillory" dedikleri bir cezaya çarptırıldı. En rezil suçlulara verilen bu cezada : Suçlu, başının ve ellerinin dışarı çıkması için üstüne delikler açılmış tomruktan bir tahtaya bağlanır, bir meydanda halka sergilenirdi. Bu ceza, her ne kadar Dissenter'lar arasında "kahraman" ilan edilmesine, hapisteyken yazdığı şiirinin (Hymn to the Pillory/ Tomruğa İlahi) çok satmasına neden olsa da amacına ulaşmış, küçük düşürölüğü duygusuna kapılan Defoe'ye yeterince ağır gelmişti. Onun inançlarını hiç terk etmeyecek olmasına neden olan bu olay, hayatının bir dönüm noktası sayılabilirdi. ¹⁷⁸

Robinson Crusoe'da , Defoe'nin günündeki Püritan dünya görüşünden, bu sınıfın uğraşlarından, orta sınıf yaşayışından nasibini alır. ¹⁷⁹ Protestan dünya görüşünün temel ilkelerinden birisi; bireyin tüm davranışlarını, titiz bir iç gözlem ile bir bir tartması, yaşayışında iyiyi, kötüyü kendi sağduyusu ile ayırd etmesidir. ¹⁸⁰ Bu durum Aydınlanma dönemi insanı prototipi ile

¹⁷⁸ Mine Urgan, *İngiliz Edebiyat Tarihi* YKY s.752

¹⁷⁹ Akşit Göktürk , *Ada, İngiliz yazınında ada kavramı*, YKY s.87

¹⁸⁰ A.g.e s.97

çelişmez. Birey toplum için ya da kendisi için iyi olanı yine kendi deneyimleriyle bulmak zorundadır. Robinson bu duyguyu romanın çeşitli yerlerinde hissettirir ya da doğrudan dillendirir. Benliğinde ada-dünya arasında yaşadığı sürekli çekişme ve bu durumun Tanrı ile olan ilişkisini etkilemesi, bize onun ruhsal yapısını ve beraberinde dini inancını anlamamıza yardımcı olur.

Robinson'un yaşadığı dinsel gelişim, yaşadığı olaylarla şekillenir. Böylece kahramanın karakterinin çizilişi yeni bir boyut kazanır. Bu gelişigüzel bir durum değil, Püritan etkinin sonucudur. İyiliklerinin, kötülüklerinin Tanrıca bir bir sayıldığını düşünen Püritan birey, bu bilinçle benliğine kapanır, kendini her şeyin, bütün evrenin merkezi olarak görür, Tanrı'nın hep kendisini esirgediğini, neredeyse yalnız kendisi için varolduğunu düşünür.

Robinson'un durumu da çağından etkilenen bir kahraman olarak Püritan bireyden farklı değildir. "*Sıkıntılı gününde seslen bana, seni kurtarırım, sen de beni yüceltirsin*" ¹⁸¹ ayetini okuyunca, bu sözlerin tam da kendi durumuna uyduğunu düşünür.

Daniel Defoe başta Robinson olmak üzere bütün yapıtlarıyla ilgili olarak, anlattığı her şeyin kurmaca değil, gerçek olduğunu belirtir. Yani Robinson Crusoe, Defoe'nin iddiasınca gerçekten yaşamış bir erkektir. Defoe bu iddiasıyla birlikte aslında Püritan ahlak kurallarını çiğnemediğini ispat etmeye çalışmaktadır. Çünkü Püritan ahlak kurallarına göre düşgücünden öyküler uydurmak, yalan söylemekten farksız, rezil bir suçtur. Defoe bu suçu işlediğinin anlaşılmaması için, romanında en küçük ayrıntıları ölçülü bir titizlikle ele alır ve söylediklerinin gerçek olduğu izlenimini vermeye çalışır. Örneğin Robinson'un bu ıssız adada yirmisekiz yıl yaşadığını bildirmekle yetinmez; orada yirmisekiz yıl, dokuz ay, ondokuz gün kaldığını; adaya tam hangi tarihte ayak bastığını ve tam hangi tarihte oradan ayrıldığını da bildirir. ¹⁸² Yani Defoe'nin gerçeklere dayandığını öne sürerek oluşturduğu öykülerinde asıl amacı; ahlaksal ve dinsel bir amaç gütmesidir, çünkü o benimsediği Püritan ahlak yasalarını herşeyden önemli saymaktadır. Defoe'nin Püritancı ahlakı bu denli benimsemesi

¹⁸¹ (Defoe, 2012).s.104.

¹⁸² (Urgan, 2012).s.764

ayrıca önemli bir noktanın altını çizmemize de yardımcı olur; onun Püritancılığı Robinson'un yalnızca başından geçen olayları gerçekçi yapmaz, Robinson'un karakteristik bir gerçeklik kazanmasına zemin sağlar. Bu durumun da okuyucu ile daha güvenilir bir ortam oluşturması kaçınılmaz olmuştur.

Robinson'un Tanrı bilgisi her ne kadar adada gelişse de, romanın başı itibarıyla çevresindeki insanların inancıyla, okuyucuya hissettirilir. Püritanizm, aile içinde de mutlak dindarlığı ve sadakati talep eder. Defoe bu görünmez yasayı romanına taşır. Babanın isteği ve oğlunun hayalleriyle roman bir tür aile içi çatışmayla başlar; Babası, Robinson'un kendisinden büyük iki ağabeyinin talihsiz kaderi nedeniyle üçüncü oğlunun da başına gelebileceklerden korkmaktadır; ağabeylerinden biri, İngiliz piyade alayında yarbayken İspanyollara karşı verilen savaşta öldürülmüştü (ki babasının tavsiyesini dinlememiş, savaşa gitmişti), diğer kardeşine ne olduğu hakkında ise; ne ailesinin ne de Robinson'un bilgisi yoktu.¹⁸³ Babası oğluna karşı görevini yerine getirmek kaygısıyla her fırsatta onu vazgeçirmeye çalışır, artık onun için dua etmeyeceğini, eğer bu yolculuğa çıkarsa Tanrı'nın onu kutsamayacağını ve ileride başı belaya girdiğinde yardımına koşacak kimseyi bulamadığında öğütlerini dinlemediğinden pişmanlık duyacağı bol zaman bulacağını söyler. Robinson'un tüm ısrarlara rağmen vazgeçmediğini gören babanın son kozu "inanç"tır. Ancak bu da Robinson'u yolundan döndürmeye yetmez ve o ailesine hiç haber göndermeden, nasıl olsa duyacaklarını düşünerek, Tanrı'nın kutsamasını dilemeksizin ya da babasının hayır duasını almaksızın ileride "ilk günahım" olarak adlandıracağı¹⁸⁴ macerasına başlar.¹⁸⁵ Hikayenin başlangıcı Robinson'u duyarsız ve aile sözü dinlemeyen biri olarak gösterse de; aslında o yolculuğunun ilk safhalarında başına gelen talihsiz olayları, hep geçmişine bağlayacaktır. Düşüncelerinde Püritan inanca sahip babasına karşı gelmesi nedeniyle hep bir gün Tanrı tarafından cezalandırılacağı düşüncesi vardır. Yaşadığı sıkıntılarda dönemsel olarak cezalandırıldığını düşünür. Kader inancı

¹⁸³ (Defoe, 2012)s.4

¹⁸⁴ A.g.e s.210

¹⁸⁵ A.g.e s.6

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe vardır, hiçbir şeyin tesadüfen olabileceğine inanmaz, bu nedenle kendi deyimiyle “Tanrı onu mazeretsiz bıraksın”¹⁸⁶ diye tüm sebeplerini vermiştir.

“..fakat kader yolculuğumuzun başka türlü olmasına hükmetmişti..”¹⁸⁷

Daha önce de belirttiğimiz gibi Robinson'un Tanrı anlayışı biraz babadan, biraz da kulaktan dolma bilgilerden ibarettir. Adaya ilk ayak bastığında sonradan pişman olacağı üzere şükretmemiş, aksine Tanrı'nın kullarını niye tamamen mahvettiğini ve onları niye böyle sefil kıldığını sormuş; bu kadar umarsız, terk edilmiş, böylesine sıkıntı içindeyken, bu tür bir yaşam için şükretmenin mantıksızlığını düşünmüştür.¹⁸⁸

Robinson'un ilerleyen günlerde tuttuğu günce; Püritan geleneneğine bağlanabilecek dinsel-ahlakçı bakış açısının bir ürünüdür. Robinson alacak- verecek tablosunu tuttuğu defteri ile başladığı güncesine, ruhsal yaşantısının dökümünü yapan maddeci tüccar bakış açısını da ekler.

“Gerçekte Püritan yazarların günlüklerinde, yaşam öykülerinde izledikleri başlıca konudur bu. Sık sık içine dönerek kendi kendiyile hesaplaşan Robinson'da da, kökleri erken Protestanlıkta olan bu Püritan eğilim göze çarpar.”¹⁸⁹ Günceye başladığı cümleler Tanrı'ya duyduğu pişmanlığın ifadesidir;

“..30'u- Boğulmaktan kurtulup karaya çıktıktan sonra sağ kaldığım için Tanrı'ya şükredeceğime, önce mideme bolca dolmuş tuzlu suyu kusup kendimi biraz toplayınca da ellerimi yumruk yapıp kafama gözüme vurarak üzüntüden kumsalda koşmaya başladım ve ‘Bittim ben, bittim!’ diye yorulup, tükeninceye kadar bağırdım.”¹⁹⁰

Anlattıklarımızdan da kısmi olarak anlaşılacağı gibi Robinson'un Tanrı ile ilişkisi faydacılık ilkesi üzerine kuruludur. Yani Tanrı kendisini çaresiz

¹⁸⁶ A.g.e s.8

¹⁸⁷ A.g.e s.45

¹⁸⁸ A.g.e s.66

¹⁸⁹ (Göktürk, 2012)s. 98

¹⁹⁰ (Defoe, 2012)s.73

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe durumdan kurtardığında, onu tehlikelerden koruduğunda, Robinson Tanrı'ya kısa süreli bağlılık gösterir;

" Burada karaya ayak bastığımda ve benim dışımda gemimin tüm mürettebatının boğulduğunu anladığımda, Tanrı'nın lütfuyla gerçek bir şükranla dönüşebilecek bir tür coşku ve bazı ruhsal gelgitler yaşadığım doğru, ama bunlar beni esirgeyen ve benden başka herkes boğulurken benim kurtarılmama karar veren elin yüce cömertliği üzerinde zerrece düşünmeksizin ya da Tanrı'nın neden bana merhamet ettiğini sorgulamaksızın beni yalnızca basit bir sevinçten uçma haline sokarak başladığı gibi bitmişti." ¹⁹¹

Bir başka örneği de, tohum dikilmeksizin arpa elde ederken yaşar, ancak şaşkınlık hali onu yine kısa bir süre Tanrı'ya bağlar.

"...İtiraf etmeliyim ki, bütün bunların olağan sayılabilecek bir durumdan başka bir şey olmadığını keşfettiğimde Tanrı'nın hikmetine şükran duygum da azalmaya başladı." ¹⁹²

Şiddetli hastalık geçirir, bu süreçte bedeni üzerinde bir hakimiyeti olmadığı düşüncesi kuvvetlenir ve oldukça uzun zaman sonra yiyebildiği yemekle birlikte ilk kez kutsanmayı diler. ¹⁹³Artık Robinson'un inancında yeni bir evreye geçilir; "tefekkür".

" Bu kadar çok gördüğüm bu yeryüzü ve deniz nedir? Hangi nedenler yaratılmıştır? Peki ya ben neyim ve vahşi ya da evcil, insancıl, ya da zalim öteki yaratıklar nedir? Biz niye yaratıldık? Kuşkusuz hepimiz, yeryüzünü ve denizi, havayı ve gökyüzünü meydana getiren gizemli bir Güç tarafından yaratılmışız. Peki kim bu Güç? Ardından en doğal biçimiyle bütün bunları Tanrı'nın yarattığı geldi aklıma. Herşeyi yapabilen Güç her

¹⁹¹ A.g.e s.97

¹⁹² A.g.e s.85

¹⁹³ A.g.e s.100

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe
şeyi yönlendirip yönetebileceği için, hepsini ve kendileriyle ilgili her şeyi
çekip çeviren ve hükmeden de odur.¹⁹⁴

Adada bu yıllar Robinson'un herşeye rağmen yaşadığı için mutlu olduğu, ihtiyacı olan hemen hemen herşeye sahip olduğu için, Tanrı'ya şükran duyduğu yıllardır. Yani Tanrı'ya karşı sorumluluklarını yerine getirmemesi için hiçbir sebebi yoktur. *"...Durumum artık , yaşam biçimime bakıldığında daha az sefil sayılmasa bile yine de bana kolay gelmeye başlamıştı; düşüncelerim de düzenli İncil okumam ve Tanrı'ya dua etmem sayesinde daha yüce şeylere yöneldikçe şu ana kadar yaşamadığım ölçüde bir rahatlama hissediyordum..."*¹⁹⁵

Robinson manevi boşluğa düştüğünde, kendisine iyi hissetmek, manevi olarak rahatlamak için İncil okur, özellikle adada tutsak olduğu düşüncesine katlanamadığı anlarında Tanrı'ya sığınır. Çok üzgün olduğu bir sabah İncil'i açtığında "Seni asla, asla terk etmeyecek ve yüzüstü bırakmayacağım" ayeti ile karşılaşır. Ayetin kendisi için söylendiği düşüncesi, mutlu olmasına yeter, ancak şaşkınlığı geçince neredeyse iştilir biçimde *"Nasıl bu kadar ikiyüzlü olabiliyorsun, her ne kadar yetinmeye çalışsan da kurtulmak için canı gönülden dua ettiğin bir duruma şükran duyarmış gibi yapıyorsun?"* diyerek yaşadığı çelişkileri de dile getirir.¹⁹⁶

Adada geçirdiği yıldönümlerini ise bu çelişkilerden uzakta, dinsel bir havada kutlar. Dördüncü yıldönümünde yaşadığı gönül rahatlığını dile getirirken Dünya'nın bayağılıklarından uzak bulunuşuna sevinir, ne ten tutkusu ne de göz tutkusu duyuyordur çünkü kibirlenilecek bir yaşamı yoktur ve o an için ihtiyacı olan her şeye sahiptir.

İktisadi motifte belirttiğimiz gibi Tanrı, Robinson'un çalışma stratejisini belirleyen bir kontrolcü hükmündedir. Çalışmanın da bir nevi ibadet sayıldığı Püritan geleneğinde kişi nasılsa tüm yaşamını servet edinmeye adarken, erdeminden de, dindarlığından da hiçbir şey yitirmez Defoe'ye

¹⁹⁴ A.g.e s.100.

¹⁹⁵ A.g.e s.105.

¹⁹⁶ A.g.e.s.125.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe bakılacak olursa.¹⁹⁷ Bu yüzden çalışırken, işe daldığı zamanlardan Tanrı 'yı unutması, bağlı olduğu geleneğin sınırlarınca kabul edilebilirdir.

Karşılaştığı güçlükler, Robinson'un dini inancında çelişkiler doğurur; kumda ilk ayak izine rastladığında korkusu, tüm dinsel umutlarının önüne geçer.

*"...önceleri Tanrı'ya sığınınca yaşadığım o harika deneyimin üstüne kurduğum güvenimi alıp götürdü. Şimdiye kadar beni mucizevi biçimde doyurmuş olan, bana sayısız nimetler veren Tanrı sanki beni korumaktan acizmiş gibi, kökten silinmişti..."*¹⁹⁸

Cuma'ya dini bilgileri öğretirken amacı, onu iyi bir Hristiyan yapmaktır. Yalnız bıraktığında eski dinine döneceğinden endişe etse de, Cuma her geçen gün inanmaya daha hazır bir duruma gelir ve sonunda iyi bir Hristiyan olur. Cuma'nın önceki ilkel yaşamı Robinson'u zaman zaman Tanrı'nın adaletini sorgulamaya yönlendirse de sonunda şu kaniya varır; *"...hepimiz çömlekçinin elindeki çamur parçasıyken, çömleklerden hiçbirini kalkıp da, "Beni niye böyle yarattın?" diyemez."*¹⁹⁹

Cuma'ya bildiklerini öğretirken, bu alandaki yüzeysel bilgisiyle onun samimi sorularına cevap bulmaka zorlanır. Şeytana uymamasından, onun insanın yüreğine Tanrı'ya düşmanlık ekmeye uğraştığından bahsettiğinde, Cuma: *"Eğer Tanrı daha güçlü ve kötü şeytandan daha kudretliyse niye Tanrı yok öldürmek şeytanı; böylece o daha fazla kötülük etmemek?"* diyerek yaşlı olsa da yeni bir din bilgini sayılan Robinson'u oldukça şaşırtır ve kendi tabiriyle *"aklına geliveren şeyleri bu zavallıyı bilgilendirmekte"* kullanır.²⁰⁰

Defoe daha önce de belirttiğimiz "Dissenter" tutumunu, bir kez de Robinson aracılığıyla dile getirmekten çekinmez. *"Dünyada din hakkındaki bütün çekişmelere, kavgalara, çatışmalara ve iddialara gelince, kilise yönetiminin öğretileri ya da buyrukları ne kadar güzel olurlarsa olsunlar, bunların hiçbirisi bizim işimize yaramıyordu ve görebildiğim kadarıyla da*

¹⁹⁷ (Urgan, 2012)s.755

¹⁹⁸ (Defoe, 2012)s.151

¹⁹⁹ A.g.e s.255

²⁰⁰ A.g.e s.234-237

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe dünyanın geri kalanı için de bu böyleydi.”²⁰¹ der. Böylece Defoe, onları kurtuluşa götürebilecek Tanrı Kelamı’na sahip olduklarını ve bunun da yeterli olacağı düşüncesini Robinson ve onun yaşadığı dini hayat ile kanıtlamış olur.

“Daniel Defoe’nin kendini Robinson Cruose ile özdeşleştirmesinin başka bir nedeni, ikisinin de yaşam savaşı verirken ahlakı ve dini ön planda tutarak, Tanrı’nın inayetine her zaman sığınmalarıdır.” Kitaba yazdığı önsözlerden birinde Defoe, en kötü koşullarda bile Tanrı’nın insanlardan desteğini esirgemediğini; sabırlı ve kararlı davrananların, felaketler karşısında yılmayanların, durup dinlenmeden çalışanların, er geç kurtulduklarını göstererek, okuyucularını erdem ve din yolunda eğitmek amacı güttüğünü söyler.²⁰² Bu bağlamda Robinson hayatını bu gel-gitlerle geçirmeye çalışan sahici bir karakterdir. Dinin yeri kişinin özgürlüğü ve iradesinin üzerinde olmamalıdır. Ancak insanlar içine düştükleri kötü şartlara da-Tanrı’ya inanıyorlarsa- rıza göstermelilerdir.

2.3Toplumsal Motif

2.3.1 Hay bin Yakzan

Endülüs bilim ve düşünce hayatı, Emevi Hilafeti’nin çöküşü sonrasında ortaya çıkan siyasi kargaşa döneminden etkilenmemiş, aksine akli ilimler açısından yavaş yavaş gelişen filizlerin çiçek açtığı dönem olmuştur.²⁰³

11.Yüzyıl başlarında kök salan felsefe de bu gelişimden nasibini almış, İbn Bacce ile başlayan felsefi düşünme geleneği, Muvahhidler döneminin önemli filozofu İbn Tufeyl’in kendi felsefesini anlattığı “Hay bin Yakzan” adlı eseriyle devam edegelmiştir. İbn Tufeyl almış olduğu eğitimi, yaptığı farklı meslek dallarından, -ki aralarında Sultan Ebu Yakub Yusufun özel hekimliğinden, eyaletin valisi ile yakınlık kurarak ona sır katipliği

²⁰¹ A.g.e s.238

²⁰² (Urgan, 2012)s.764

²⁰³ (Watt, Cachia, & Oliyaz, 2011).s.136.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe yapmasından- yola çıkarak tahmin edebiliriz.²⁰⁴ İbn Tufeyl'in Sultan'la bu yakın ilişkisi ve dostluğu, Endülüs bilim ve düşünce hayatını önemli ölçüde etkilemiş, bu sayede zamanın bütün bilim adamları saraya toplanmış, çalışmaları desteklenmiştir. Öyle ki İbn Rüşd'ün saraya İbn Tufeyl tarafından Sultan'a takdim için çağırıldığında ki şaşkınlığı bu durumu izaha yetecektir. " *Müminlerin emirinin yanına girdiğim zaman kendisini Ebu Tufeyl ile yalnız buldum. Bana 'gök' hakkında filozofların düşünceleri nedir? Gök ezelden beri mevcut mudur, yoksa bir başlangıç zamanı var mıdır?* dedi.²⁰⁵ Bu soru karşısında şaşırarak İbn Rüşd, öncelikle cevap vermek istememiş, Sultan ile İbn Tufeyl'in konu hakkında Aristoteles'e, Platon'a ve diğer filozoflara kadar varan düşüncelerini dinledikten sonra konuya dahil olabilmış, fikirlerini söylemiştir." İbn Rüşd'ün bu tanıklığı, hem İbn Tufeyl'in konumunu, hem de bilim ve düşünceye karşı takınılan destekleyici tavrı açık biçimde ortaya koymaktadır.²⁰⁶

Tüm bu anlatılardan İslam medeniyetinde "entellektüel elitizm" olarak adlandıracağımız bu bakışta, aslında bilginin, özellikle de dinsel bilginin, "avam" ve "havas" olarak ayrıldığıнын ip uçlarını görebiliriz.

Hay'ın insanları cahilliklerinden dolayı konumlandırması medeniyetinde bilginin, imanın, iktidarın, asaletin hep havas olarak isimlendirilen bir sınıfa ait olduğu gerçeğinin bir tekrarıdır.

"...Hay, aydınlatmaya çalıştığı insanlardan umut kestikten sonra bütün toplumu gözden geçirdi. Her sınıftan insanın kendi bilgisiyle yetindiğini, dünyevi istek ve eğilimlerini, bencil isteklerini Tanrı edindiklerini gördü."²⁰⁷

Hay bin Yakzan doğası gereği, sembolik öğelerin oldukça fazla olduğu bir eserdir. İbn Tufeyl'in kitabında bu üslubu benimsemesinin bir nedeni de, bilginin ehli olmayan insanlara ulaşmasını engelleme düşüncesidir. Ancak bu durum kimilerince yapılacak olan itirazları bertaraf etmek için İbn Tufeyl'in bilinçli olarak, örtük dili kullandığı üzerinedir.²⁰⁸

²⁰⁴ (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012)s.55

²⁰⁵ A.g.e s.56

²⁰⁶ (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012)s.56

²⁰⁷ A.g.e s.165

²⁰⁸ (Watt, Cachia, & Oliyaz, 2011).s.145.

İbn Tufeyl ise hikayenin sonunda kendini şöyle savunur: “ Bizden önceki bilginler, bu bilgileri açıklamakta nekes davranmışlar, ehli olmayan kimselerden saklamışlardır. Biz onlara muhalefet ederek herşeyi ortaya koyduk. Üstündeki örtüyü kaldırdık. Şunu da belirtelim ki, ortaya koyduğumuz sırları büsbütün örtüsüz bırakmadık. Ehli olanların kolaylıkla yırtabileceği, bu bilgilere ulaşması doğru olmayanlar için ise, oldukça kalın sayılabilecek ince bir perde çektik.”²⁰⁹ diyerek mutlak gerçeklere ulaşmanın herkesin harcı olmadığına karar verir.

Hay'ın adada karşılaştığı Absal karakteri; insanlardan cehaletleri nedeniyle uzaklaşmayı tercih etmiş bir din bilginidir. Hay ise o sıralarda, Hakikat Bilgisi'ne ulaşma yolculuğunun vardıgı son noktadadır.

“ Hay bu makamda uzun süre durmadı. Yitmiş bedensel güçleri yeniden devreye girdi ve baygınlığa benzer durumdan ayrıldı. Bulunduğu makamdan ayağı kaydı. Duyulur dünya yeniden göründü, tanrısal evren kayıplara karıştı.”²¹⁰

Hay daha sonra bu makamda daha fazla kalabilmenin yollarını aramış, en alt düzeye indirdiği zorunlu bedensel gereksinimleri gidermenin dışında hiçbir şey için makamından ayrılmaz olmuştur.²¹¹

Absal'ın gelişiyile din ve akıl birbirini tamamlar Hay için, Absal'dan konuşmayı öğrenir. İlk defa ait olduğu toplumdaki bir insanla karşılaşmıştır ve Hay ona bakarak nasıl bir topluma ait olduğunun izlerini görmeye çalışır. Absal'da Hay'dan saf akıl yolu ile elde edilen bilginin kesinliğini öğrenir. Hikayenin bu kısmı karşılıklı öğretme-öğrenme ilişkisi üzerinedir.²¹² Absal daha sonra geldiği adanın insanlarını Hay'a anlatır. Adasındaki yeni inanç öğretisi hızla yayılmış; o ve arkadaşı Salaman bu yeni dinin buyruklarını yerine getirmeye çalışan iki mümin haline gelmişlerdir. Bir müddet sonra amaçlarını gerçekleştirmede görüş ayrılığına düşerler. “Kitap'ın içerdigi kimi söz ve öğeler insanları yalnızlığa çağırıyor, üstünlük ve kurtuluşun yalnızlıkta, toplumdan soyutlanmada

²⁰⁹ A.g.e s. 169

²¹⁰ A.g.e s.157

²¹¹ A.g.e s.154

²¹² A.g.e s. 162

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe olduğuna işaret ediyordu. Kimi söz ve öğeler de toplumla iç içeliği, toplumsal hayatın gereklilik ve zorunluluğunu dile getiriyordu.”²¹³ Kitabın bütün insanlara seslenme amacı taşıdığından, açık, anlaşılır bir dili vardı. Bununla birlikte farklı düzeydeki insanların, açık ve yalın anlamların ötesinde daha farklı ve derin anlamlara ulaşmalarına olanak tanıyan imler, simgeler barındıran olağanüstü bir anlatım gücü taşımaktaydı.²¹⁴ İbn Tufeyl de bu bahiste geçtiği üzere Absal ve Salaman'ın ayetlerden farklı anlamlar çıkarılacağı bilgisini vererek, neden örtülü bir dil kullandığına da açıklık getirmek ister. Bu bağlamda Absal yalnızlığı, toplumdan soyutlanmayı seçerek adaya gelir, Salaman ise toplumsal hayatı seçer. Her ikisi de yaradılışlarında uygun olan yaşam tarzını seçmişlerdir.²¹⁵

Hay, arkadaşından tanıdığı kadarıyla, bebekken geldiği bu adaya dönmek, insanlarıyla tanışmak, onlara önderlik, kılavuzluk yaparak gerçekleri görmelerini sağlamak için heyecanlanır.²¹⁶ Bu, Hay'ın yaşamı boyunca girdiği ilk insan topluluğu olur. Absal Hay'ın hikayesini daha önce belirttiğimiz ayırım nedeniyle avama değil de havasa anlatır. Adadaki halkın en zeki, avamı uyarmada ve aydınlatmada, doğu yola çağırmada en etkin olabilecek bu topluluktan Hay'a bahseder ve ekler; eğer başarısız olursa halkı aydınlatmak yolunda hiçbir şansları kalmayacaktır.²¹⁷ Endülüs halkı dönemin şartlarında hangi dinden olursa olsun dindar insanlardı. Müslümanlar içerisinde özellikle kendisine halkı kötülöklere karşı uyurma görevini veren çok sayıda erkekve kadın alim mevcuttu. Hay da bu şekilde kendine insanları Hakikat'e çağırmayı vazife edinerek yola çıkar, ancak hitap şekli halkın hoşuna gitmediğinden kısa sürede insanların öfkesini kazanır. Neticede Hay, diğer insanlarla tanıştıkça güveni azalan birine dönüşür. İnsanlar iyi, ancak günaha meyillilerdir. Bir yandan insanlardan zarar göreceğini, diğer yandan da onları hiç değıştirmeyeceğini düşünür.

²¹³ A.g.e s. 157

²¹⁴ A.g.e s.156

²¹⁵ A.g.e s.154

²¹⁶ A.g.e s.164

²¹⁷ A.g.e s.165

“... İşte bu nedenlerden dolayı Hay, onların durumunu düzeltmekten umudunu kesmek zorunda kaldı..”²¹⁸

Toplumla kurmaya çalıştığı ilk bağlantıda başarısızlığa uğrayan Hay, onlardan yapabileceklerinden fazlasını beklemenin anlamsız olduğunu idrak eder. Dinin klasik öğretisi içinde “belli kurallara uyup, yasaklardan kaçınmak, yine belli ibadetleri yapmak onlar için yeterlidir. Eğer ölene kadar bu durumu muhafaza edebilirlerse onlar da kötü sonuçtan korunabilir, cenneti kazanabilirler”²¹⁹ diye düşünür ve hepsinden özür dileyerek Absal ile birlikte adalarına geri dönerler.

Hay bin Yakzan hikayesi, oluşumu nedeniyle tarihsellikten kopma özelliği gösteren, belli bir çağa ya da topluluğa ait olmasından ziyade, insanın düşünce dünyasına yönelik yapılan evrensel bir yolculuğu ele alır. Bu nedenle Hay ve Absal, hikayenin sonunda da görüldüğü üzere toplumdan uzak yaşamayı tercih ederler.

2.3.2 Robinson Crusoe

“Püriten geçmişi olan ulusların, ulusal özelliklerinde ve kurumlarında bugün de etkili olan ve daha sonra “aydınlanma”nın insanlara baktığı farklı gözlüklerle çarpıcı bir karşıtlığı olan bireyciliğin köklerinden birini oluşturur”²²⁰. Bu durum Defoe'nin bireyciliği ile paralellik gösterir. Robinson adada yalnızdır ve insanlardan daha fazla yalnızlığını sever. Yalnızlığı benimsemenin, değil sadece bu adada, kentlerin en kalabalık yerlerinde bile yalnızlığın keyfini sürmenin yararlarına inanır.²²¹ Çünkü Robinson adadaki ilk yıllarında toplumunun tarihsel gerçekçiliğinden kopuşuna sevinmiştir. “Bayağı, aşağılık yaşamından kopmuş, üzüntüleri, sevinçleri başkalaşmış, tümüyle yenilenmiştir”.²²² Ancak bu durum mülk edindiği adasına diğerlerinin gelmesiyle değişir. Her ne kadar kendini, ait olduğu toplumun tarihsel gerçekliğinden soyutladığını düşünse de, çağının insanı olduğunu benimsemiş bir biçimde davranmaktan öteye gidemeyecektir. Bu

²¹⁸ (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012)s.165

²¹⁹ A.g.e s.166

²²⁰ (Weber, 2009)s.99

²²¹ (Urgan, 2012)s. 767

²²² (Göktürk, 2012)s. 95

görüşümüzü biraz daha açmak için, önce Robinson'un yaşadığı çağa bir göz atalım. Toplumun iyiliği, bireyin iyiliğine bağlıdır. 18.yy İngiltere'si insanların çıkar duygularının arttırılmaya çalışıldığı, kapitalizme zemin hazırlayan yıllardır. Toplum hafızasına yerleştirilmeye çalışılan algı şudur; *"Herkesi serbest bırakın, kazanabildikleri kadar kazanmalarını söyleyin, çıkar duygularını harekete geçirin, bakın toplum nasıl ilerliyor."*²²³ Birey böylelikle kendi adına çalıştığı sürece-ki aslında kral yararına çalışır- genel iyiliğe de hizmet etmiş sayılan bir konuma yüceltilmiş oluyordu.

Sınıfsal farklılıkların mevcut bulunduğu bu zaman diliminde, Endüstri Devrimi'ne kadar da devam edecek olan "savaşanlar, dua edenler ve çalışanlar" grubu vardı. Hristiyanlık doğuşu sırasında yoksullara ve ezilenlere seslenen bir "cemaat" olarak yaygınlaşmaya başlamış ve "öğreti" olarak yine aynı gruba hitap ederken, inanç sistemi olarak "eşitlikçi" öğeler taşımıştır. Tartışmalarsa onun örgütlenme ve uygulama bakımından işin başından itibaren hiyerarşik nitelikler taşıdığını göstermesiyle başlar. Bu bakımdan ilk Hristiyanlığın devletle ilgili/ dünyevi sorunlar karşısındaki tavrı- Robinson'un adadaki tavrı ile ilgisi olanları sıralamak kaydıyla- kısaca şöyledir:" 1- Hristiyanlık insanların hiçbir ayırım gözetilmeksizin "eşit" olduklarını kabul etmişti, ama bu eşitlik Tanrı önündeydi. Dünyevi yaşamda, örneğin kölelik gibi eşitsizlik yaratıcı kurumlar olabilirdi. Nitekim birçok Hristiyan aynı zamanda köle sahibiydi. 2- Kilise varlığını tehdit eden barbarlara karşı başlangıçta intikamı ve kan dökmeyi reddetse de, bu pasifizmini zamanla geçerli olamayacağını, özellikle adaletsizliği cezalandırmak ve/veya barışı korumak gibi özel durumlarda savaşmanın "haklı" olduğu görüşünü kabul etmişti. 3- Zamanla güçlü bir dünyevi kurum niteliğini kazanan Kilise, Hristiyanlığı toplumsal yaşamda "otoriteye itaat"i vurgulayan bir öğreti haline getirmişti. Bu toplumsal yaşamın en küçük gruplarından olan "aile" içi ilişkilerde "erkeğin" ya da babanın "kadın"a karşı üstünlüğünü ve egemenliğini Tanrı iradesi gereği kabul ederdi."²²⁴

²²³ (Huberman & Çev.:Belge, 1995)s.219

²²⁴ (Ağaoğulları & Köker, 1991)s.115

Püritan Ahlakın ise, "Tanrı ve Kutsal Kitap"ın haricindeki otoriteyi reddederek, Kilise'yi bu bağlamda yasa koyucu olarak kabul etmediğinden bahsetmiştik. Burada Robinson'un toplumsal motifinde; her ne kadar püritan ahlaktan beslenilse de, geleneksel Hristiyan inancının çerçevesinde kalındığının belirtilmesi gerekir. Çünkü Robinson fırsat bulduğu tüm yücelik sıfatlarını yerine göre edinmeyi bilen bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Değişen olaylar bağlamında kral, vali, başkomutan, aile babası olabilme düşüncesi onu mutlu etmektedir.

Robinson'un insanlarla ikili bir ilişki kuran, kurduğu bu ilişkilerde de döneminin sınıfsal ayırımına göre onları değerlendiren bir yapısı vardır. Halis Çetin "Çatışma ve Dialog Tartışmaları Arasında İki İnsan, İki Medeniyet" adlı çalışmasında *Robinson'un kendinden üstün gördüğü insanlara karşı oldukça kibar, duyarlı yardımsever olduğunu ileri sürerken, kendisinden zayıflara karşı aşağılayıcı ve kibirli olduğunu belirtir.*²²⁵ Ancak Robinson'un ada dönüşünde kendisine vaktiyle yardımı dokunmuş gemi kaptanının eşine vefa borcunu ödemesi, kızkardeşlerine para göndermesi, yeğenini himayesine alması gibi olaylar, anlatılanlarla kısmen çelişse de, tamamen yanlış sayılmamalıdır.

*"...İlk işim, Londra'da bir tanıdığı olan Lizbonlu bir tüccar bulmak oldu; tüccara, dul kadını bulması, borçlarını bulması, benim hesabıma ona yüz sterlin vermesi ve eğer sağ kalırsam bu paranın gerisinin de geleceğini söylemesi için tanıdığına bir mektup yazdırdım."*²²⁶

"...taşradaki kız kardeşlerimin her ikisine de yüz sterlin gönderdim; yoksulluk çekmeseler de pek iyi koşullarda değildiler; birisi evlenip dul kalmıştı ve diğerinin de kendisine pek iyi davranmayan bir kocası vardı.."

227

*"...bu süre içerisinde erkek kardeşlerimden birinin oğulları olan iki yeğenimi himayeme aldım."*²²⁸

²²⁵ (Çetin, Soy, & Aktürk, 2007)

²²⁶ (Defoe, 2012)s 308

²²⁷ A.g.e s. 308

²²⁸ A.g.e s.327

Köleler; herhangi bir soy ile ilişkisi olmayan topluluklardı, mülk edinme, seçme ve seçilme gibi haklardan yoksun bulunuyorlardı. Daha önce de belirttiğimiz gibi geleneksel Hristiyan öğretisinde, köle edinmenin yanlış sayılmadığı bilgisinden yola çıkarsak, Robinson'un yerlilerden birini neden kendisine köle edinmek istediğini açıklayabiliriz.

*"...kurtuluşum adına insan kanı dökmek düşüncesi bana çılgın geliyordu ve bunu yaparsam uzun süre kendime gelemezdim.."*²²⁹

*"...kendimle sürdürdüğüm yığınla gizli çekişmenin ve bu konudaki büyük tereddütlerin ardından en sonunda aklımdan hiç çıkmayan kurtuluş arzusu hepsine ağır bastı ve neye mal olursa olsun, olanağını bulursam bu vahşilerden birini elime geçirmeye karar verdim..."*²³⁰

*"...onları tümüyle kendime köle yapmayı, onlara buyurduğum her işi yapmalarını sağlamayı ve bana herhangi bir anda zarar vermelerini önlemeyi kuruyordum."*²³¹

Robinson insanlara güvenmez, bu nedenle yakınında bulunanı sürekli sorgular, şüpheyle yaklaşır. Cuma sıklıkla onun için ölüme gideceğini söyler, bunu duymak onu kısa bir an için rahatlatır da tümüyle ikna olamaz. İnsanların yapılan iyilikleri bilmekten öte kendi çıkarlarını düşündüklerini savunur.

*"...böylece kapıyı geceleri kapalı tutabileceğim için Cuma beni uyandırmaya yetecek kadar gürültü çıkarmadan gece içeri girip üstüme çullanamazdı, çünkü ilk duvarımın üstünde uzak sıırıklardan oluşan bir çatı vardı."*²³²

*"... Cuma kendi yaşamını benimki için feda etmeye hazırdı; bu konuda kuşkuya hiç yer bırakmayacak epey kanıt göstermişti ve bir süre sonra kendimi ondan korumam için hiçbir önlem gerekmediğine ikna oldum."*²³³

²²⁹ A.g.e s.225

²³⁰ A.g.e s.215

²³¹ A.g.e s.216

²³² A.g.e s.223

²³³ A.g.e s.224

*“..tüfek hakkındaki bilgisizliğini bildiğimden, Cuma'nın yokluğunu fırsat bilip, tüfeği doldurdum. Beni bu işi yaparken görmesine izin vermedim.”*²³⁴

Robinson kurduğu ilk ailesinde, kendisiyle konuşma ayrıcalığını, papağanı Poll'e verir. Bu üslup; burjuvazinin soyluluk ve krallık özlemini çağrıştıran bilinçaltını içerir ve aslında bu durum Defoe'nin savunmaktan hiç vazgeçmediği orta sınıfın durumuyla çelişkilidir.²³⁵

Adasındaki her ferd, kendini kralın uyuğunda görmektedir. Bir nevi ulus-devlet modelinin minyatüre edilmiş hali olan bu yapıda fertlerin durumu, elbet kralın elinden geçmektedir. Yani Robinson adada tek yetkilinin kendisi olduğunu ısrarla belirtir ve uyruklarından dilediğini hapseder, sürgüne gönderir. İnsan ilişkilerinde karşılık ilişkisi onun için önemlidir.

“Bakın bayım, size yardım edersem benim için yapmanızı istediğim iki şey olacak.” der ve onlara gemilerinin emrinde olduğunu ve adadan ayrılana kadar orada onun kanunlarıyla yönetileceklerini söylemiştir.²³⁶

Robinson kendi çıkarlarını, ülke çıkarlarıyla özdeşleştirmeyi bilen bir kraldır ve bu durum aslında dönemin yazarlarının yaygın olarak kullandığı bir dildir. Önerileri genelde ya kendilerini ya da sınıfını zengin yapmanın bir yoludur.²³⁷ Ancak Robinson'da zenginliğin karşılığı, para değildir, hayatının büyük bir bölümünü harcadığı adadan kurtulmaktır, yani özgürlüğüdür.

Ortaçağ'ın dinsel egemenliğinin çözülüp, seküler bir dünyanın kurulmasına içtenlikle inanan Robinson, adaya gelen insanlarla dinsel konularda çatışma yaşamaz. Burada modern devletin temel argümanlarından; krallıkların güçlenmesi, anayasal ve ulus devletlerin kurulması, ulusal orduların tarih sahnesinde yer alması ve laikliğin güçlü bir devlet ilkesi olarak ortaya çıkması gibi özellikler göze çarpmaktadır..²³⁸

“...Adam artık kalabalıklaşmıştı ve kendimi uyruklardan yana oldukça zengin sayıyordum ve sıklıkla yaptığım üzere kendimi bir krala benzetmek

²³⁴ A.g.e s.228

²³⁵ (Urgan, 2012)s.755

²³⁶ (Defoe, 2012)s.275

²³⁷ (Huberman & Çev.:Belge, 1995)s.149

²³⁸ (Çetin, Soy, & Aktürk, 2007)

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe son derece keyifli bir düşünceydi. Her şeyden önce bütün ülke benim kendi mülkümdü; bundan dolayı kuşku götürmez bir egemenlik hakkına sahiptim. İkincisi, halkım kusursuz biçimde uysaldı-kesinlikle bir efendi ve kanun koyucuydum- hepsi de yaşamını bana borçluydu ve gerekirse kendi canlarını benimki için vermeye hazırdılar. Üç uyruğum vardı ama üçünün de farklı dinlerden oluşu dikkate değerdi; adamım Cuma bir Protestan, babası bir putperest ve yamyam ve İspanyol da bir Katolik'ti. Bununla birlikte saltanatım altındakilere vicdan özgürlüğü tanıdım.²³⁹

2.4 Doğasal Motif

Bu kısımda şimdiye kadar anlattıklarımız ve genel sorumuz çerçevesinde iki romandaki doğa algısını ele alacağız. Bu nedenle Hay ve Robinson figürlerini diğer motiflerde yaptığımız gibi ayrı ayrı incelemektense, bir bütünlük içerisinde vermenin aradaki farkları ve de benzerlikleri kavramaya daha yardımcı olmasını umarak, özellikle onların karakteristik özelliklerini ön planda tutarak anlatacak, böylelikle doğanın; iki apayrı karaktere sahip insan tipine karşı eğitici ve öğretici özelliğinden yola çıkarak betimlemeye çalışacağız. Bunu yaparken figürlerimizin yaşadıkları çevre, besin ihtiyaçları, inandıkları Tanrı, yaşadıkları toplumun tarihsel geçmişi gibi daha önce teorik bilgisiyle ele aldığımız iktisadi, dini ve toplumsal motiflerin bir nevi tekrarını yaparak konuyu doğa kapsamında daha derinlemesine incelemiş olacağız.

Doğa; en genel ifadesi ile kendi içinde değişen ve gelişen canlı ve cansız varlıkların tümüdür. İnsan; doğada varlık bulan bir canlı olması nedeniyle, kaçınılmaz olarak onunla ilişki içerisinde bulunmak durumundadır. Çağlar boyunca devam edegelen bu alışveriş, insanın doğadan gereksinimlerini karşılayabilme amacı ile devam etmiş, onu ekosistemin önemli parçalarından biri haline getirmiştir. Doğanın karşı konulmaz yasalarıyla insan, bir yönüyle ona bağlı iken, diğer yönüyle de “düşünebilme” özelliği sayesinde onunla sürekli bir mücadele içerisinde.

²³⁹ (Defoe, 2012)s.260

*“Doğa ve insan ilişkisi, tarihte değişik kültürlerde farklı tanımlanmıştır. Bu tanımlamalar, varlığın nedenlerine ilişkin sorulara verilen yanıtlardan farklı düşünülemez. İnsan; zihninde oluşan varlık tanımlamaları sonucunda iş ve oluşa (eyleme) geçmektedir. Yani insanın eylemliliği, hayat algısı ile kopmaz bir bütünlük arz etmektedir. Bu çağın fikri oluşumunun başlangıcı olan aydınlanma düşüncesinden önce, insanoğlunun ontoloji algısı, kadim kültürler olan Çin, Hint ve tevhidi dinlerdeki gibi varlığın anlamlı ve değerli oluşu şeklindeydi. 16. ve 17. Yüzyıl’a gelindiğinde, Batı’da aydınlanmayla beraber; anlamsız, faydalanılabilir, ölçülebilir, hesaplanabilir, sayılabilir, mekanik bir dünyanın algısı egemen olmaya başlamıştır.”*²⁴⁰ Tamer Ataç’ın makalesinde belirttiği aydınlanmadan önce ve sonrasıyla ele alacağımız roman karakterleri, bahsedilen insanın ontolojik gelişiminde kadim kültürün insanı olan “Hay bin Yakzan” ile aydınlanmanın getirisiyle modern insan tanımını yansıtan “Robinson Crusoe” dur.

Tüccar, orta sınıf bir ailenin çocuğu iken hayatını değiştirme arzusu Robinson’u maceralara sürüklemiştir. Romanda çocukluğuna ya da doğumuna pek değinilmez. Onun hikayesi meraklı, gezginci hayalleriyle başlar. Hay’ın ailesi hakkındaki bilgiler ise net değildir, hatta doğumu ile ilgili iki farklı görüş vardır; bu görüşlerden ve İbn-i Tufeyl ikinci görüşü daha çok benimsemiş olduğundan bahsetmiştik. Buna paralel olarak karakter oluşumu-gelişimi; aile, çevre, yaşanılan coğrafya, sosyo-ekonomik sebepler ve benzeri birçok faktörü içinde barındırır. Her iki romanın başlangıcı itibariyle de anlaşılabilecek bir özellikleri yoktur. Hay kendisinden başka hiçbir insanın yaşamadığı bir adaya, daha kendini bilmeden gelmiştir. Robinson ise, içinde her türlü reel gerçekliği barındıran bir dünyanın insanıdır. İnsanlar tanımış, ilişkiler kurmuş, iletişimin türlü hallerini yaşamıştır.

240 İnsan ve Doğa İlişkisi ve Aşılama Önerileri/ Tamer Ataç - www. islamiyorum.com 08.02.2013 .00 45240

"Robinson'un gemisi batar, Hay bin Yakzan'ın içine konulduğu sandık karaya çıkar." Ali Ural yaptığı eser karşılaştırmasına böyle başlar ve ekler; " Robinson geminin enkazından onlarca eşya taşıdı adasına, Hay bin Yakzan sandıktan çıplak olarak dışarı çıktı." ²⁴¹

18. Yüzyıl sömürgeciliğinin yoğun deniz trafiğine kendini kaptıran Robinson, köle ticareti için hükümetten gizli olarak hareket eden bu geminin alabora olmasıyla yaklaşık 28 yıl yaşayacağı adaya düşer. Hay'dan daha talihlidir Robinson. Gemiden adada kendisine lazım olabilecek ne varsa indirir. Sahile vardığında direği dikip, geliş tarihini oraya kazıması, mürekkebi tedarik etmesi ve masa-sandalye yapması, bizlere tam olarak medeniyetinin insanı olduğunu kanıtlar niteliktedir.

"....masasız, o kadar büyük bir zevkle yazamaz ya da yemek yiyemez, bir sürü şey yapamazdım." ²⁴²

Bir diğer farklılıkta yaşlarındadır. Adaya çıktığında Robinson, kendi kararlarının peşinden gitmiş bir yetişkin, Hay ise hakkında hükmü başkası tarafından verilmiş; annesinin içine koyduğu sepetle oraya sürüklenmiş bir bebektir. Robinson ipleri elden bırakmak istemez, bu nedenle doğayı kontrolü altına almaya çalışır. Hay da durum farklıdır, acziyeti nedeniyle doğa onu şefkatiyle karşılamış, bir ceylanın anneliğiyle, koruma altına almıştır. ²⁴³

Merak duygusu, adadaki ilk yıllar için iki kahramanımızın da sıkça yaşadığı bir duygudur. Hay; dünyayı tanımaya çalışırken, annesi gibi sesler çıkaran, daha sonra ise kendine verilen yetenek sayesinde diğer hayvanların da taklidini yapabilen, onları birbirinden ayıran özellikleri anlayan, kısacası doğayı taklid eden biridir. Merakla etrafı incelemesi, kendisinin diğer hayvanlara benzemediği düşüncesini doğurur, hepsi kendisinden güçlü, kendilerini savunabilecekleri donanıma sahiptir. Kendisi ise tüm bunlardan yoksun, onlara göre daha zayıf ve güçsüzdür. ²⁴⁴ Hay, doğanın ahengi içerisinde yerini bulmaya çalışan bir çocuktur. Robinson ise karaya

²⁴¹ (Ural, 2012)

²⁴² (Defoe, 2012)s.71

²⁴³ A.g.e s.91

²⁴⁴ A.g.e s.92

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe çıkardığı eşyalara uygun bir yer bulabilmek için adayı keşfe çıkar. Barınağını doğadan en fazla yarar sağlayabileceği yere inşa eder;

*"....Durumu pek çok açıdan gözden geçirip kendime uygun düşeceğini sandığım yönleriyle ele aldım: Birincisi, sağlık ve az önce sözünü ettiğim tatlı suydı; ikincisi güneşin yakıcılığından korumaydı; üçüncüsü insan ya da hayvan her türlü saldırgana karşı güvenlikti; dördüncüsü de deniz manzarasıydı.."*²⁴⁵

Hay'ın dünya tasavvuru açısından merak içinde tabiatı gözlem olgusuna karşılık, Robinson'un adaya düştükten sonraki doğayı keşif duygusu bu bağlamda birbirinde benzerdir. Ancak örneklerde de görüldüğü üzere Robinson, Hay'ın tüm tecrübesizliklerinden daha fazla hakimdir doğaya. Hay merakıyla birlikte "utanma" duygusunu da hisseder. Çünkü hayvanlar doğal olarak örtülülerdir ve gizlenmesi gereken yerleri, kuyrukla, kürkle ve benzerleriyle gizliyorlardır. Bu durum kendisine ağır gelmekte ve üzülmektedir.

*"Ağacın meyvesini yedikleri zaman kendilerine ayıp yerleri göründü, cennet yapraklarından oralarını örtmeye koyuldular."*²⁴⁶

Hay'da tıpkı Adem ile Havva'daki yasak meyveyi yer yemez cezalandırılan, neticede çıplaklıklarından dolayı insanda oluşan utanma duygusu kendini gösterir.²⁴⁷ İlk insanda olan, Hay'da da olmuştur. Utanma duygusunu gidermek için, önünü geniş yapraklarla, arkasını da sarmaşıkları kuyruk şekline getirerek örter. Ama sürekli kuruyan yaprakları yenilemekten bir süre sonra sıkılır. Hayvanların leşlerden tiksindiğini anlamıştır. Ancak bir gün ölmüş kartal leşinden hayvanların ürkmediğini görür ve kartalın derisini, kuyruk ve kanatlarının sağlam kalmasına özen göstererek yüzer, kanatlarını kolları üzerine, kuyruğunu da arkasına alacak biçimde örtünür. Böylece örtünmesi gereken yerlerini örtmüş, kendini sıcak ve soğuktan koruyabilecek hale gelmiştir.²⁴⁸

²⁴⁵ A.g.e s.62

²⁴⁶ (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012).ss.7-22.

²⁴⁷ A.g.e s.93

²⁴⁸ A.g.e s.94

Robinson, giysileri parçalanmaya başlayınca, terziliğe soyunur ve bulduğu bez parçalarından kendine elbise yapar. Çıplak duramayışının nedeni, güneş ısısına giyinikken daha dayanıklı olmasındandır.

*"....aşırı sıcak sık sık derimin su toplamasına yol açıyordu; oysaki üstümde bir gömlek varken kumaşın altında havanın hareket etmesi çıplak halime göre iki misli serinlik yaratıyordu."*²⁴⁹

Elbiselerini dikerken daha çok ihtiyaçlarını karşılamak amacı güttüğünden, estetik, temizlik amacı taşımaz. Alet-edavatlarını, sırtında sepetini ve omzunda silahını taşıyabileceği büyükçe cepleri diker. Başında da keçi derisinden büyük, biçimsiz, çirkin şemsiyesi vardır. Sonunda büründüğü haline kendisi de güler.

*"....İngiltere'den herhangi biri beni böyle görmüş olsaydı ya korkar ya da kahkahadan kırılırdı; durup kendime baktığımda York'ta böylesi bir donanım ve böylesi bir kılıkla yolculuk ettiğim düşüncesi karşısında ben bile hala kendimi gülümsemekten alıkoyamıyordum."*²⁵⁰

Adada bulunduğu zamanlarda görünüşüne dikkat etmeyen Robinson, adadan ayrılırken, yerel kıyafetlerini çıkarır, başlangıçta tuhaf bulsa da kendisine hediye edilen takım elbiseyi giyer.²⁵¹

Hay ise bu durumun tam aksine temizliğine çok önem verir, kendisine gövdesini ve giysilerini temizlemeyi ve güzelleştirmeyi vazife edinir. Sık sık yıkanır, dişlerini, tırnaklarını, gövdesinin en çok kir toplayan yerlerini temiz tutmaya özen gösterir. Çiçeklerden ve otlardan elde ettiği güzel kokuları kullanır, giysilerini olabildiğince temiz tutmaya ve güzelleştirmeye çalışır.²⁵²

Beslenme konusunda da aralarında benzer farklılıklar mevcuttur. Hay; besine hem varlığının devamı, hem de kendisini kötü hava şartlarından (aşırı sıcak ya da soğuk hava) ve yırtıcı hayvanlardan korumak için

²⁴⁹ (Defoe, 2012).s.146.

²⁵⁰ A.g.e s.164

²⁵¹ A.g.e s.295

²⁵² (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012)s.142

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe muhtaç olduğunu düşünür, ancak bu konuda kendisine çizdiği sınırları aşmak istemez. Bütün çeşitleriyle besinler Yaratıcı'nın birer eseridir ve Hay başlangıçta beslenmesinin kainata zarar vermek olduğunu düşünür ve büsbütün yememeye karar verir. Ancak besinsizliği kendi varlığını tehdit noktasına ulaştınca Hay, bu durumun da Yaratıcı'ya isyan olduğuna karar verir;

*"....Bu bakımdan kendi cisminin bozuluşu ile diğer nesnelerin bozuluşu sonucunu doğuracak bu iki zorunlu durumdan daha zararsızını seçmek, dolayısıyla, iki karşı koyuştan daha hafif olan nesnelerin telefine katlanmak gerekiyordu."*²⁵³

Doğaya karşı tanrısal bir nezakete sahip olan Hay, hangi besinleri daha kolay elde edilebileceğini, alacağı ölçüyü belirler. Öncelikle çekirdeği bulunan meyveleri tercih etmeli, çekirdekleri yememeli, bozmamalı, taşlık ve çorak alanlara atarak ziyan etmemelidir.²⁵⁴ Yediklerinden sayıca bol olanını ve çoğalma özelliği daha güçlü olanını tercih eder, bitkileri kökünden koparmamaya, varsa tohumlarını yeniden ekmeye özen gösterir. Yeterli meyve ve sebze bulamadığı durumlarda ise hayvanların yumurtalarından yararlanır ve yine türün devamını tehlikeye sokabilecek durumda olanlarına dokunmaz. Yediği besinlere ve miktarına titizlikle yaklaşan Hay; iki yemek arası zamanı belirlerken de aynı derecede hassastır.

*"....Ayakta durmasını sağlayacak kadar yedikten sonra, görevlerinden herhangi birini yapamayacak denli güçsüzleşinceye kadar, ikinci kez yemek yememeliydi."*²⁵⁵

Robinson yerinde durmayı sevmez, sürekli çalışır. Bu nedenden dolayıdır ki, bedeninin besin ihtiyacı hep yüksektir. Adada yaptığı gezintiler sırasında keşfettiği her şeyi tatmak, her gördüğünü denemek ister. Başlangıçta toplayıcılık ve avcılık yapar. Gemiden adaya getirdiği tahıl tanelerinin toprakta yeşerip, başak verdiğini görünce tarım yapmaya

²⁵³ A.g.e s.139

²⁵⁴ (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012).s.139

²⁵⁵ A.g.e s.140

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe başlar.²⁵⁶ “Biriktirme” duygusunun dönem insanında oluşturduğu etkiden iktisadi motifte bahsetmiştik.

Robinson'un gemiden getirdiğini idareli kullanmaya çalışması, besini bitmeden yenilerini araması, elinde bulunandan hep daha fazlasını elde etme arzusu, daha fazlasını elde ettiğinde mutlu olması, onu bu yola iten her şeyi meşru kılar. İşine yarayıp-yaramayacağını bilmeden hayvanları öldürür, bilip-bilmeden bitkileri koparır. Meyve ve sebzeleri işine yarayacağı şekliyle elde etmek için kurutma, suyunu sıkma gibi işlemlerden geçirir. Adanın keşfettiği yeni yerlerinde limon, kakao ve portakal ağacına rastlar, depolama işlemi için eline geçeni barınağına taşımak için var gücüyle uğraşır.²⁵⁷

“...ateş eder etmez korunun her yanından, her birisi kendi dilinde şaşkın çığlıklar atarak çeşitli türlerde sayısız kuş havalandıysa da hiçbirisi benim bildiğim türlerden değildi. Rengi ve gagası benzediğinden, onu bir tür şahin sanmıştım, ama bildiklerime kıyasla ne pençesi ne de tırnağı bulunuyordu. Eti de leş gibiydi; hiçbir işe yaramadı.”²⁵⁸

“...Ekmeğimin epey zamandan beri azalmaya başladığını fark edince elimde kalanları sayıp tayınımı günde tek peksimete indirdim; bu da yüreğimi bunalttı.”²⁵⁹

“...yaban kazına benzeyen bir iki deniz kuşu vurdum ve eve getirdim, ama bunları pek yemek istemediğimden çok lezzetli olan kaplumbağa yumurtalarından birkaçını yedim.”²⁶⁰

Hay'a annelik edenin bir ceylan olması da onu hayvanlara karşı şefkate itmiştir, işine yarayacak olanları evcilleştirir, onlardan faydalanır ve onlara yardımcı olur.

“...Yabanıl bir hayvanın pençeleri arasında son soluklarını almakta olan zavallı bir yavru, Hay'ın müdahalesiyle canını kurtarıyor, yaşamanın

²⁵⁶ (Defoe, 2012).s.84.

²⁵⁷ A.g.e s.109

²⁵⁸ A.g.e s.57

²⁵⁹ A.g.e s.89.

²⁶⁰ A.g.e s.103.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe sevincini yeniden duyuyordu. Herhangi bir yerinde bir şey batmış, bir çalıya takılmış, acıyla inleyen, kıvranan hayvanlar, Hay'ı yanı başlarında buluyorlardı."²⁶¹

Bitkilere karşı şefkati de benzerdir Hay'ın, güneş ışığından yoksun kalan bir bitkiyi güneş ışığına kavuşturmak için çabalar. Yabancı bitkiler tarafından kuşatılmış, hayatı tehlikeye girmiş bir bitkiyi kurtarabilecek kadar da dikkatlidir.²⁶²

Hay'da ki "şefkat"duygusu zamanla "vicdan"a dönüşürken, Robinson'daki "güç" olgusunun karşılığı "faydacılık" ilişkisi olarak kalır. Şöyle ki; yanında emzirdiği oğlağı bulunan bir dişi keçiyi ilk vurduğunda vicdanı sızlar. Dişi keçinin cesedini barınağına taşıyınca kadar da yavrusu Robinson'u terk etmez, bunun üzerine dişi keçiyi bırakıp, yavrusunu kucağına alan Robinson onu evcilleştirmeye karar verir. Ancak yavru hiçbir şey yemeyince, Robinson da onu öldürüp yemek zorunda kalır.²⁶³ Yine keçi vurduğu bir başka günde, bir diğerini yaralamış, bacağını tedavi etmek için barınağına kadar taşımıştır. Kısa sürede iyileşmesine yardımcı olmuş, eskisinden de sağlıklı ve güçlü duruma gelen keçi kaçmaya hiç yeltenmemiştir. Bu durumda Robinson'un aklından elbetteki hayvanları evcilleştirme, barutu ve saçması tamamen tükendiğinde yiyecek bir şeylere sahip olma düşüncesi geçmektedir.²⁶⁴

Denizin kıyısına vardığı günlerden birinde adlarını bilmediği kuşların, kaplumbağaların olduğunu gördüğünde ilk düşüncesi "*dilediğim kadarını vurabilirdim, ama saçma ve barutumu son derece tutumlu kullanmam gerekir...*"²⁶⁵ olur. Bir başka örnekte çoğalan kedi yavrularını besinlerine ortak etmemek için vurmak zorunda kalır, ancak çoğalmalarını engelleyemeyince, üredikleri vakit yavruları boğar.²⁶⁶

Akşid Göktürk bu ve buna benzer olaylarda ağır basan etkinin, yapmacığa varan bir duygulanma değil, gerçekçi yasalar olduğunu savunur.²⁶⁷

²⁶¹ (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012).s. 142.

²⁶² A.g.e s. 141.

²⁶³ (Defoe, 2012).s.65.

²⁶⁴ A.g.e.s.81.

²⁶⁵ (Defoe, 2012).s.121.

²⁶⁶ A.g.e.s.196.

²⁶⁷ (Göktürk, 2012).s.100.

Genele bakıldığında Robinson'u büsbütün duygusuz olarak adlandırmak, onu içinde bulunduğu koşullarda adaleti gözetmeksizin yargılamak gibidir ve zaten Defoe de eserinde yoğun duygusal bir dili kullanmak yerine, daha derin bir anlam yüklediği realiteyi gözetmiştir. Nesnel gözleme dayanan bu gerçeklik duygusu, Robinson'u adada hayatta tutabilir ve aslında o gerçeklerden koptuğu anlarda yaptığı işlerde başarısız olur. Heyecanla devirdiği sedir ağacından bir kayık yaparak adadan kaçmayı planladığında mesela, uyanık bir adamdan çok bir deli gibi işe sarıldığını düşünür. Ancak kayığı denize indirmekte güçlük çeker, bir süre sonra büsbütün vazgeçer. Bu duygusallığı ona fazlaca gün ve emeğe malolur, sonuçlarını önceden kestirmeden bir işe başlamanın talihsizliğiyle daha da tecrübelenir.²⁶⁸

"Çalışmak" her ikisinde sıklıkla yaptığı eylemlerden biridir. Robinson'un hiç durmadan çalışmasının altında ihtiyaçları yatarken, Hay ise doğa karşısındaki tefekkürünün kaçınılmaz sonuçları karşısında çalışmaktan geri kalmaz. Robinson'un adaya geldiğinde, duygusallığını ve pişmanlığını bir kenara bırakması uzun sürmez. Çünkü gemiden adaya taşıyacağı eşyaları, onları koruyacağı barınak için uygun yer aramak gibi işleri vardır. Planlı ve düzenli çalışmayı sever, çalışmadığı zamanlarda bile zihni hep yapacaklarıyla doludur.

*"...biraz şaşırdım, fakat bana yararı dokunabilecek her şeyi hiç zaman yitirmeden, hiç tembellik etmeden aldığımı düşününce keyiflenip rahatladım."*²⁶⁹

Doğaya karşı mücadelesinde hep bir çekişme yaşanır. Ama Robinson hiçbir zorluk karşısında vazgeçmeyi düşünmez, yeni ve farklı arayışlara girerek, eksikliği giderme, onarma, mükemmelleştirmeye çalışır. Denizin gel-giti ile karaya çıkmaları, tavanın çökmesiyle barınağının yeniden inşası, yerlilerin adaya gelme ihtimaline karşı barınağını sağlamlaştırması, fırtınaya karşı barutunu koruması onun yılmak bilmeyen mücadelesinin sadece birkaç örneğidir.

²⁶⁸ (Defoe, 2012).s.138.

²⁶⁹ A.g.e.s.61.

*"...Her şeyi belirli bir kusursuzluğa erdirmek epeyce bir emeğimi ve günlerimi aldı; bundan böyle artık düşüncelerimi meşgul eden öteki işlere bakmalıydım."*²⁷⁰

Zamanını düzenli biçimde gündelik işler arasında paylaştığında şöyle bir programı çıkmaktadır;

*"...ilk ibadet ve günde iç kez olmak üzere İncil'in okunması; ikinci olarak, yağmur yağmadığı zamanlarda genellikle her sabah üç saatimi alan, tüfeğimle çıkıp yiyecek bulma işi; üçüncü olarak, öldürdüğüm ya da yakaladığım şeyin kesime hazır edilmesi, kesilmesi, saklanması ve pişirilmesi; bütün bunlar günümün büyük bir kısmını alıyordu."*²⁷¹

Çalışma imkanına rağmen zamanının kısalığı ve yapmak istediği iş için alet, yardım ve yetenekten yoksun olmasına takılsa da, sabır ve emekle, koşullarının onu yapmaya zorladığı herşeyin üstesinden gelmesini bilir.

Hay'ın düşünme becerisi onun çalışma hayatını etkiler. Ama bu Robinson'da ki ihtiyaç durumundan daha ziyade, düşünce dünyasının onu yönlendirdiği şekliyle gerçekleşir. Varlığına anlam verme sürecinde hayvanlar gibi davranır; onlar gibi koşturur, avlanmaya çalışır. Anne ceylanın ölümü sonrasında "kalp" in peşine düşer; bulduğu hayvanlarda çeşitli deneyler yapar. Robinson çalışırken bedenini hiç düşünmez, bu yüzden güçten düşüp hastalanıncaya kadar çalışır ancak Hay için beden Tanrı'nın bir emanetidir, bu nedenle sahip olmak istediklerine ulaşmak için bir amaç değil, Tanrı'ya ulaşmak, ona ibadet etmek için bir araçtır. Bu yüzden sade bir hayatı ve bedenini dış tehlikelerden korumayı seçer.

Öğrenme; Hay'da taklitte gerçekleşirken, Robinson'da deneycilik ön plandadır. Hay büyüyene kadar onlardan öğrendiklerini uygulamaya çalışır. Ellerinin hayvanlardan daha farklı ve işlevsel olduğunu anlayınca, onlardan üstün olduğuna karar verir.²⁷² Doğadaki canlı-cansız tüm varlıklar Hay için birer öğretmen niteliğindedir. Ev yapmayı, ceset gömmeyi, avlanmayı onlardan öğrenir. Çıkardığı sonuçları sürekli birbiriyle karşılaştırır. Varlığını diğerleriyle, bitkileri hayvanlarla, ateşi suyla, yeri gök ile karşılaştırarak somut düşünme yetisini kazanır. Robinson adaya geldiğinde bu özellikler onda zaten mevcuttur. İnsanlar arasındayken

²⁷⁰ (Defoe, 2012).s.64.

²⁷¹ A.g.e.s.125

²⁷² (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012).s.93.

gördüklerini, öğrendiklerini adada uygular. Örneğin; İngiltere'de azılı hırsızlara uygulanan taktiği, tahılını yiyen kuşlara karşı kullanır. İbret olsun diye aralarından üçünü vurup, zincirlere asar. Böylelikle kuşlar ekine bir daha gelmemekle kalmaz, korkuluklar asılı bulunduğu müddetçe adaya da uğramazlar.²⁷³

Defoe bu yaklaşımlarla kahramanını aydınlanma çağının bir insanı haline dönüştürmektedir. Başlangıçta İngiliz Aydınlanması'nda da belirttiğimiz gibi Defoe; John Locke, Francis Bacon ve daha sonra onları izleyen David Hume gibi düşünürlerin fikirlerini paylaşır. John Locke ve onun empirist felsefesi adada Robinson'a yol gösterir. Hikayelerinin bu noktada bir benzerlik taşıdığı söylenebilir. Çünkü İbn Tufeyl'in Hay'ının başından geçen serüven de aslında Lock'un iddiasında bulunduğu, başlangıçta insan beyninin boş beyaz bir kağıttan ibaret olduğu düşüncesiyle bağlantılıdır. Hay; selim bir akılla düşünmeye başladıktan sonra Lock'un bilginin asıl kaynağının "doğa" olduğu düşüncesinden hareketle, Hakikat'ın bilgisine ulaşmıştır. John Locke'un yaşadığı zaman dilimi ve buna bağlı olarak ürettiği felsefe her ne kadar Hay'dan çok sonra oluşsa da biz, romanların ortak noktasını göz önüne sermek için, her iki romanı da Lock'un doğa öğretisi teorisine dayandırarak yorumlamayı uygun gördük. Her ne kadar iki roman karakteri de belli bir Tanrı inancına sahip olsalar da, aralarında bazı temel farklılıklar olduğuna dinsel motifte değinmiştik. Şimdi bunu bir de doğa perspektifinden inceleyelim;

Atlattığı ağır hastalık Robinson'a doğayı yeniden farklı yorumlayabilmenin önünü açar. Daha önce yok olmayışının sebebini, gemide tüm mürettebatın arasından yalnızca kendisinin sağ çıkmasını, karaya çıkardığı araç-gereç olmaksızın yaşayacağı sıkıntıları düşünür. Tanrı ile ilk ciddi ilişkisi de böylelikle başlamış olur.²⁷⁴ Bu durum Berkeley'in daha önce sözünü ettiğimiz mutlak ampirizmle inancını bağdaştıran bir tutumdur. Robinson'da hastalığından ötürü doğanın ona sunduklarını fark ederek, Tanrı ile mevcut pragmatik ilişkisini pekiştirir. İlk olarak seçilmiş olma düşüncesi, içinde bulunduğu durumda kendini iyi hissetmesine yol açar, Tanrı'ya karşı şükran içindedir. "...Karaya ilk ayak bastığım zamanki

²⁷³ (Defoe, 2012).s.128.

²⁷⁴ A.g.e.s.101.

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe gibi, yaşamam için gerekli şeyler ya da onları sağlayıp saklayabileceğim koşullar olmaksızın yaşamak zorunda kalsaydım halim nice olurdu?"²⁷⁵

Pişmanlık, sonunu düşünmeden çıktığı bu yolda en çok da Tanrı'ya karşı hissettiği duygu olur.

"...aksine bir Tanrı ya da Yaratıcı bulunduğunu hiç düşünmemiş, doğanın buyruklarına karşı çıkan tam bir vahşi gibi davranmış, yalnızca sağduyumun dediklerini yapmışım ki ona da sağduyu denilebilirse."²⁷⁶

Ancak Robinson'un inancı da içinde bulunduğu şartların değişkenliği çerçevesinde değişir. İyileşince, ektiği tarımdan iyi ürün toplayınca ya da yerlilerden kurtulup herşey yoluna girmeye başlayınca Robinson'un inancında zayıflıklar oluşur. Faydacılık ilkesi tüm ilişkilerinde olduğu gibi Tanrı'da da ön plandadır. Kendisine iyi şeyler sunulduğunda iyi, kötülükler baş gösterince de kudretinden şüphe edilen bir varlık olarak Tanrı'yı betimler.²⁷⁷ İlk olarak rastladığı ayak izleri karşısında dehşete düşen Robinson'da çelişkili Tanrı inancı açık bir şekilde görülür.

".....Böylece korkum bütün dinsel umutlarımı, önceleri Tanrı'ya sığınınca yaşadığım o harika deneyimin üstüne kurduğum Tanrı'ya olan bütün güvenimi alıp götürdü. Şimdiye kadar beni mucizevi biçimde doyurmuş olan Tanrı, inayetiyle benim için yarattığı tayınımı sanki kendi gücüyle koruyamayacakmış gibi.."

"...İnsanın yaşamı nasıl da Tanrı'nın tuhaf bir dama oyununa dönüşüyor!"²⁷⁸ Genel itibari ile Robinson'un Tanrı inancının, hayatın zorlukları karşısında farklılıklar gösterebilen, insana dair korkuları, bunalımları ve buna bağlı olarak dinsel kaygıları barındıran davranışlar içinde olduğunu görebiliriz. Hay bin Yakzan daki din algısı ise, Robinson ile temelden farklılıklar gösteren özellikler içerir. Hay'ın hikayesi yazılış amacı itibariyle Hakikat'i bulmanın romanıdır ve bu bağlamda roman Tanrı eksenli yazılmış, doğadaki her ayrıntı O' nu bulmak için aracı kılınmıştır. Hay'a göre Tanrı; kainatta sonsuz iyilik, güzelliklerin sahibi ve aynı zamanda yegane hükmedicisidir. Bu nedenle yaptığı müşahadeler

²⁷⁵ A.g.e.s.67.

²⁷⁶ A.g.e.s.97.

²⁷⁷ (Çetin, Soy, & Aktürk, 2007)

²⁷⁸ (Defoe, 2012).s.172.

sonucunda insanın yalnızca Tanrı'ya karşı sorumluluğu bulunduğu bilincine varır ve hayatını bu sorumluluğu yerine getirmeye çalışarak geçirir. Hay'a göre gerçek ve sonsuz mutluluğun kaynağı bu dünyaya değil, öbür dünyayı düşünerek hareket etmektir. Doğayı hece hece okumaya kendini adayan Hay'ın kendinden aciz gördüğü varlıklara gösterdiği hassas yaklaşımda, Tanrı'nın emaneti olan doğayı gereksiz yere tahrip etmemek, ihtiyacından fazlasını ziyan etmemek düşüncesi vardır, bu yüzden kendisini, konumundan daha aşağı varlıkların hizmetine adar. Kısacası Hay yapabileceklerini sınırlandırarak, Yaratıcı'nın buyruğunu bütünüyle kabul eder ve böylece helal- haram sınırı Hay'ın hayatının her karesine siner. Robinson ise sınır tanımazdır, hayatına dair kuralları da yalnızca kendisi koyar. Bedeninin aciz olduğunu ve herşeye güç yetiremeyeceğini ilk olarak hasta olduğunda tam manasıyla idrak eder. Kendi gücünün üzerinde bir güç olduğu telakkisi bu temelle oluşur. Ancak genel itibarıyla bencildir, kendinden güçlü ya da güçsüz olma durumuna göre insanlara farklı davranır. O, tek başına bile adanın kralı, beslediği hayvanların efendisidir. Kendisiyle konuşma ayrıcalığını yalnızca Poll'e vererek, hayvanlardan oluşan toplumunda sınıf ayırımına gider.²⁷⁹ Robinson bir köle tüccarı olarak yola çıkar. Gemisi batmasa sahip olacağı ve getireceği köleleri medeniyetine katma amacı, zamanına hakim bir düşüncedir. Dolayısıyla onun mülk anlayışı da, köle algısı da adada oluşmamış, kendisini adanın tek hakimi ilan etmesi, ya da Cuma'yı kendine köle edinmek istemesinin altında Aydınlanma Çağı'nın Batı insanının prototipi vardır.

*"...Bütün bu toprakların tek sahibi, aksi iddia edilemeyecek biçimde kralı ve efendisi olduğum, dilediğim her şeyi yapabileceğim..."*²⁸⁰

Adasına dair hissettikleri, onun tek sahibi olduğu düşüncesi Robinson'u mutlu eder, ileride İngiltere'ye döndüğünde burayı bir derebeyi gibi mirasçılara bırakma fikrine içinin burkulması biraz da bundandır. Cuma, babası ve İspanyol ile birlikte adada yeni bir dönem başlar. Robinson, ülkenin mülkiyetini üzerine aldığından dolayı kuşku götürmez egemenlik hakkına sahip bir kraldır. Adasında buyruklarına istediğini yapabilme

²⁷⁹ (Defoe, 2012).s.196.

²⁸⁰ A.g.e.s.109.

hakkına sahiptir çünkü hepsi varlığını Robinson'a borçludurlar ve gerekli durumlarda canlarını onun için feda etmeye hazır olmalılardır.²⁸¹ Daniel Defoe böylelikle ucuz kahramanlıkların peşinde mükemmeliyetçi bir karakteri karşımıza çıkarmak yerine, doğanın sunduğu güçlükler karşısında kimi zaman zalim, kimi zaman kötücül, kimi zaman da merhametli olan çelişkili bir insan tipini bize sunar.

Hay ise yaptığı manevi yolcuğunda ulaştığı noktada artık duyulur dünyayla olan bağlarını keser, düşünce ve çabasını Tanrı'ya yöneltir. Hayaline gelen diğer bütün şeyleri anında kovarak düşüncesini yalnızca O'na özgü kılar.²⁸² Artık sadece düşünen ve bunu bir yaşam biçimi haline getiren Hay'ın yoğun yaşamında bazen günlerce yemeksizlik bulunur, yerinden hiç kımıldamadığı olur. Düşünürken kendisi dışındaki tüm varlıklar yok olur, silinir. Bu nedenle Hay'ı, Robinson'un dahil olduğu toplumsal yaşam biçiminde analiz etmek imkansızdır. Absal'ın adaya gelmesiyle ve birlikte onun geldiği adaya gittiklerinde Hay, hayatında hiç yer etmeyen duyguları insanlarda görünce şaşırır. Herkes dünyevi istekleri uğruna bencilce bir yarışa girmiş, mal- mülk, makam ve mevki peşinde koşar hale gelmişlerdir. Ölünceye kadar süren bu mal biriktirme yarış ve hırsı, onları ölümsüz mutluluğa eristirecek eylem ve çabalardan habersiz bırakmıştır.²⁸³ Hay'da bu eksikliği farkederek, bu nedenle insanlara Hakikat'i göstermek için çabalar ancak bir işe yaramadığını anlar. Bu davranışıyla, doğruyu direktme yoluyla insanlara ulaştıramayacağını anlamıştır, bu yüzden bilgisizlik ve inat yüzünden ilahi hakikatlere sırt çevirmekte direnenleri zorlamaz. Onları kendi hallerine bırakıp, sessizce yanlarından uzaklaşır ve Absal ile birlikte geri dönerler.

*" Hay ve Absal, öğretiye teslim olan fakat eksiklik ve yanlışlardan arınmayan halk için başka bir yol olmadığını anlamışlardır. Bu yoldan alınıp müşahade doruklarına çıkarılmak istenirse, sonsuz mutluluğa ulaşmak şöyle dursun, içinde bulundukları durum bile bozulabilirdi. "*²⁸⁴

²⁸¹ A.g.e.s.275

²⁸² (Sina, Tufeyl, & Reşid, 2012).s.145.

²⁸³ A.g.e.s.165.

²⁸⁴ A.g.e.s.167.

Hay bin Yakzan için yol; Robinson'dan farklı olarak yalnızca Tanrı'ya gitmektir ve varlığı son bulacak her canlı için yemek de, toprak da, barınak da, anne- baba da ona göre birer araç, sınırlı dünyanın birer ferdidir. Ama bu gerçeği insanlara anlatmaya da çekinir, çünkü içinde bulunduğu toplum yaradılışlarından gelen eksiklik ve bilgisizliklerinden dolayı gerçeği, gerçeğe özgü yoldan aramayan ve araştırma yönüne de gitmeyen insanlarla doludur.²⁸⁵ İbn Tufeyl'in bu bitiş ile anlatmak istediği; bilginin yalnızca ehli tarafından anlaşılabilceği, bu nedenle de diğer insanların Tanrı için belirli yükümlülükleri yerine getimelerinin yeterli olacağıdır.

*"...Onlardan daha fazlasını beklemenin, istemenin hiçbir gereği ve anlamı yoktu. İşler için ayrı ayrı insanlar yaratılmış, her insan yaratıldığı iş için gereken yetenek ve güçle donatılmıştı. Bu Tanrı'nın süregelen yolu ve yasasıydı. Tanrı'nın yol ve yasaları ise değişimden uzaktı."*²⁸⁶

Hay'ın insanlara yönelik bu fikri, Robinson'u ve onun hikayesini, güçlükler karşısındaki tavrını, maceraperst yaşamını, doğanın vahşi kucağındaki çaresizliğini de kapsar bir bakıma.

Bacon bu bağlamda insandan insana değişebilen doğa algısını şöyle betimler; *"Doğanın hizmetkârı ve yorumcusu olan insanoğlu, deney ve düşünme yoluyla doğa düzeninin sırlarını anladığı ölçüde eylemde bulunabilir ve bilgi edinebilir. Doğaya egemen olmanın koşulu da ona boyun eğmedir."*²⁸⁷

Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe kendilerini, hayatı ve dünyayı yeniden okuyabilme şansı verilen adada, yani doğada bulurlar ve böylece yine orada kaldıkları süre içerisinde doğanın eğitici ve öğretici vasfından yararlanarak kendilerini, kim olduklarına verdikleri cevaplar doğrultusunda tanımlamış olurlar.

²⁸⁵ A.g.e.s.166.

²⁸⁶ A.g.e.s.167.

²⁸⁷ İnsan ve Doğa İlişkisi ve Aşılamayan Ön Kabuller/ Tamer Ataç . www . islamiyorum .com 08.02.2013 .00 45287

3. SONUÇ

"Doğanın eğitici ve öğretici vasfı karşısında Hay ve Robinson" adlı çalışmamızda iki roman kahramanı olan Hay ve Robinson'un doğa karşısındaki tutumlarını farklı motiflerde ele aldık. Bu bağlamda doğayla başbaşa yaşamının, kahramanlara bir çok deneyden geçme, uygarlığın en alt basamağından işe başlayarak olgunlaşma, bilgilenme için bir ortam oluşturduğunu gördük ve doğasal motif başlığında topladığımız dini, iktisadi ve toplumsal motiflerle birlikte roman kahramanlarının farklı yaşam çerçevelerini belirlemiş olduk.

İktisadi motifta ayrılığın, kahramanlarda yaşadıkları çağa ait düşüncenin hakim olduğunu gördük. Yalnız bu söylemin diğer motiflerde olduğu gibi Robinson karakterini daha fazla ilgilendirdiğini, Hay'ın tarihin toplumsallığından koptuğu gerçeğini de belirttik. Bu nedenle "geleneksel ekonomi" anlayışı için "Hay bin Yakzan", "modern ekonomi" anlayışı içerisinde anlattığımız teorinin pratikte karşılığı olan "Robinson Crusoe"yu model olarak gördük.

Defoe'nin Hay'ın dini inancından etkilenip, "Robinson Crusoe"yu yazdığı iddia edilir. Yaptığımız çalışmada bu söylemin doğruluğunu kanıtlamaya çalışmadık, ancak netice itibariyle Hay'ın Tanrı odaklı yaşadığını, buna karşın Robinson'un Tanrı ilişkisinin pragmatik olduğunu belirttik.

Romanlar, yazılış amacı itibariyle de bir farklılık kazanmaktadır. Hay, insanların içinde yaşayabileceği bir yere gitmişken, insanlarla yapamaz, barınamayıp geri döner. Topluma katıldığı süre içerisinde de, yine tek gerçekliği vardır; Hakikat'i insanlara anlatmak. Hay'ın aksine Robinson hep bir toplum içinde olmuş, olamadığı "ada" ise, onun topluma dönüş için beklediği yer olmuştur. Liderlik vasfı vardır, bununla birlikte değişen koşullar içerisinde başkomutan, vali, kral olmak ister. Böylelikle Hay'ın adada başlayan yaşamı Absal ile birlikte orada biterken, Robinson'un ada yaşamı başladığı gibi biter. Her kahramanda ait olduğu yere dönerler.

Farklı açılardan ele alarak incelediğimiz romanlarda "doğa" faktörünün iki karaktere öğretilerinin farklı olduğunu böylelikle göstermiş olduk. Ancak doğanın öğretici yönünün her ne şekilde ve şartta olursa olsun herkese

Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe etki edebildiğini belirttik. Bireyin “doğa”dan beklenti ve istemine göre “öğretinin” değişkenlik içerdiğini, seçtiğimiz roman karakterlerince analiz etmiş olduk. Böylelikle doğanın Hay’a bir cennet erinci kazandırdığını, çünkü onun algıladığı, yuvası olan adayı “dışarı”dan daha iyi bir yer olarak kavradığını gösterdik. Robinson’un “dışarı”sının ise, ona sınırsız olanakların sunulduğu bir yer olarak algıladığını, adanın ona darlık, tutsaklık hissettiren Robinson’un Hay ile tam bir zıtlık ilişkisi içerisinde olduklarını anlattık. Hay için doğa “Hakikat öğreticisi” iken, Robinson’a göre “sabrın, çalışmanın, mücadelenin, emeğin” karşılığı olduğu düşüncesini vurguladık.

Karşılaştırmalı Edebiyat alanına sıkça konu olmuş iki romanın tek ortak paydasının “ada” kavramı olduğunu, yine ele aldığımız açılarla bir kez daha kanıtlamış olduk.²⁸⁸

Yaptığımız çalışmada başlangıçta kullanmayı düşündüğümüz doğu-batı kavramlarını kullanmaktan çekindik. Çünkü Hay, her ne kadar doğu insanının timsali gibi dursa da, eserin yazıldığı ve basıldığı coğrafya itibarıyla Batıda’ydı. Bu nedenle tarihin yeni bir çağa gebe olan döneminin tüm özelliklerini üzerinde taşıyan Robinson’a “modern” dünya görüşünün bir ferdi, Yaratıcı’nın hikmetini müşahade yoluyla elde etmek için akli, kalbi yollarla bilginin peşine düşen, felsefik düşünce yöntemiyle din bilgisini yeniden yorumlayan Hay’a ise “geleneksel” dünya görüşünün bir ferdi olarak baktık. Ayrıca iktisadi motifte açıkladığımız teoremlerin de bizi bu ayırma götürdüğünü belirtmekte fayda görüyoruz.

Birinin insan doğasının keşfine çıkıp, iyilikleri geliştirmek, kötülükleri temizlemek için uğraşıp, diğerinin yaşadığı toplumun iyi-kötü yönleriyle donanmış, kendi benliği için yaşayan, ulaştığı her yere hakim olmak isteyen yapısını ve yine biri benliğini Yüce Varlık uğruna dünyadan silmeye uğraşırken, diğerinin olanca hal diliyle dünyadan olduğunu

²⁸⁸ (Göktürk, 2012).s.65.; “Robinson Crusoe’da kahramanın ıssız bir adada “her şeyin özünü deneylerle öğrenerek”, bir bakıma tıpkı Hay İbn Yakzan gibi adım adım olgunlaşması, kişiliğin bir iç-denetim altında aydınlanması, doğruya, iyiye, Tanrı yoluna gelişi, din açısından taşıdığı anlamlarla, şema yönünden İbn Tufeyl’in yapıtını çok andırır. Defoe’nun Hay bin Yakzan’dan bu noktada etkilenmiş olduğu düşünülebilir. Oysa şimdiye dek Robinson Crusoe ile Hay bin Yakzan arasında yapılan karşılaştırmalarda, bir etkilenme konusunda ileri sürülen görüşlere dayanak olarak seçilen tek nokta, iki öykünün de ıssız adada geçmesidir.”

göstermeye çalıştık. Burada Robinson'un Hay karakterine nazaran olumsuz gözükten tutumunu zaman zaman açıklamaya çalıştık. Yaşadığımız çağda ıssız bir adaya düşsek "yanımıza alacağımız üç şey" hususunda düşünürken, bu durumu, Robinson'un gemi enkazından çıkarttıklarıyla yetinmeyişiyle bağdaştırarak, daha fazlasını elde etmek isteğini anlaşılabilir kılmaya çalıştık. Benzeri birçok hususta da tıpkı Robinson gibi kendimizce meşru olan yolları denemekten geri kalmayacağımızı belirtmekte fayda olduğunu düşünüyoruz. Bu bağlamda Robinson'un hayatın içinden bir karakter olması, Hay'ın ise tam aksine bu dünyaya ait değilmiş gibi davranması iki karakteri farklı kılan sebeptir, diyebiliriz. Yaptığımız çalışmada, her iki romanın tanınmış olması nedeniyle kaynak bulma noktasında sıkıntı yaşatmadı, ancak özellikle Hay'ın arka planı için düşündüğümüz Endülüs Edebiyatı'na yönelik, dilimizde eserlerin oldukça az olduğunu belirtmeliyiz.

Hay bin Yakzan romanı, çağdaşlarından ve çağında ait olmayan eserlerden oldukça farklı bir konumda olduğundan, "Hay" karakterinin düşünsel gelişimini, Robinson Crusoe'nin maceralarından daha ayrıntılı bir biçimde vermeyi uygun bulduk. Doğanın dile getirdikleri karşısında insanoğlunun mutluluk özlemi, serüven ya da kaçış özlemi çağdan çağa, insandan insana değişse bile doğa, insanın ilgisini hiçbir çağda yitirmez. Geçmiş çağlardan günümüze bu durum süregelmektedir.

Kaynakça

- A. Baudart, C. C. (2012). *Felsefe Tarihi-Cilt 2-Modern Dünyanın Yaratılması*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Adorno, W., Horkheimer, M., & Ülner, N. (2012). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ağaoğulları, M. A., & Köker, L. (1991). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Yayınları.
- Bossong, G. (2007). *Das Maurische Spanien, Geschichte und Kultur*. München: C.H.BECK.
- Brandl, L. (1913). Vordefoesche Robinsonaden in der Weltliteratur. *Germanisch-Romanische Monatszeitschrift*, 233-261.
- Bulaç, A. (2012). *Din-Felsefe Vahiy-Akıl İlişkisi*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Çetin, H., Soy, B., & Aktürk, Ş. (2007). *Doğu-Batı*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Çiğdem, A. (2011). *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cihangir, M. (2007). İngiliz Aydınlanması'nın Düşünsel ve Dinsel Kökenleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara, Türkiye: Hacettepe Üniversitesi.
- Clot, A. (2004). *Das Maurische Spanien, 800 Jahre islamische Hochkultur in Al- Andalus*. Düsseldorf: Albatros Verlag.
- Defoe, D. F. (2012). *Robinson Crusoe*. İstanbul: Kültür Yayınları.
- Duralı, T. (1983). *Canlılar Sorununa Giriş:Biyoloji Felsefesiyle İlgili Araştırma*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Engels, F. O. (1994). *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*. İstanbul: Sosyalist Yayınlar.
- Gazali, E. H. (2008). *İhya'u ulum'id-Din*. İstanbul: Huzur Yayınevi.
- Gencer, B. (2012, Ekim 4). *Bilka, Bilge Kadın Araştırma Merkezi*. Aralık 28, 2012 tarihinde http://www.bilka.org.tr/prof-dr-bedri-gencer_82.ytml adresinden alındı
- Göktürk, A. (2012). *İngiliz Yazınında Ada Kavramı*. İstanbul: YKY.
- Goodman, L. E. (1991). *Ibn Tufeyl-s Hayy Ibn Yaqzan*. Los Angeles: Univ of Chicago PR.
- Halis, Ç. (tarih yok). Çatışma ve DIALOG Tartışmaları Arasında İki İnsan, İki Medeniyet. *Hay bin Yakzan/Doğu-Robinson Crusoe/Batı*. Ankara, Ankara, Türkiye: SBF Dergisi.
- Hawi, S. (1974). *Islamic Naturalism and Mysticism*. Leiden.
- Henry, J. (2011). *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri*. İstanbul: Küre Yayınları.

- Doğanın Eğitici ve Öğretici Vasfı Karşısında; Hay bin Yakzan ve Robinson Crusoe
Huberman, L., & Çev.:Belge, M. (1995). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köprülü, M. (2009). *Türk Edebiyat Tarihi*. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Kutluer, İ. (1998). *Akıl ve İtikad; kelam-felsefe ilişkileri üzerine araştırmalar*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Marx, K. (2012). *Alman İdeolojisi-Feuerbach*. Ankara: Sol Yayınları.
- Newton, I. Ç. (2011). *Principia Mathematica Philosophiae Naturalis / Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri*. İstanbul: İdea Yayınları.
- Rudolph, U. (2004). *Islamische Philosophie; Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. München: C.H.Beck oHG.
- Russ, J., Baudart, A., & Çev.:Yergüz, İ. (2012). *Felsefe Tarihi-Cilt 3- Aklın Zaferi*. İstanbul: İletişim.
- Secord, A. W. (1963). *Studies in the narrative method of Defoe*. New York: Russell & Russell.
- Şeriati, A. (2007). *Ebuzer*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Siemers, B. (2012, 12 21). Das religiöse Motiv in Robinson Crusoe. Almanya: Universität Bremen.
- Sina, İ., Tufeyl, İ. Ç., & Reşid, B. (2012). *Hay bin Yakzan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Türki, Ş. S.-K.-İ. (1986). *Temel Türkçe Sözlük-Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş*. İstanbul: Nadir Kitap.
- Tufeyl, İ. Ç. (2006). *Hayy Bin Yakzan*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Ural, A. (2012). Diri ve Uyanık bir Medeniyet . *Zaman Gazetesi* , 7.
- Urgan, M. (2012). *İngiliz Edebiyat Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Watt, W. M., Cachia, P. E., & Oliyaz, Ş. (2011). *Endülüs Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Weber, M. Ç. (2009). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü*. Ankara: Ayraç Yayınları.